

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav pro dějiny umění

Diplomová práce

Romana Petráková

Vratislav v době Karla IV. a Václava IV.

Wroclaw at the time of Charles IV. and Wenceslas IV.

Vedoucí práce:

Praha 2010

Prof. PhDr. Jiří Kuthan, DrSc.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu práce, panu prof. PhDr. Jiřímu Kuthanovi, DrSc., a to nejen za vedení této práce, ale i za podporu při jejím vzniku, nadstandardní spolupráci při poskytování v Praze zcela nedostupné literatury a v neposlední řadě za mnohé podněty v průběhu celého studia.

Rovněž bych ráda poděkovala panu prof. PhDr. Ing. Janu Roytovi, CSc., za mnohé podněty a za jeho studentům předávaný entuziasmus. Paní PhDr. Michaele Ottové, PhD., bych ráda poděkovala za mnohé cenné rady a její velkou ochotu. Panu prof. PhDr. Jaromíru Homolkovi, CSc., velmi děkuji za cenné rady a moudrost předávanou během přednášek a seminářů.

Dále bych ráda poděkovala dr. hab. Romualdu Kaczmarkovi za ochotnou pomoc a rady stran polské literatury.

Zvláštní poděkování náleží mým rodičům a všem blízkým za podporu a pochopení, které mi bylo projevováno po dobu vzniku této práce.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze 1. září 2010

Romana Petráková

Anotace a klíčová slova

Čtenáři předkládaná diplomová práce je věnována, jak sám název napovídá, slezskému městu Vratislavi v době vlády Karla IV. a Václava IV. Práce je rozdělena do dvou částí. První část je věnována historii Vratislavi, druhá pak její architektuře. Hlavním zájmem první části je podat co nejpestřejší pohled na dobu vlády Karla IV. a Václava IV. ve městě. Druhá část je zaměřena především na sakrální architekturu Vratislavi, konkrétně na jednu linii vývoje tzv. slezské architektonické školy. Jedná se o tři nejdůležitější halové kostely Vratislavi – kolegiátní kostel sv. Kříže a Bartoloměje, kostel Panny Marie na Písku a kostel sv. Doroty. Posledně jmenovaný kostel je středobodem zájmu této práce, neboť je jedinou fundací Karla IV. ve Vratislavi a zároveň je sám o sobě stavbou prvořadého významu.

klíčová slova: Karel IV., Václav IV., Vratislav, Slezsko, architektura

Readers of this these is devoted, as its name suggests, the Silesian city Wroclaw during the Rig of Charles IV. and Wenceslas IV. The work is divided into two parts. The first part is devoted to the history of Wroclaw, the second of its architecture. The main interest of the first part is to look at what most varied period of the reign of Charles IV. and Wenceslas IV. in the city. The second part focuses on religious architecture of Wroclaw, one particular line of development called the Silesian architectural schools. They sat on the three most important Breslau churches - the Collegiate Church of Holy Cross and Bartholomew, Church of Our Lady of the sand and church. Dorothy. The latter church is the centerpiece of this thesis, since it is the only foundation of Charles IV. Wroclaw and also building itself of great importance.

key words: Charles IV., Wenceslas IV., Wroclaw, Silesia, architecture

Obsah

I. Úvod	7
II. Dějiny Vratislavi	8
1. Přehled bádání.....	8
1.1 Česká historiografie	8
1.2 Německá historiografie	10
1.3 Polská historiografie	12
1.4 Shrnutí	14
2. Vývoj Vratislavi do mongolského vpádu roku 1241	15
3. Vývoj Vratislavi v době posledních piastovských knížat (tj. od mongolského vpádu do převzetí vlády Lucemburky roku 1335).....	17
4. Slezsko v době Jana Lucemburského	19
4.1 Lenní sliby slezských knížat Janu Lucemburskému	20
4.2 Zisk Vratislavska	20
4.3 Cesta k Visegrádskému sjezdu	22
4.4 Převzetí vlády ve Vratislavsku	24
4.5 Pobyty Jana Lucemburského a královice Karla ve Vratislavi	24
4.6 Spor Jana Lucemburského a biskupa Nankera	25
5. Vláda Karla IV. ve Vratislavi	26
5.1 Inkorporace Vratislavi mezi země České koruny	27
5.2 Pobyty Karla IV. ve Vratislavi	28
5.3 Karel IV. a biskup Přeclav.....	34
5.4 Spory ve volbě nového biskupa.....	35
6. Vláda Václava IV. ve Vratislavi	36
6.1 Pobyty Václava IV. ve Vratislavi.....	37
6.2 Václav IV. a biskupství	39
7. Shrnutí.....	40

III. Architektura Vratislavi doby Karla IV. a Václava IV.	43
1. Úvod.....	43
2. Přehled bádání.....	44
3. Vratislavská architektura v době vlády Lucemburků a tzv. vratislavská architektonická škola	51
4. Kostel sv. Doroty	53
4.1 Přehled bádání	53
4.2 Popis stavby	54
4.3 Stavební vývoj	60
4.4 Význam kostela sv. Doroty	65
5. Kolegiální kostel sv. Kříže a sv. Bartoloměje	70
5.1 Přehled bádání	70
5.2 Popis stavby	71
5.3 Stavební vývoj	78
5.3.1 První stavební fáze – chór kostela	80
5.3.2 Druhá stavební fáze – trojlodí s transeptem.....	84
6. Kostel PM na Písku.....	92
6.1 Přehled bádání	92
6.2 Popis stavby	94
6.3 Stavební fáze	101
6.3.1 Románský kostel	101
6.3.2 První gotický kostel	103
6.3.3 Druhý gotický kostel – současný kostel	104
7. Halové kostely slezské architektonické školy	108
IV. Závěr.....	113
V. Seznam literatury	115

I. Úvod

Vratislav v době Karla IV. a Václava IV...

Vratislav, nejdůležitější město Slezska, bylo dlouhou dobu mimo hlavní badatelský zájem jak historiků, tak historiků umění. Předkládaná práce, byť to sám název příliš nenapovídá, není zamýšlena jako práce čistě historická, nýbrž kunsthistorická. Předmětem zájmu je samozřejmě město Vratislav v době vlády Karla IV. a Václava IV. Těžiště práce však spočívá v záměru přiblížit a určitým, snad novým, způsobem uchopit problematiku vratislavské architektury doby obou panovníků. Nutným východiskem práce je solidní historický základ. Proto je poměrně rozsáhlá část věnována právě historii města Vratislavi, a to od jejích relativně raných dějin do doby smrti Václava IV. Historická část sleduje nejen postupné prolnutí osudů města s panovníky z rodu Lucemburků, ale již v počátcích si klade za cíl kriticky zhodnotit některé dosavadní názory na tento proces.

Druhá část práce je věnována vratislavské architektuře doby Karla IV. a Václava IV. Již v úvodu je však třeba říci, že si neklade za cíl detailně a absolutně seznámit s veškerou stavební činností probíhající v této době ve Vratislavi, ale primárně se zaměřuje na stavby, které jsou s panovníky přímo spojitelné, nebo k jejich vládě určitým způsobem odkazují. Ústřední stavbou této části se naprosto jednoznačně stal kostel sv. Doroty, díky svému založení Karlem IV. Jak bude ozřejmeno dále, vratislavské architektuře se již věnovalo velké množství badatelů různých metodologických východisek. Neklademe si tedy za cíl podrobit kostely detailní stylové analýze, nýbrž si budeme klást otázky možných širších uměleckých, ale mnohdy i kulturně historických souvislostí. Proto, aby bylo zároveň naplněno téma této práce, položíme do centra našeho zájmu otázky možných souvislostí daných staveb buď se samotnými panovníky anebo alespoň s dobou jejich vlády.

II. Dějiny Vratislavi

1. Přehled bádání¹

Cílem kapitoly je podat přehled o základní prostudované literatuře zpravující nás o historii města Vratislavi v době panování Karla IV. a Václava IV. Literaturu je možné klasifikovat a dělit dle určitých témat studovaných prací, nebo národnostní příslušnosti autorů. Pro usnadnění orientace ve vývoji bádání a možných náhledů na námi sledované období v rámci uzavřenějších celků bude užito dělení národnostní, neboť předpokládáme odlišný náhled a interpretaci historických skutečností. Kritériem se tak stal mateřský jazyk autorů, v rámci jednotlivých podkapitol je pak postupováno chronologicky s přihlédnutím k tematickým souvislostem.

1.1 Česká historiografie

Základní přehled o historii Vratislavi v době panování Karla IV. a Václava IV. podávají práce (1) Josefa Šusty, (2) Jiřího Spěváčka, (3) Františka Kavky a (4) Lenky Bobkové a články (5) Mlady Holé.²

Josef Šusta je autorem čtyř z původně pěti plánovaných knih druhého dílu řady Českých dějin vydávaných nakladatelem Janem Laichterem v Praze. První kniha, týkající se období vlády Lucemburků, *Král cizinec*, popisuje okolnosti zisku Vratislavska králem Janem Lucemburským, jeho pobyty ve Vratislavi a spor s biskupem Nankerem.³ Kniha *Karel IV., Otec a syn*, postihuje období mezi lety 1333 až 1346, tedy jednání s polským králem Kazimírem, situaci uvnitř kapituly při katedrále sv. Jana Křtitele ve Vratislavi, pokračování a řešení sporu s biskupem Nankerem a intronizaci biskupa Přechlavy z Pogarell.⁴ Poslední Šustova kniha *Karel IV., Za císařskou korunou*, pojednává období od roku 1348 do Karlovy císařské korunovace v roce 1355. Z událostí bezprostředně se týkajících Vratislavi pak

¹ Kapitola si neklade za cíl podat vyčerpávající přehled literatury související s obdobím vlády Karla IV., Václava IV. a městem Vratislaví, ale uvést do literatury užité při psaní Dějin Vratislavi, zaměřených na období vlády těchto panovníků ve městě.

² rozená Štěpánová.

³ Josef ŠUSTA: *Král cizinec*. Praha 1939.

⁴ Josef ŠUSTA: *Karel IV., Otec a syn 1333–1346*. Praha 1946.

popisuje hlavně jednání s polským králem Kazimírem o vyjmutí vratislavského biskupství z hnězdenské diecéze.⁵

Koncem 70. let byla publikována práce Jiřího Spěváčka pojednávající život a dílo Karla IV., ve které se autor mimo vlastní život a státnické skutky Karla IV. zabývá i panovníkovými činy, vztahujícími se k jednotlivým společensko-politicko-církevním oblastem, např. k pojmu a vzniku instituce České koruny.⁶ V polovině 80. let Spěváček publikoval knihu týkající se života a vlády Václava IV., v níž jsou z událostí týkajících se Vratislavi popisovány například konflikty kolem obsazení biskupského stolce po smrti biskupa Přeclava, angažovanost krále v tzv. pivní válce, jeho návštěvy ve Vratislavi a záměr výstavby hradu na Tumském ostrově. Autor věnoval část textu také architektuře, a to i architektuře Vratislavi. Některé momenty textu je však nutno označit za přinejmenším problematické.⁷

Roku 1993 vyšly dva díly knihy Františka Kavky věnované době císařské vlády Karla IV.⁸ Ve vztahu k Vratislavi jsou důležité části popisující změny ve správě města, dále zmínky některých císařem vydaných privilegií městu a určité aspekty vztahu císaře a biskupství. Týž autor vydal koncem 90. let shrnující historii života Karla IV.⁹

Počátkem milénia vyšel dvousvazkový čtvrtý díl výpravné historické řady *Velkých dějin zemí Koruny české*, věnovaný období vlády Jana Lucemburského, Karla IV. a Václava IV., autorky Lenky Bobkové.¹⁰ Velká syntéza obsahově nepřekračuje dimenze Laichterem vydávaných dějin z pera Josefa Šusty a přináší jak informace o událostech souvisejících s působením výše jmenovaných Lucemburků ve Vratislavi, tak např. kapitulu popisující správu Korunních zemí, nebo panovnická sídla v jednotlivých zemích Koruny.¹¹

Společným východiskem výše jmenované literatury je, i přes dílčí odlišnosti, pohled velké syntézy, v jejímž rámci je téma lucemburských panovníků a jejich konkrétních pobytů, činů a rozhodnutí, týkajících se Vratislavi, pouze součástí mnohem širšího líčení jejich vlády v rámci

⁵ Josef ŠUSTA: Karel IV., Za císařskou korunou. Praha 1948.

⁶ Jiří SPĚVÁČEK: Karel IV., Život a dílo [1316–1378]. Praha 1979.

⁷ Jiří SPĚVÁČEK: Václav IV. 1361–1419, K předpokladům husitské revoluce, Praha 1986.

⁸ František KAVKA: Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378), I. díl (1355–1364). Praha 1993; František KAVKA: Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378), II. díl (1364–1378). Praha 1993.

⁹ František KAVKA: Karel IV., Historie života velkého vladaře. Praha 1998.

¹⁰ Lenka BOBKOVÁ: Velké dějiny zemí Koruny české IV.a, 1310–1402. Praha / Litomyšl 2003; Lenka BOBKOVÁ / Milena BARTLOVÁ: Velké dějiny zemí Koruny české IV.b, 1310–1402. Praha / Litomyšl 2003; Rozdíl mezi knihami Josefa Šusty a Lenky Bobkové je např. v odlišné délce líčeného období (Šustovu poslední knihu uzavírá císařská korunovace Karla IV., syntéza Bobková končí rokem 1402) a nesporně míře kritičnosti k archiváliím.

¹¹ V našem případě jsou podstatné informace týkající se konkrétně Vratislavi.

většího územního celku. Přitom si nekladou za cíl objasnit možnou specifičnost jejich vztahu k tomuto městu, nebo konkrétní aspekty jejich pobytů. Z onoho jistého „stínu“ povšechného náhledu vystupují v posledních letech dílčí studie Lenky Bobkové, zaměřující svou vědeckou činnost na problematiku tzv. vedlejších zemí České koruny ve 14.–17. století, a studie Mlady Holé, kriticky pojednávající jednotlivé aspekty vlády Lucemburků ve Vratislavi.¹²

1.2 Německá historiografie

K nejstarším autorům, jejichž práce byly užity v následujícím textu, patří Johann Friedrich Böhmer, Colmar Grünhagen a Johann Heyne. J. F. Böhmer je autorem stěžejní práce předkládající přehled Karlem IV. vydaných listin za celou dobu jeho vlády.¹³ Ze studií Colmara Grünhagena, publikujícího většinu svých studií v průběhu druhé poloviny 19. století, jsou pro dané téma nejdůležitější studie týkající se dějin Slezska v době Karla IV. a kniha věnovaná dějinám Slezska do roku 1526.¹⁴ Z textu Dějin Slezska, věnovaných obdobím vlády Lucemburků, je patrné, že autor nezůstává nestranným. Velmi zdůrazňuje proces germanizace, což se odráží např. v kladném hodnocení činů členů kapituly německé národnosti.¹⁵ Johann Heyne vydal během šedesátých let třísazkový soupis dokumentů podstatných pro detailnější poznání historie jednotlivých klášterů a biskupství, z něhož v hojné míře čerpali mnozí další badatelé.¹⁶ Počátkem dvacátého století publikoval svou dizertační práci na téma českých starostů ve Vratislavi v době Jana Lucemburského a Karla

¹² Např. Lenka BOBKOVÁ / Radek FUKALA: Slezsko jako součást zemí České koruny. In: KAPUSTKA Mateusz / KLÍPA Jan / KOZIEŁ Andrzej / OSZCZANOWSKI Piotr / VLAS Vít (ed.): Slezsko – Perla v české koruně. Historie – Kultura – Umění. Praha 2007, 23–79; Lenka BOBKOVÁ: Diecezální správa na území Koruny království českého a její úloha v politice Karla IV. In: BOBKOVÁ Lenka / KONVIČNÁ Jana (ed.): Korunní země v dějinách českého státu IV. Náboženský život a církevní poměry v zemích Koruny české ve 14.–17. století. Praha 2009, 60–75; Mlada HOLÁ: Pobyt Karla IV. a jeho dvora ve Vratislavi v letech 1348–372. In: Dana DVOŘÁKOVÁ-MALÁ (red.): Dvory a rezidence ve středověku (= Medievalia historice bohemia supplementum 1.). Praha 2006, 163–189; Mlada HOLÁ: Vztahy českých králů a vratislavských biskupů v letech 1327–1378. In: Lenka BOBKOVÁ / Jana KONVIČNÁ (ed.): Náboženský život a církevní poměry v zemích Koruny české ve 14. – 17. století. Korunní země v dějinách českého státu IV. Praha 2009, 76–91.

¹³ Johann Friedrich BÖHMER: Regesta imperii VIII. Die Regesten des Kaiserreichs unter Kaiser Karl IV. 1346–1378, Innsbruck 1877.

¹⁴ Colmar GRÜNHAGEN: Schlesien unter Kaiser Karl IV. In: Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens, Bd. 17, 1883, 1–43; Colmar GRÜNHAGEN: Geschichte Schlesiens. 1. Band. Bis zum Eintritt der habsburgischen Herrschaft 1527. Gotha 1884.

¹⁵ GRÜNHAGEN 1884, 162. Popisujíc okolnosti volby nového biskupa kapitulou zdůrazňuje, že oproti vítězi zvolenému německou většinou v kapitule, postavila polská menšina Lutholda, jehož jméno dle slov autora ani neznělo polsky.

¹⁶ Johann HEYNE: Dokumentierte Geschichte des Bistums und Hochstiftes Breslau, t. 1–3, Breslau 1860–1868.

IV. Johannes Kopietz, který uvádí do historie hejtmanství a seznamuje čtenáře s osobnostmi, které tento úřad určitou dobu zastávaly.¹⁷

Za nejvýpravnější dílo zabývající se dějinami Slezska do roku 1526 můžeme bezpochyby označit soubor studií vydaný Ludwigem Petrym, Josefem Joachimem Menzelem a Winfriedem Irgangem.¹⁸ Pro naše téma jsou podstatné studie Emila Schiecheho a Ericha Randta, umění Slezska daného období zpracoval Dagobert Frey.¹⁹ O důležitosti tohoto díla svědčí fakt, že se od doby svého vydání v roce 1938 dočkalo šesti reprintů.²⁰ Opakované vydávání je zároveň jeho největší slabinou, neboť jednotlivé texty se nedočkaly úprav.²¹

V polovině 70. let byla vydána práce Otfrida Pustejovského, zabývající se přechodem jednotlivých slezských knížectví do svazku České koruny, ve které postupně pojednává situaci v jednotlivých knížectvích a stranou neponechává ani otázku církevního uspořádání.²²

Roku 1978 vyšel soubor studií postihující osobnost Karla IV. jako státníka i mecenáše.²³ Využit byl příspěvek Ludwiga Schmuggeho, zabývající se pozicí kurie a církve v politice Karla IV., který popisuje panovnickovy snahy o změny v církevní příslušnosti jednotlivých biskupství,²⁴ studie Winfrieda Eberharda, týkající se výkladu panovnickova itineráře,²⁵ a studie již zmiňovaného historika Otfrida Pustejovského, popisující vztah Polska a Slezska, která

¹⁷ Johannes KOPIETZ: Die böhmische Landeshauptmannschaft in Breslau unter dem Könige Johann und dem Kaiser Karl IV. Breslau 1907.

¹⁸ Ludwig PETRY / Josef Joachim MENZEL / Winfried IRGANG (ed.): Geschichte Schlesiens I, Von der Urzeit bis zum Jahre 1526, Sigmaringen 1988.

¹⁹ Erich RANDT: Politische Geschichte bis zum Jahre 1327. In: Ludwig PETRY / Josef Joachim MENZEL / Winfried IRGANG (ed.): Geschichte Schlesiens I. Von der Urzeit bis zum Jahre 1526. Stuttgart 2000², 73–156; Emil SCHIECHE: Politische Geschichte von 1327-1526. In: Ludwig PETRY / Josef Joachim MENZEL / Winfried IRGANG (ed.): Geschichte Schlesiens I. Von der Urzeit bis zum Jahre 1526. Stuttgart 2000, 157–237; Dagobert FREY: Die Kunst im Mittelalter. In: Ludwig PETRY / Josef Joachim MENZEL / Winfried IRGANG (ed.): Geschichte Schlesiens I. Von der Urzeit bis zum Jahre 1526. Stuttgart 2000², 426–463.

²⁰ 1938, 1961, 1982, 1988, 2000.

²¹ Jak je ostatně uvedeno v úvodu vydání z roku 2000, kde je konstatováno, že v zásadě nezměněný hlavní text zrcadlí plně stav bádání předválečných let (Úvod, in: Ludwig PETRY / Josef Joachim MENZEL / Winfried IRGANG (ed.): Geschichte Schlesiens I, Von der Urzeit bis zum Jahre 1526. Stuttgart 2000²).

²² Otfrid PUSTEJOVSKY: Schlesiens Übergang an die böhmische Krone (= Forschungen und Quellen zur Kirchen- und Kulturgeschichte Ostdeutschlands 13). Köln / Wien 1975.

²³ Ferdinand SEIBT (ed.): Kaiser Karl IV. Staatsman und Mäzen. München 1978.

²⁴ Ludwig SCHMUGGE: Kurie und Kirche in der Politik Karls IV. In: Ferdinand SEIBT (ed.): Kaiser Karl IV. Staatsman und Mäzen. München 1978, 73–76.

²⁵ Winfried EBERHARD: Herrschaft und Raum. Zum Itinerar Karls IV. In: Ferdinand SEIBT (ed.): Kaiser Karl IV. Staatsman und Mäzen, München 1978, 101–108.

zmiňuje úlohu Karla IV. v tomto vztahu a stranou přitom neponechává ani osobnost biskupa Přeclava.²⁶

Z roku 1980 pochází přehledová práce Wenera Marschalla o dějinách vratislavského biskupství.²⁷ Období vlád Karla IV. a Václava IV. spadají do jiných kapitol, jejichž předělem je rok smrti biskupa Přeclava.²⁸ Období let 1300 až 1376 charakterizuje autor jako rozkvět středověkého biskupství, neboli „zlaté biskupství“,²⁹ období následující vnímá jako úpadek biskupství v době pozdního středověku.³⁰

1.3 Polská historiografie

Z prací polských historiků byla využita zejména díla novější, ve kterých se odráží poválečný zájem polských historiků o Vratislav.

Začátkem 70. let byl Wincenty Urbanem publikován soupis listin arcidiecézního archivu ve Vratislavi, dokreslující některé aspekty jednotlivých sporů mezi světskou mocí města a biskupem s kapitulou.³¹

Roku 1987 vydal Bronisław Nowacki studii věnovanou českým nárokům na polskou korunu.³² Pro tuto práci je podstatné autorovo hledání základů těchto nároků a následný pokus o realizaci jejího získání Janem Lucemburským.

Roku 2001 byla publikována kniha věnovaná historii Vratislavi autorů Cezary Buška, Mateusze Golińskiego, Michała Kaczmarka a Leszka Ziátkowského v časovém rozmezí od pravěku po dobu habsburské vlády nad městem.³³ Autorem pro nás nejpodstatnější části je Mateusz Goliński, který nestranným pohledem postihuje dějiny města a zároveň se místy kriticky vyjadřuje k některým starším historickým pracím.

²⁶ Otfried PUSTEJOVSKY: Schlesien und Polen – Ausgleich und Gleichgewicht. In: Ferdinand SEIBT (ed.): Kaiser Karl IV. Staatsman und Mäzen. München 1978, 173–182.

²⁷ Werner MARSHALL: Geschichte des Bistums Breslau. Stuttgart 1980.

²⁸ 1376

²⁹ MARSHALL 1980, 35. Pojem „zlaté biskupství“ nezavádí Marshall do literatury jako první, setkáváme se s ním již v pracích C. Grünhagen, GRÜNHAGEN 1883.

³⁰ MARSHALL 1980. Toto období začíná roku 1376 smrtí biskupa Přeclava a končí rokem 1482.

³¹ Wincenty URBAN: Katalog dokumentów archiwum archidiecezjalnego we Wrocławiu, cz. I.: Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi. Roma 1970.

³² Bronisław NOWACKI: Czeskie roszczenia do Korony w Polsce w latach 1290–1335. Poznań 1987.

³³ Cezary BUŠKO / Mateusz GOLIŃSKI / Michał KACZMAREK / Leszek ZIĄTKOWSKI: Historia Wrocławia, Od pradziejów do końca czasów habsburskich. Wrocław 2001.

O dva roky později byla vydána kniha Wacława Korta zabývající se historií Slezska do roku 1763.³⁴ Zajímavé je její dělení do kapitol, kdy období let 1320 až 1372 je nahlíženo spíše z pozice vztahu Polského království ke Slezsku.³⁵

Následujícího roku se dočkal publikace již třetí reprint knihy Jerzy Wyrozumskeho pojednávající osobnost Kazimíra Velkého, která se věnuje nejen samotné osobě panovníka a jeho politickým krokům, ale i následné reflexi obého v dalším bádání. Zároveň autor přináší poněkud odlišný úhel pohledu na některé Kazimírovy politické kroky ve vztahu ke Karlu IV.³⁶

K osvětlení vývoje města sloužily publikované výsledky archeologických bádání Marty Młynarske-Kaletynowe a Jerzy Piekalskeho.³⁷

Samostatně je třeba vyčlenit studii anglických badatelů Normana Daviese a Rogera Moorhouse, která se pokusila nezaujatě vylíčit celou historii Vratislavi od jejích počátků po současnost.³⁸ Studie je bohužel místy až přehnaně interpretující a historicky nepřesná.³⁹

³⁴ Wacław KORTA: *Historia Śląska do 1763 roku*. Warszawa 2003.

³⁵ Kapitola je nazvána „Śląsk a Królestwo Polskie (1320–1372).“

³⁶ Jerzy WYROZUMSKI: *Kazimierz Wielki*. Wrocław 2004³

³⁷ Marta MŁYNARSKA-KALETYNOWA: *Wrocław w XII–XIII wieku. Przemiany społeczna i osadnicze*. Wrocław / Warszawa / Kraków / Gdańsk / Łódź 1986, 37–38; Marta MŁYNARSKA-KALETYNOWA: *Przemiany przestrzenne Wrocławia w wiekach XI–XII w.* In: *Architektura Wrocławia*, t. 2, Urbanistyka. Wrocław 1995, 9–27; Jerzy PIEKALSKI: *Od Kolonii do Krakowa. Przemiana topografii wczesnych miast*. Wrocław 1999, 119–122; Jerzy PIEKALSKI: *Wrocław – miasto Henryka IV*. In: WACHOWSKI Krzysztof (ed.): *Śląsk w czasach Henryka IV Prawego (= Vratislavia antiqua 8)*. Wrocław 2005, 39–48.

³⁸ Norman DAVIES / Roger MOORHOUSE: *Mikrokosmos, Portrét jednoho středoevropského města*. Praha 2006. Anglický originál byl vydán roku 2002. Je nutné konstatovat, že knize velmi uškodil neodborný český překlad.

³⁹ DAVIES / MOORHOUSE 2006, 152. Uvádějí, že kostel sv. Doroty byl fundací upomínající na setkání Karla IV. a Kazimíra Velkého roku 1351, což je naprosto neverifikovatelná interpretace.

1.4 Shrnutí

Pokusíme-li se najít určitý společný přístup k uvedeným titulům pomocně děleným dle jazykové příslušnosti jednotlivých autorů, můžeme konstatovat, že v obecné rovině se přístup k problematice období vlády Lucemburků ve Vratislavi, potažmo příslušnosti Slezska k české koruně, odráží již v obsazích jednotlivých studií. Je možné říci, že členění textů odrážející periodizaci „českého panování ve Slezsku“ u mnohých textů odkazuje k faktu, za jak důležité toto období jednotliví autoři považovali. Překvapivě se však nejedná o historiky české, ale německé a polské. Jak již bylo konstatováno v Kapitole 1.1 zabývající se historií českými, k výrazné změně v přístupu ke slezskému bádání dochází teprve relativně krátkou dobu. Zesílení zájmu o Vratislav v době lucemburské vlády ve výše jmenovaných studiích historiků německých a polských je však třeba nepřeceňovat, protože jejich tematické východisko bylo již v počátcích odlišné, neboť středem jejich pozornosti bylo buď Slezsko, nebo samotná Vratislav, na rozdíl od tematicky široce zaměřených syntéz českých, které nám dovolují vytvořit si představu o pozici Vratislavi v rámci mnohem většího teritoriálně-panovnického celku.

2. Vývoj Vratislavi do mongolského vpádu roku 1241

Jádrem raně středověké předlokační Vratislavi, rozprostírající se kolem řeky Odry a tvořící křižovátku významných obchodních cest, byl správní hrad s předhradím na hlavním oderském ostrově (tzv. *Ostrow Tumski*, *Tumský ostrov* - *Dómský ostrov*). V jeho areálu se mj. nalézal knížecí a biskupský dvůr, kapitula a sakrální stavby různého významu.⁴⁰ Další nedaleký velký a méně stabilní ostrov (tzv. *Piąsek*, *Písek*) měl naproti tomu spíše význam komunikační, neboť přes něj přecházela obchodní cesta křižující Vratislav v severojižním směru. Od počátku 12. století byl jeho dominantou klášter augustiniánů-kanovníků Panny Marie na Písku založený velmožem Petrem Vlastem.⁴¹ Při brodu se po obou oderských březích rozkládala vlastní aglomerace, v jejímž rámci lze předpokládat místa konání trhu.⁴² Vedle souvisle osídlených ploch v blízkosti ostrovů⁴³ jsou na levobřeží od 2. poloviny 12. století doloženy i osady cizích obchodníků a Židů, kteří nepodléhali moci knížecích úředníků.⁴⁴ V areálu aglomerace lze již od počátku 12. století postupně nalézt dvory nobility, která svou moc opírala o službu panovníkovi.⁴⁵ Při těchto dvorech vznikaly také první soukromé kaple a církevní fundace. Později jsou doloženy i dvory církevních institucí⁴⁶ a dalších společenských skupin, včetně cizích obchodníků.⁴⁷

⁴⁰ Představu o podobě knížecího hradu v daném období podávají např. průzkumy Edmunda Małachowicze (např. Edmund MAŁACHOWICZ: Wrocław na wyspach. Rozwój urbanistyczny i architektoniczny. Wrocław / Warszawa / Kraków / Gdańsk / Łódź 1981, 10–68; Edmund MAŁACHOWICZ: Wrocławski zamek książęcy i kolegiata św. Krzyża na Ostrowie. Wrocław 1994.

⁴¹ Shrnutí MŁYNARSKA-KALETYNOWA 1986, zvl. 37sq.

⁴² Při brodě na pravém břehu lze trh v osadě Ołbin před benediktinským opatstvím (srv. níže) doložit listinami Boleslava Kadeřavého z pol. 12. století. Obdobné tržiště leželo na opačném konci brodu při levém břehu (tzv. forum Wratislaviensi, listiny z roku 1208), kde je později v 1.pol. 13. století doložen knížecí dvůr. MŁYNARSKA-KALETYNOWA 1986, 37sq.

⁴³ Na pravém břehu především osada Ołbin, v jejíž východní části ležel kostel sv. Michala a v jeho blízkosti pravděpodobně i dvůr rodu Vlastů a především jimi založený benediktinský klášter s kostelem P. Marie a sv. Vincence (koncem 12. století nahradli benediktýny premonstráto). Srv. MŁYNARSKA-KALETYNOWA 1986; MŁYNARSKA-KALETYNOWA 1995, 9–27. Na levém břehu lze podobnou sídelní koncentraci doložit u tržiště a u kostela sv. Vojtěcha.

⁴⁴ Jedná se o osadu Valonů při kostele sv. Mořice a s ní sousedící osadu Židů se hřbitovem v jihovýchodní části aglomerace (MŁYNARSKA-KALETYNOWA 1986, 59–67). Německá osada ležela na opačném (západním) okraji aglomerace při kostele sv. Mikuláše.

⁴⁵ Především dvůr rodiny Vlastů ve východní části Ołbina (2.pol.11. – poč. 12. století), dvůr velmože Mikury v západní části Ołbina (2. pol. 12. století).

⁴⁶ Především dvůr cisterciáků z Trzebnice při levobřežním tržišti.

⁴⁷ V osadě při kostele sv. Vojtěcha dvůr Gerunga, patrně obchodníka z německých zemí, jenž roku 1202 získali cisterciáti z Lubiaž. Doložen je dále k roku 1226 existence dvorů kněze Petra a jistého Otty, rovněž v blízkosti kostela sv. Vojtěcha.

Podstatným znakem dalšího vývoje Vratislavi v prvních desetiletích 13. století je rostoucí komplikovanost jak majetkových, tak společensko-právních poměrů. V době vlády Jindřicha I. Bradatého se etabluje knížecí dvůr s přílehlými statky při západním okraji tržiště na levém břehu, vymezuje se knížecí monopol nad příjmy z klíčových obchodních odvětví a zároveň dochází k první dílčí lokaci nového městského organismu.

Z areálu raně středověké aglomerace se vyčleňuje první městská lokace, blíže neznámého vymezení, mezi kostelem sv. Vojtěcha a sv. Máří Magdaleny, zmiňovaná k roku 1226.⁴⁸ Tento prvý lokační útvar ovšem fungoval paralelně v rámci dosavadní levobřežní aglomerace, aniž by ji přitom výrazně narušil.⁴⁹

Do stále ještě archaického světa dále přichází řada institucí, typických pro vrcholně středověká lokační města, jako jsou kláštery žebrevých řádů a městské špitály. Při kostele sv. Vojtěcha se usazují dominikáni (1226), později i františkáni (před 1238). Poloha jejich prvotního přechodného sídla ovšem zůstává přesně nedoložená. Kolem roku 1240 již františkáni budovali kostel sv. Jakuba a definitivně se tak usídlili v blízkosti knížecího levobřežního dvora.⁵⁰ V letech 1214 až 1217 jsou založeny z přímého nebo nepřímého knížecího podnětu také první špitály, a to špitál při kostele sv. Mořice na jihovýchodním okraji Vratislavi a špitál Sv. Ducha při vznikajícím *civitas*.⁵¹ Tento vývoj byl po smrti Jindřicha I. Bradatého krátkodobě, leč násilně, přerušen brutálním mongolským vpádem roku 1241.

⁴⁸ Jedná se o *civitas* z roku 1226. O těchto událostech zprostředkovaně vypovídá také text mladší listiny Jindřicha III. a Vladislava z 26. listopadu 1261.

⁴⁹ MŁYNARSKA-KALETYNOWA 1986, 59–67; PIEKALSKI 1999, 119–122; Marta MŁYNARSKA-KALETYNOWA (ed.): *Atlas Historyczny Miast Polskich*, t. IV, Ślask, z. 1. Wrocław 2001.

⁵⁰ MŁYNARSKA-KALETYNOWA 1986, 138sq.

⁵¹ Marek SŁOŃ: *Szpitalie średniowiecznego Wrocławia*. Warszawa 2000.

3. Vývoj Vratislavi v době posledních piastovských knížat (tj. od mongolského vpádu do převzetí vlády Lucemburky roku 1335)

Za průlomovou lze považovat až lokaci Boleslava II. (1241 – 1248) a jeho matky kněžny Anny, kterou dosvědčuje listina z 10. března 1242. Její podstatou byla rozsáhlá proměna celé dosavadní aglomerace, spočívající v prostorovém vymezení tzv. Starého Města jako oblasti nového městského práva. Městský vývoj pak usměrnily zásahy Jindřicha III. a jeho bratra Vladislava z roku 1261. Části, které se dle listiny Boleslava II. ocitly mimo městské hradby, tedy osady u kostela sv. Mořice, Panny Marie na Písku a u sv. Marie Egyptské, byly podřízeny městskému právu.⁵²

Topografický vývoj 13. století dovršilo rozšíření o tzv. Nové město roku 1263. Zástavba mimo nově vytyčený areál postupně měnila charakter nebo přímo zanikla.⁵³ Územní rozsah tzv. Nového města není znám. Rozléhalo se východně od Starého města, nikdy nebylo vymezeno hradbami, nemělo ústřední tržiště nebo farní kostel (farní funkce zajišťoval kostel sv. Ducha spravovaný augustiniány kanovníky od Panny Marie na Písku).⁵⁴ O následném období lze pak mluvit jako o době vrcholně středověké Vratislavi jako právního institucionálního města.⁵⁵

Jádro původní sídelní aglomerace se tedy postupně transformovalo ve vrcholně středověké město, jež tvořily:

- 1) tzv. Staré město, jehož územní rozsah určily lokace Jindřicha I. Bradatého a Boleslava II. již před rokem 1242; vnitřní město bylo obklopeno hradbami a vodním příkopem
- 2) osady mimo městské hradby, na které se podle privilegia Jindřicha III. a jeho bratra Vladislava vztahovalo městské právo; na oderském levobřeží byly vymezeny starým říčním ramenem
- 3) tzv. Nové město (lokace 1263), které roku 1327 splynulo s tzv. Starým městem.
- 4) oderské ostrovy, především Tumský ostrov a tzv. Písek

⁵² MŁYNARSKA-KALETYNOWA 1986, 124–170; MŁYNARSKA-KALETYNOWA (ed.) 2001, 18.

⁵³ MŁYNARSKA-KALETYNOWA 1986, 161sqq.

⁵⁴ MŁYNARSKA-KALETYNOWA (ed.) 2001, 19.

⁵⁵ PIEKALSKI 1999, 119-122.

Podoba města

Nejstarší městskou zástavbu tvořily vícepatrové stavby ze dřeva a hlíny, zčásti zapuštěné do země. Nahrazovány byly teprve postupně pevnějšími kamennými domy, ve větší míře až od 14. století. Archeologické výzkumy doložily zásadní proměny ve fungování města někdy kolem roku 1340. Do té doby nebyl povrch ulic stabilizován a hromaděním odpadu docházelo k nárůstu vrstev, takže původní zástavba z 2. poloviny 13. století se ocitla 3-4 m pod zemí. Toto navyšování terénu je patrné i na starších sakrálních stavbách, jejichž původní vchody se ocitly pod úrovní terénu (kolegiátní kostel sv. Kříže a sv. Bartoloměje,⁵⁶ kostel sv. Matěje křížovníků s červenou hvězdou).⁵⁷ Ke změně došlo v souvislosti s vydlážděním ulic a odlišným zacházením s odpadem, mizí tak archeologická souvrství. V 2. polovině 14. století se objevují doklady o městském vodovodu, kašnách a kanalizaci a úroveň tehdejšího a současného terénu se již neliší.⁵⁸

Na tzv. Starém městě zajišťovaly hlavní farní funkce kostely sv. Alžběty (první stavební fáze ve 30. letech 13. století) a sv. Máří Magdaleny (1. stavební fáze konec 12. století, druhá stavební fáze po 1226). Kromě farních kostelů existovala v místech východní části bývalého knížecího dvora trojice spřízněných klášterů – františkáni s kostelem sv. Jakuba, klarisky s kostelem sv. Kláry a křížovníci s červenou hvězdou s kostelem sv. Matěje. V jejich sousedství se nacházela nová židovská synagoga. Ve východní části města byli u kostela sv. Vojtěcha usazení dominikáni a u sv. Kateřiny jejich ženská větev.⁵⁹ Mimo městské hradby bylo umístěno benediktýnské opatství sv. Vincence na Olbině.

Lokací vrcholně středověkého města vzrostl ekonomický význam levobřeží. Z toho důvodu klesla hustota osídlení na Dómském ostrově, kde postupně převládl vliv církevních institucí. Roku 1257 byl ostrov rozdělen na dvě části – církevní a knížecí. Církevní části dominovala katedrála sv. Jana Křtitele. Dominantou knížecí části byl palác, kaple a později kolegiátní kostel sv. Kříže založený roku 1288 knížetem Jindřichem IV. Spravedlivým.⁶⁰

⁵⁶ založený roku 1288.

⁵⁷ stavěný pravděpodobně od roku 1243.

⁵⁸ Jerzy PIEKALSKI: Wrocław – miasto Henryka IV. In: WACHOWSKI Krzysztof (ed.): Śląsk w czasach Henryka IV Prawego (= Wratislavia antiqua 8). Wrocław 2005, 39–48 .

⁵⁹ MŁYNARSKA-KALETYNOWA (ed.) 2001, 19.

⁶⁰ MAŁACHOWICZ 1994, 155.

4. Slezsko v době Jana Lucemburského

Ve Slezsku probíhal od doby vlády Boleslava Křivoústého proces štěpení,⁶¹ které vyústilo do fáze, kdy se v Dolním Slezsku nacházelo devět samostatných knížecích údělů.⁶² Orientace některých slezských knížectví na Čechy měla původ v době vlády Václava II.,⁶³ který udržoval mimo jiné těsné kontakty s vratislavským knížetem Jindřichem IV. Podporovateli výbojné přemyslovské politiky byl také převážně německý patriciát velkých slezských měst v čele s Vratislaví, jejich knížata i dvory.⁶⁴ Tento vývoj byl přerušen smrtí Václava III., který skončil dříve, než mohl v boji o polskou korunu porazit „domácího“ uchazeče Vladislava Lokýtku.⁶⁵

Proti Vladislavu Lokýtkovi neměl v počátcích své vlády valné vyhlídky ani Jan Lucemburský.⁶⁶ Lokýtek, korunovaný polským králem roku 1320 v Krakově,⁶⁷ měl v první polovině dvacátých let ve Slezsku značný politický vliv.⁶⁸ Přestože se Vladislav Lokýtek v polském království prosadil, měla jeho vláda svá slabá místa. Jednalo se o spory s Řádem německých rytířů na severu území polského království, na jihu pak o nespolehlivá knížectví slezská.⁶⁹ Král Jan Lucemburský, po přemyslovských předchůdcích zdědivší titul polského krále,⁷⁰ využil situace a v lednu roku 1327 se přidal k akcím proti Lokýtkovi.⁷¹ Koncem ledna 1327 vyrazily vojenské oddíly z Brna ke Krakovu. Do této vyhrocené situace se diplomaticky vložil uherský král Karel Robert, Lokýtkův švagr, který s Janem Lucemburským smluvil na svém hradě v Trnavě příměří.⁷²

⁶¹ (1102 – 1138)

⁶² ŠUSTA 1939, 434; k procesu dělení v Dolním Slezsku např. PUSTEJOVSKÝ 1975, 6–17.

⁶³ BOBKOVÁ 2003a, 105. Václav II. udržoval styky s hornoslezskými knížaty, Kazimír Bytomský mu dokonce složil lenní slib.

⁶⁴ BOBKOVÁ / FUKALA 2007, 27.

⁶⁵ BOBKOVÁ 2003, 105.

⁶⁶ ibidem

⁶⁷ idem, 104.

⁶⁸ NOWACKI 1987, 96.

⁶⁹ BOBKOVÁ 2003a, 105.

⁷⁰ RANDT 2000², 147, 150sq; BOBKOVÁ 2003a, 104, Jan Lucemburský titul užíval, přestože Polsko fakticky neovládl.

⁷¹ PUSTEJOVSKÝ 1975, 94; NOWACKI 1987, 97; BOBKOVÁ 2003a, 106.

⁷² BOBKOVÁ 2003, 106.

4.1 Lenní sliby slezských knížat Janu Lucemburskému

Slezská knížata skládala Janu Lucemburskému lenní sliby postupně v rozmezí let 1327 až 1329.⁷³

V únoru roku 1327, bezprostředně po trnavské schůzce, přijela za Janem Lucemburským do Opavy tři knížata opolské větve Piastovců, Boleslav I. Opolsko-Nemodlinský, Kazimír I. Těšínský a Vladislav Bytomsko-Kozelský, aby českému králi ve dnech 18. a 19. února složili lenní slib. O něco později téhož roku složil v Bytomi lenní slib Jan Osvětimsko-Zátorský.⁷⁴

4.2 Zisk Vratislavsko

Největší závazek vůči českému králi pojal vratislavský kníže Jindřich VI. Ve Vratislavi byla relativně složitá politická situace, kníže Jindřich VI. Vratislavský, hledaje oporu proti dědičným nárokům svých bratrů Boleslava Břežského a Vladislava Lehnického,⁷⁵ nacházel spojence nejprve ve Vladislavu Lokýtkovi, poté v římském králi Ludvíku Bavorovi.⁷⁶ Roku 1327, kdy bylo po smrti jeho ženy Anny jisté,⁷⁷ že se nedočká mužských potomků, se rozhodl, zřejmě podporován vratislavským patriciátem,⁷⁸ obrátit ve věci převzetí vlády nad knížectvím na Jana Lucemburského.⁷⁹ V březnu se kníže Jindřich VI. vydal do Prahy,⁸⁰ kde s Janem uzavřel smlouvu, ve které mu dědičně odkazuje svůj úděl, přijímaje kompenzaci v podobě ročního daru 1000 hřiven a doživotní vlády v Kladsku a Vratislavsku.⁸¹

Dne 4. dubna odcestoval Jan spolu s chotí Eliškou Přemyslovnou a početnou družinou do Vratislavi,⁸² kde vydal 6. dubna obsáhlé prohlášení o Jindřichově odstoupení vratislavského

⁷³ V těchto letech lenní slib nesložila všechna slezská knížata, nejkomplikovanější byla jednání se Svídnickým knížectvím.

⁷⁴ BOBKOVÁ 2003a, 106; KORTA 2003, 98. Vidí jako důvod, proč se knížata k tomuto kroku rozhodla, nejen úspěchy Jana Lucemburského v Horním Slezsku, ale také jeho spolupráci s Ludvíkem Bavořem.

⁷⁵ PUSTEJOVSKÝ 1973, 132.

⁷⁶ ŠUSTA 1939, 435.

⁷⁷ dcera římského krále Albrechta Habsburského.

⁷⁸ ŠUSTA 1939, 437, účetní kniha městské správy ve Vratislavi vykazuje již v předchozích letech různá vydání na poselstva do Prahy; KORTA 2003, 98. Uvádí, že město Vratislav začalo s Janem Lucemburským vyjednávat již roku 1326, tedy dříve než kníže Jindřich VI. Na oplátku se měšťané od Jana Lucemburského dočkali mnohých privilegií; RANDT 2000², 155.

⁷⁹ ŠUSTA 1939, 437; RANDT 2000², 155.

⁸⁰ SCHIECHE 2000², 161.

⁸¹ ŠUSTA 1939, 437; BOBKOVÁ 2003a, 106.

⁸² ŠUSTA 1939, 437.

knížectví.⁸³ Jan potvrdil celému knížectví a jmenovitě také městům Vratislavi a Středě veškerá práva, vymezil pravomoci městského vratislavského soudu a soudu zemského a dal vratislavským měšťanům záruku právní ochrany, zejména záruku nezcizitelnosti od české koruny. Za hejtmana přislíbil po smrti Jindřicha VI. zvolit pouze „schopného domácího rodáka“.⁸⁴ Za zajímavý je možné považovat fakt, že v listině, dávající Jindřichu VI. Vratislavské knížectví jako léno, není uveden přesný popis jeho územního rozsahu.⁸⁵

Jako další složil Janu Lucemburskému lenní slib roku 1329 plocký kníže Václav, donuceni byli Jan Stínavský a Boleslav III. Břežsko-Lehnický,⁸⁶ kteří v květnu složili ve Vratislavi lenní slib spolu s Jindřichem Zaháňským a Konrád Olešnickým.⁸⁷

Před úspěšným tažením na Litvu na přelomu let 1328 a 1329 se Jan Lucemburský před Vánocemi zdržel ve Vratislavi, aby urovnal spory mezi městem, podporovaným většinou kapituly, a novým vratislavským biskupem Nankerem,⁸⁸ dosazeným papežem z původního působiště v Krakově roku 1326.⁸⁹ Koncem dvacátých let dospěl spor, týkající se způsobu

⁸³ BOBKOVÁ 2003a, 106.

⁸⁴ ŠUSTA 1939, 438; BOBKOVÁ 2003a, 106.

⁸⁵ ŠTĚPÁNOVÁ 2003, 161. Popis knížectví známe z privilegia Ludvíka Bavora (vydané o tři roky dříve), kde je vratislavské knížectví popsáno jako území, jehož centry jsou město Vratislav, městečko Středa a hrad Uraz.

⁸⁶ ŠUSTA 1939, 471. Boleslav III. Břežsko-Lehnický byl bratrem Jindřicha VI., který se pokoušel se spojenci, v čela s Janem Stínavským, vojensky donutit svého bratra Jindřicha, aby odstoupil od smlouvy s Janem Lucemburským, proti čemuž český král zasáhl a obě knížata donutil k lennímu slibu; BOBKOVÁ 2003a, 107. Následně po vynuceném složení lenního slibu Janem Stínavským a Boleslavem III. Břežsko-Lehnickým prohlásil Jan Lucemburský všechny spory vratislavských knížat za skončené a Boleslavovy državy, Lehnici a Břeh, za česká léna (9. 5. 1329). Lenního reversu se ale dočkal až 13. 12. 1331.

⁸⁷ BOBKOVÁ 2003a, 107. Mimo lenní smlouvu zůstal pouze čtvrtý z bratrů, Přemek Hlohovský. Město Hlohov obsadil Jan Lucemburský po jeho smrti a stalo se tak první přímou državou Jana Lucemburského ve Slezsku; ŠUSTA 1939, 534. Jan Lucemburský se před zabráním Hlohova zastavil ve Vratislavi, kde si nátlakem vymohl 12 000 hřiven na plat svým žoldnéřům a zapůjčení 4 obléhacích strojů. Takto ozbrojen přitáhl před Hlohov. Měšťané Janovi při převzetí úřadu nekladli odpor a král Hlohovsko připojil k Vratislavsku.

⁸⁸ ŠUSTA 1939, 465; GRÜNHAGEN 1884, 161–163. Popisuje okolnosti příchodu Nankera do Vratislavi. Klérus kapituly, národnostně se vůči sobě vymezující na Němce a Poláky, nebyl sto dojít dohody ve volbě nového biskupa. Německá většina zvolila biskupem člena kapituly Víta (Veit), polská menšina volbu napadla, zvolila kanovníka jménem Luthold (autor zde nepatřičně zdůrazňuje, že se jedná o jméno, které ani nezní polsky) a žádala papeže Jana XXII. v Avignonu o rozhodnutí sporu. Papež rozhodl ve prospěch německé většiny, ale jí zvolený Vít do osmi dnů od rozhodnutí zemřel a papež následovně na biskupský stolec dosadil krakovského biskupa Nankera; ke vztahu Jana Lucemburského a Nankera HOLÁ 2009, 77–82. Která připouští, že v pozadí sporu hrál velkou roli vliv vratislavské městské rady, nebo kapituly (tak, jak to ve svém článku připouští Grünhagen, Colmar GRÜNHAGEN: König Johann von Böhmen und Bischof Nanker von Breslau. In: *Stiftungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, philos-histor. Classe* 47/1. 1864, 4–102).

⁸⁹ ŠUSTA 1939, 439. Nový biskup se nepřátelsky střetl s většinou kapituly, jejíž vůdčí osobností byl Mikuláš z Banceze, který byl spolu s měšťanskými rody velkým příznivcem iniciativy snažící se o včlenění Vratislavska do českého státu; MARSHALL 1980, 37.

výběru svatopetrského haléře,⁹⁰ do stavu, kdy musel biskup Nanker dočasně utéci i ze svého sídla v Nise do Krakova. Ještě hůře dopadl Petr z Auvergne,⁹¹ papežem pověřený kontrolou správného výběru tohoto poplatku,⁹² který byl dokonce přepaden a zajat Bolkem Minstrberským.⁹³

4.3 Cesta k Visegrádskému sjezdu

Pokračující boj Jana Lucemburského proti Vladislavu Lokýtkovi byl ukončen příměřím, které mělo trvat do 15. srpna 1333.⁹⁴ Po smrti Vladislava Lokýtky (2. března 1333) nastoupil na polský trůn jeho syn Kazimír Veliký, který byl přístupný diplomatickým jednáním.⁹⁵ Prvním krokem na cestě k dohodě mezi polským a českým králem byla opět nabídka uherského krále Karla Roberta z Anjou, příbuzensky spjatého s polským králem Kazimírem, na zprostředkování jednání mezi oběma stranami, k čemuž nabídl k dispozici svůj hrad Trenčín.⁹⁶

Výsledkem jednání byla tzv. trenčínská dohoda z 24. srpna 1335,⁹⁷ ve které se Jan Lucemburský zavázal ustoupit od nároků na titul polského krále, což mělo kompenzovat vynětí většiny slezských knížat ze závazků vůči polské koruně.⁹⁸ Nepřítomný Kazimír měl smlouvu potvrdit do 16. října 1335, což neučinil a další schůzka byla chystána na listopad.⁹⁹

⁹⁰ ŠUSTA 1939, 438. Původní způsob vybírání od usedlosti byl změněn na výběr „od hlavy“, čemuž se většina slezských knížectví odmítala podrobit; RANDT 2000², 156; SCHIECHE 2000², 162.

⁹¹ Papežský kolektor pro kontrolu výběru tohoto poplatku, který byl vnímán jako symbol boje proti knížatům a slezským městským správám.

⁹² ŠUSTA 1939, 438.

⁹³ GRÜNHAGEN 1864, 31sq.; ŠUSTA 1939, 465; SCHIECHE 2000², 160; ŠUSTA 1939, 465. Dokonce v poznámce uvádí, že v Praze měli dočasně za to, že biskup bude nucen biskupství opustit a královna Eliška se již obracela do Avignonu s žádostí, aby byl biskupem jmenován Jan Volek.

⁹⁴ BOBKOVÁ 2003a, 108, 156. Stranou byla ponechána otázka postoje polského krále k české expanzi do Slezska.

⁹⁵ BOBKOVÁ 2003a, 157. Kazimír byl nakloněn diplomatickým jednáním, což dosvědčuje jeho jednání s řádem německých rytířů i Wittelsbachy (Ludvík Bavor). Vyjednáváním s Janem Lucemburským chtěl docílit rezignace českého krále na polský trůn. Zároveň ani neuznával Janovu svrchovanost nad slezskými knížaty.

⁹⁶ BOBKOVÁ 2003, 157. Manželka Karla Roberta z Anjou byla Alžběta, sestra Kazimíra.

⁹⁷ KAVKA 1998, 77; BOBKOVÁ 2003a, 157. Kazimír se osobně schůzky nezúčastnil, vyslal zplnomocněné poselstvo, které mělo Janovi za rezignaci na polský trůn nabídnout až 30 000 kop pražských grošů; WYROZUMSKI 2004³, 56sq; BOBKOVÁ / FUKALA 2007, 33; György RÁCZ(ed.): Visegrád 1335, Visegrád 2009, 33; SCHIECHE 2000², 164.

⁹⁸ BOBKOVÁ 2003a, 157. Jmenování Boleslav III. Lehnicko-Břežský, Jindřich Zaháňsko-Krosenský, Konrád Olešnický, Jan Stínavský, Bolek Opolský, Bolek Nemodlinský, Albert Střelecký, Vladislav Bytomsko-Kozelský, Lešek Ratibořský, Jan Osvětimský, Vladislav Těšínský, z neslezských knížet Václav Mazovsko-Plocký.

⁹⁹ PUSTEJOVSKÝ 1978, 174. Uvádí, že Kazimír se jednání neúčastnil z taktických důvodů; BOBKOVÁ 2003, 157sq. Mezi těmito schůzkami pobýval markrabě Karel s vojskem ve Slezsku, kde se vojensky pokusil proniknout do svídnicko-javorského knížectví. Karel dosáhl pouze krátkodobého úspěchu a byl poražen před Ząbkowicemi Śl. (Frankenstein).

Počátkem listopadu 1335 se do uherského Visegrádu sjeli český král Jan Lucemburský, králevic Karel, polský král Kazimír Veliký, Rudolf I. Saský, Boleslav III. Lehnicko-Břežský a reprezentanti řádu německých rytířů.¹⁰⁰ Jedním z výsledků jednání byly česko-polské smlouvy.¹⁰¹ Kazimír se 12. listopadu zavázal Janovi za jeho rezignaci na titul polského krále zaplatit 20 000 kop pražských grošů,¹⁰² ratifikační listinu však během svého pobytu ve Visegrádu nevyhotovil.¹⁰³ Z 19. listopadu pochází Kazimírova proklamace česko-polského míru a zajištění pořádku na polsko-slezských hranicích.¹⁰⁴

V březnu roku 1337 zpečetili v Poznani Jan Lucemburský a Kazimír smlouvu o dodržování míru na slezsko-polských hranicích. Dohledem nad dodržováním míru byli pověřeni hejtmani z Vratislavi, Kališe, Hlohova a Poznaně.¹⁰⁵ Dne 19. ledna 1339 v Krakově uznal Kazimír definitivně svrchovanost českého krále nad slezskými a opolskými knížaty.¹⁰⁶ V jednáních, která tomuto kroku předcházela, již hrál vůdčí úlohu králevic Karel.¹⁰⁷ Kazimír sice jen potvrdil stávající stav, přesto je možné tvrdit, že mezi roky 1335 a 1339 Lucemburkové výrazně postoupili v cestě k plnému ovládnutí Slezska.¹⁰⁸

¹⁰⁰ ŠUSTA 1946, 207-209; PUSTEJOVSKÝ 1978, 174sq; KAVKA 1998, 78; WYROZUMSKI 2004³, 58; RÁČZ 2009, 31.

¹⁰¹ Projednávány byly nejen otázky česko-polské, druhým důležitým tématem byl vztah Polského království a státu řádu německých rytířů.

¹⁰² BOBKOVÁ 2003a, 159. 10 000 pražských grošů bylo vyplaceno bezprostředně, 4 000 Jindřichovi z Lipé a zbytek měl Kazimír poukázat do 31. března příštího roku; WYROZUMSKI 2004³, 59sq; RÁČZ 2009, 36.

¹⁰³ ŠUSTA 1946, 208.

¹⁰⁴ BOBKOVÁ 2003a, 159sq. Vztah mezi trenčínskými dohodami a visegrádským jednáním je poněkud nejasný, jak dokládá líčení kronik doby Karlovy, v nichž zmínky o Trenčíně chybí, nebo se jejich výsledek zaměňuje s Visegradem; RÁČZ 2009, 35. Zmiňuje, že kronikáři tří zúčastněných stran (české, polské, uherské), se velmi liší ve svých reflexích těchto jednání a v zásadě se zaměřují na odlišné věci; BOBKOVÁ 2003a, 159. Interpretaci navíc komplikuje ztráta originálů inkriminovaných listopadových knih, které jsou známy jen z kopií. Otázkou zůstává, co přesně tyto události znamenaly. V české literatuře převládá názor, že se jednalo o uznání svrchovanosti českého krále nad ztracenými slezskými knížectvími. Polská literatura zpravidla zdůrazňuje, že visegrádská úmluva, pomlčením o svrchovanosti českého krále nad slezskými a opolskými knížaty, odsunula rezignaci polského krále na Slezsko a dávala mu možnost k dalšímu manévrování. Ratifikaci trenčínských dohod ohledně slezských a opolských knížectví a otázku splacení domluvených 20 000 hřiven chápe zcela odděleně, tzn. ve Visegrádě polský král pouze potvrdil jednu část odškodného za Janovu rezignaci na polský královský titul.

¹⁰⁵ PUSTEJOVSKÝ 1978, 175sq; BOBKOVÁ 2003a, 162. Na dalších deset let.

¹⁰⁶ BOBKOVÁ 2003a, 162sq. Uznal tak po předchozích diplomatických jednáních vedených mezi králevicem Karlem a uherským Karlem Robertem. Kazimír uznal svrchovanost českého krále nad slezskými a opolskými knížaty v rozsahu, který odpovídal situaci v době trenčínských úmluv v létě 1335 (tj. bez Ziębicka).

¹⁰⁷ BOBKOVÁ 2003a, 162. Jan toho času pobýval převážně v západní Evropě.

¹⁰⁸ BOBKOVÁ 2003a, 163.

4.4 Převzetí vlády ve Vratislavsku

Ještě v Uhrách se Jan a Karel dozvěděli o úmrtí vratislavského knížete Jindřicha VI.¹⁰⁹ Bezprostředně po této zprávě se Karel vydal do Vratislavi, aby nad knížectvím převzal vládu a učinil změny v městské správě v souladu s listinami svého otce.¹¹⁰ V čele městské rady stanul hejtman (capitaneus), který vykonával jménem českého krále práva a povinnosti lenního pána – předsedal dvorskému soudu, konfirmoval listiny, dohlížel na dodržování práva ve Vratislavsku a měl území chránit před vnitřními i vnějším nepřáteli.¹¹¹ Prvním hejtmanem se stal slezský šlechtic Konrád von Borsnitz.¹¹²

4.5 Pobyty Jana Lucemburského a královice Karla ve Vratislavi

Jan Lucemburský s královicem Karlem pobývali ve Vratislavi po svém návratu z výpravy na Litvu v dubnu roku 1337.¹¹³ Během tohoto pobytu bylo vydáno velké množství listin, které můžeme rozdělit do tří skupin. Jednalo se o (1) listiny směřující k rozšíření územně-právních pravomocí českého krále, (2) listiny dokládající plné převzetí vratislavského knížectví českým králem¹¹⁴ a (3) listiny týkající se vratislavského biskupství, v nichž král proklamoval patronátní právo nad vratislavským biskupstvím a žádal na biskupovi, aby k případnému vyhlášení interdiktu žádal souhlas panovníka.¹¹⁵

¹⁰⁹ ŠUSTA 1946, 209. Jindřich VI. zemřel 24. listopadu 1335; KAVKA 1998, 340; SCHIECHE 2000², 165. BOBKOVÁ 2003, 160.

¹¹⁰ RI VIII; GOLIŇSKI 2001, 140.

¹¹¹ KOPIETZ 1907, 18sq. Jan Lucemburský zavedl úřad hejtmana pro oblast Vratislavi a Středy v listině z 6. dubna 1327 vydané při svém pobytu ve Vratislavi. Od roku 1359 byl úřad zaveden také pro okres Namyslov; BOBKOVÁ 2003, 563; ŠTĚPÁNOVÁ 2003, 162. Správa knížectví byla okrajově zmíněna v Zemském pořádku vydaném 20. března 1337, dle něhož měl hejtman nově povinnosti přihlížet k nárokům městské rady a informovat ji o správě příjmů ve Vratislavském knížectví.

¹¹² tak, jak příslibil Jan Lucemburský v listině z 6. dubna 1327, že po smrti Jindřicha VI. bude úřad hejtmana zastávat osobnost z řad místní šlechty; KOPIETZ 1907, 24sq. Mezi lety 1361 až 1369 přenechal Karel IV. hejtmanský úřad městské radě, poté byl od roku 1369 hejtmanem Těma z Koldic ml.

¹¹³ PUSTEJOVSKÝ 1978, 175; BOBKOVÁ 2003, 161. V době tohoto pobytu se výrazně zhoršila oční choroba krále Jana marně léčená přivolaným francouzským lékařem, kteréhož marný pokus o léčbu skončil utopením v Odře.

¹¹⁴ BOBKOVÁ 2003, 161. Konfirmace i vydání různých privilegií hospodářského a správního charakteru – důležité místo vyhlášení zemského míru i posílení postavení vratislavského hejtmana jakožto zástupce krále ve městě, který měl stát v čele nově rozšířeného městského soudu, v němž zasedali v parentním poměru zástupci zemští šlechtici a měšťané.

¹¹⁵ BOBKOVÁ 2003, 162. Jednalo se o reakci na vleklý spor biskupa Nankera s městem i kapitulou, na jehož počátku byl odpor k biskupem prosazovanému novému způsobu placení svatopetrského haltěře z hlavy (od 1328).

Do roku 1341 pobýval Karel ve Vratislavi v doprovodu svého otce a Vratislav zpravidla sloužila jako výchozí místo pro výpravy na Litvu. První doklad o pobytu krále Karla je dochován ve Zbraslavské kronice. Jednalo se o návštěvu města při převzetí vlády po smrti Jindřicha VI.¹¹⁶

4.6 Spor Jana Lucemburského a biskupa Nankera

Spory mezi mocí světskou a církevní, tedy městskou radou a biskupem s kapitulou, můžeme označit za časté. K jednoduchosti náhledů na spory nijak nepřispívá fakt, že ani kapitula nebyla ve svém vztahu k biskupovi jednotná a můžeme pozorovat její národnostní rozštěpení. Vedoucí postavení mezi německou částí kapituly měl Mikuláš z Bancze, polskou přirozeně zaštiťoval biskup Nanker.¹¹⁷ Spory mezi Janem Lucemburským a biskupem Nankerem započaly již roku 1328 kvůli sporům o výběr svatopetrského haléře.¹¹⁸ Kvůli nepořádkům v jeho placení se spor opětovně rozhořel v roce 1337.¹¹⁹ Jan Lucemburský situaci ještě zhoršil tím, že od kapituly koupil hrad Milíč.¹²⁰ Spor se postupně vyostřoval a biskup v polovině prosince 1340 slavnostně opakoval uvalení klatby nad králem Janem a nad městem vyhlásil interdikt,¹²¹ načež se uchýlil do Otmuchówa a posléze do Nisy.¹²² Spor došel definitivního řešení až smrtí biskupa,¹²³ následnou změnou na biskupském stolci a diplomatickými zásahy královce Karla.¹²⁴

¹¹⁶ HOLÁ 2006, 164.

¹¹⁷ ŠUSTA 1946, 249; Jak bylo naznačeno výše.

¹¹⁸ BOBKOVÁ 2003a, 162; GOLIŇSKI 2001, 135.

¹¹⁹ PUSTEJOVSKÝ 1978, 175; SCHIECHE 2000², 166; GOLIŇSKI 2001, 142.

¹²⁰ SPĚVÁČEK 1979, 139. Uvádí, že se Jan Lucemburský hradu zmocnil. Hrad byl z důvodu svého strategického umístění považován za klíč k polskému království; MARSHALL 1980, 38.

¹²¹ SPĚVÁČEK 1979, 159; BOBKOVÁ 2003a, 162; GOLIŇSKI 2001, 144; ŠUSTA 1946, 79, 343. V polovině prosince 1340 přijel Jan Lucemburský do Vratislavi pravděpodobně proto, aby spor, ve kterém byla zainteresována i kurie kvůli svatopetrskému haléři, urovnal. Biskup dne 15. 12. slavnostně zopakoval klatbu na krále, zemského hejtmana, městskou radu, kazatele jí dosazené a všechny osoby účastné na zabrání duchovních důchodů. Město biskup pobouřil trvalým interdiktem.

¹²² BOBKOVÁ / FUKALA 2007, 34.

¹²³ Dne 8. dubna 1341.

¹²⁴ ŠUSTA 1946, 343; SPĚVÁČEK 1979, 159, 162. Spor o hrad Milíč byl definitivně vyřešen jeho navrácením vratislavské církvi listinou královce Karla vydanou v Praze 13. listopadu 1342; URBAN 1970, 51sq; BOBKOVÁ 2003, 162; GOLIŇSKI 2001, 143sq; HOLÁ 2009, 88. Autorka dospívá na základě analýzy dochovaných pramenů k závěru, že spor o hrad Milíč byl ve vztazích českého krále a vratislavského biskupa dosavadním bádáním poněkud nadhodnocen na základě líčení „Kroniky knížat polských“ (s odkazem na Zygmunt WĘCLEWSKI (ed.): *Chronica principum poloniae*, MPH, III. Lemberg 1878, 423–578, zvl. 518–520).

5. Vláda Karla IV. ve Vratislavi

Jan Lucemburský předal vládu svému synu Karlovi již po sedmi letech své bezprostřední vlády ve Vratislavsku v roce 1342.¹²⁵ Dne 24. září 1341 přijal Karel při svém pobytu ve Vratislavi slavnostní přísahu konšelů jako budoucí panovník a zároveň potvrdil městu svobody a ujistil o jeho neodlučitelnosti od české koruny.¹²⁶

Roku 1342 byl ve Vratislavi zvolen nový biskup, slezský šlechtic Přeclov z Pogorzeli,¹²⁷ člen kapituly, který získal 28. ledna 1342 potvrzení papeže, a to i přes odpor hnězdenského metropolitě.¹²⁸ Karel přijel do Vratislavi v dubnu a zdržel se do konce června.¹²⁹ V létě došlo k oboustranným dohodám mezi biskupem a Karlem, ve kterých byla z české strany potvrzena biskupovi, kapitule a všem světským duchovním vratislavské diecéze všechna privilegia. Biskupem bylo uznáno patronátní právo českého krále nad vratislavským biskupstvím a jeho vrchní lenní právo. Zároveň biskup vyslovil souhlas s holdem slezských knížat Lucemburků, zavázal se umožnit českému králi v době války přístup do svých hradů a tvrzí a přislíbil nepodporovat nepřátele Lucemburků. Karel také potvrdil veškerá stávající privilegia i duchovním všech řádů působících ve městě.¹³⁰

Karel opět pobýval ve Vratislavi v říjnu roku 1343.¹³¹ Tento pobyt je doložen šesti listinami, které upravují uspořádání městské správy.¹³² Doživotně bylo jmenováno 32 konšelů, kteří se

¹²⁵ SCHIECHE 2000², 166..

¹²⁶ RI VIII, 12; ŠUSTA 1946, 363; SPĚVÁČEK 1979, 140, 153; GOLÍNSKI 2001, 141; HOLÁ 2006, 164; BOBKOVÁ 2003, 185. Karel se ve Vratislavi zastavil při své cestě do Poznaň, kde mu lenní slib složili Bolek Mazovský (pán na Plocku) a slezská knížata Boleslav Břežský a Jan Stínavský.

¹²⁷ MARSHALL 1980, 38. Přeclov se narodil v oblasti kolem města Břeh kolem roku 1299, jako kanovník ve Vratislavi je listinně doložen od roku 1329, později studoval na univerzitě v Boloni, biskupem byl zvolen již 5. května 1341, biskupského svěcení se dočkal až 17. března 1342; HOLÁ 2009, 83. 21. listopadu 1344 konsekroval Arnošta z Pardubic.

¹²⁸ BOBKOVÁ 2003a, 186; HOLÁ 2009, 82. Jeho volba byla ovlivněna českou stranou.

¹²⁹ ŠUSTA 1946, 394. Zmiňuje velký požár roku 1342, který vypukl dva dny po Karlově příjezdu.

¹³⁰ RI VIII, 14sq; ŠUSTA 1946, 394. Biskupa jmenuje jako Břetislava; URBAN 1970, 51sq, 54sq; HOLÁ 2009, 83; BOBKOVÁ 2003, 186; BOBKOVÁ / FUKALA 2007, 36. Zároveň došlo i k dohodě v otázce vybírání svatopetrského halěře, který měl být nadále vybírán stejně jako v ostatních částech hnězdenské diecéze. V listopadu téhož roku vrátil Karel, který vyjednával s otcovým, byť poněkud sporným, pověřením ve věci navrácení hradu Milíče, hrad biskupovi s podmínkou, že v případě nutnosti budou jeho brány otevřeny českému panovníkovi; SPĚVÁČEK 1979, 159. Uvádí, že si Karel nechal vyhotovit listinu jménem Jana, jejímž autorem byl Vavřinec Mikulášův z Dědic a nechal ji opatřit markraběcí pečeti; URBAN 1970, 51. Listina byla vydána v Praze, datována 3. února 1342, s obsahem, že král Jan pověřuje svého syna markraběte Karla k dohodě s vratislavským biskupem i klérem ve věci sporu o hrad Milíč.

¹³¹ SPĚVÁČEK 1979, 165; BOBKOVÁ 2003, 188. Poté, co vyřešil konflikt mezi zaháňským knížetem Jindřichem zvaným Železný, který po smrti svého otce odmítl složit českému králi hold, v létě 1343 se vojensky zmocnil

měli ve skupinách po osmi střídat v úřední funkci.¹³³ Do Prahy se Karel vrátil počátkem listopadu 1343.¹³⁴

Zhoršující se vztahy Lucemburků s polským králem Kazimírem zřejmě přiměly Jana i Karla na přelomu let 1344 a 1345 k výpravě na Litvu, jejímž společným výchozím místem byla v lednu roku 1345 Vratislav.¹³⁵ Z neúspěšné výpravy se vojsko vracelo v několika proudech. Cesta nevelké družiny markraběte Karla vedla přes Kališ, kde se jej Kazimír pokusil zajmout. Karel zajetí a hrozbě potupného výkupného unikl s pomocí vratislavského hejtmana a jím svolaných ozbrojenců.¹³⁶ Ve Vratislavi, kde od poloviny dubna pobýval a vydal pět listin, dosáhl Karel během čekání na návrat družiny krále Jana dojednání příměří s Kazimírem.¹³⁷

5.1 Inkorporace Vratislavi mezi země České koruny

Dne 7. dubna roku 1348 na Boží hod velikonoční vydal Karel IV. v Praze soubor čtrnácti listin, které můžeme obsahově rozdělit do pěti skupin, z nichž jsou pro nás nejdůležitější ty, které se týkají nároků českých králů na Vratislavsko.¹³⁸ Je zde ustanoveno, že Vratislavské

Hlohova, do kterého se následně vložil i polský král Kazimír, který svou akcí v Hlohově vyvolal reakci dalších slezských knížat. Tuto situaci řešil markrabě Karel v říjnu 1343 před příjezdem do Vratislavi.

¹³² RI VIII, 685sq.

¹³³ ŠUSTA 1946, 395. Zdůrazňuje, že toto uspořádání vyhovovalo bohatému vratislavskému patriciátu. Plné platnosti toto uspořádání nabylo až o několik měsíců později potvrzením krále Jana vydaném v Paříži. Také bylo stanoveno složení zemského soudu.

¹³⁴ SPĚVÁČEK 1979, 165.

¹³⁵ ŠUSTA 1946, 434; SPĚVÁČEK 1979, 175; KAVKA 1998, 107.

¹³⁶ HEYNE 1864, 7. Uvádí, že město vyzbrojilo 300 mužů, kteří kralevíci přisli naprosto; ŠUSTA 1946, 435sq; SPĚVÁČEK 1979, 176; KAVKA 1998, 107. Zdůrazňuje Karlovu osobní duchapřítomnost a ostražitost, díky které se mu podařilo projet mezi ozbrojenci branou z města a spasit se útekem do Vratislavi; BOBKOVÁ 2003a, 188. Popisuje pokus o zajetí jako neomalený projev nepřátelství vůči české panovnické rodině a uvádí pomoc vratislavského hejtmana při útěku kralevice Karla do Vratislavi; BOBKOVÁ / FUKALA 2007, 37. Konstatují, že se kralevíci podařilo prchnout do Vratislavi; KOPIETZ 1907, 31. Uvádí, že v době této události byl hejtmanem Konrad z Falkenheimu, který dojel spolu s 300 ozbrojenci na vzdálenost jedné míle od Kališe; PUSTEJOVSKÝ 1978, 18. Uvádí jako Karlova osvoboditele vratislavský kontingent; Shrneme-li výše uvedené, nebudeme jistě dalece pravdy konstatováním, že Karel zřejmě duchapřítomně prchl, ale byl očekáván a následně bezpečně doprovázen do Vratislavi.

¹³⁷ RI VIII, 53. Např. 22. března potvrdil panovník Vratislavi všechna privilegia a svobody; SPĚVÁČEK, 1979, 176. Definitivního míru s Kazimírem bylo dosaženo až v listopadu roku 1348 v Namyslově; BOBKOVÁ 2003, 189. Kazimírova akce byla součástí plánů velké protilucemburské koalice, jejímiž členy byli mimo polského krále Kazimíra také Bolek Svídnický a Ludvík Bavor, kvůli jehož otálení se koalice záhy rozpadla.

¹³⁸ BOBKOVÁ 2006a, 54. Jednalo se o skupiny: 1. konfirmace listin, které se týkají ustanovení českého království a jeho postavení v říši, 2. připomínající hodnoty náležící českému králi, 3. se vztahují k ustanovením Rudolfa I. o nárocích českých králů na Vratislavsko, 4. petrifikace stávající teritoriální a státoprávní podoby Koruny království českého, 5. ustanovení pražského vysokého učení. Ve většině případů se jednalo o konfirmace starších ustanovení. Listina pro Slezsko a Horní a Dolní Lužici působí, že byla sepsána v jistém chvatu, který se odráží v některých nepřesných údajích; BOBKOVÁ / FUKALA 2007, 36.

knížectví je spolu s Kladskem přímým vlastnictvím českého krále a tudíž se jej netýkají lenní přísahy.¹³⁹

5.2 Pobyty Karla IV. ve Vratislavi

Karel přijel do Vratislavi poprvé jako král v listopadu 1348.¹⁴⁰ Dle dochovaného popisu králova příjezdu, který se měl uskutečnit 7. listopadu 1348,¹⁴¹ krále přivítalo svátečně vyzdobené město a sám biskup Přeclav očekával panovníka před katedrálou sv. Jana Křtitele, kde byla následně sloužena mše se zpěvem *Te Deum laudamus*.¹⁴² Na organizaci králova uvítání se snad podílel jeho maršálek a sekretář Hubertus de Altari a probošt kapituly Všech svatých na Pražském hradě Jan, jejichž pobyt ve městě je doložen již 28. října 1348.¹⁴³ Pro období tohoto pobytu jsou dochovány účty městské rady dosvědčující nákupy drobných dárků pro krále a jeho doprovod, celkově vydalo město částku přesahující 372 hřiven.¹⁴⁴ Panovník během tohoto pobytu potvrdil městu Vratislavi veškerá práva a svobody.¹⁴⁵ Při zpáteční cestě z Namyslova Karel IV. ve Vratislavi 24. listopadu pravděpodobně jenom přenocoval.¹⁴⁶ Téhož dne byla vydána listina týkající se změny počtu členů městské rady ze třiceti dvou na původních osm členů.¹⁴⁷

Velmi důležitý byl i pobyt Karla IV. ve Vratislavi roku 1351. Karel IV. přijel do Vratislavi 7. října z Pirny a trávil zde i Vánoce.¹⁴⁸ Jedním z důvodů této návštěvy bylo jednání s polským králem Kazimírem a hnězdenským arcibiskupem Jaromírem o vyjmutí vratislavského

¹³⁹ RI VIII, 55; WYROZUMSKI 2004, 126; BOBKOVÁ / FUKALA 2007, 36.

¹⁴⁰ ŠUSTA 1948, 109; KAVKA 1998, 142. Ve Vratislavi pobýval před svou cestou do Namyslova, kde uzavřel mír s polským králem Kazimírem; HOLÁ 2006, 165. Listinně doložen pro dobu od 11. do 21. listopadu.

¹⁴¹ RI VIII, 64; HOLÁ 2007, 276.

¹⁴² HOLÁ 2007, 276sq. Není dochováno žádné jiné líčení slavnostních vjezdů Lucemburků do Vratislavi s výjimkou tohoto, který ale není možné považovat za stoprocentně věrohodný, neboť jeho popis je obsažen až v kronice sepsané v 16. století a není možné určit, nakolik byl ovlivněn mladšími vzory. Návrh zákoníku *Maiestas Carolina* přibližuje význam panovníkova prvního vjezdu do největších měst České koruny, Prahy, Vratislavi, Budyšína a Kutné Hory, neboť při vjezdu nového vládce do těchto měst, měla být zaručena nezcižitelnost královského majetku; HOLÁ 2006, 166.

¹⁴³ HOLÁ 2006, 165.

¹⁴⁴ HOLÁ 2006, 164, 167. Stejně jako pro pobyt v roce 1351.

¹⁴⁵ Konkrétně 14. listopadu 1348 RI VIII, 65, 693.

¹⁴⁶ KORTA 2003, 102. V Namyslově podepsal Karel mírovou smlouvu s Kazimírem Velkým; HOLÁ 2006, 167. Karel IV. stihl vydat 4 listiny, z nichž jedna se týkala ustanovení rozhodčích ve věci sporu mezi vratislavským biskupem a kapitulou s několika šlechtici a vratislavskými měšťany; KAVKA 1998, 142. Karel IV. se zasadil o změnu ve správě města, když zrušil doživotní konšelství a zavedl pravidelnou roční obměnu rady.

¹⁴⁷ RI VIII, 65. Událo se tak na žádost městské rady a listina byla vydána v Lehnici.

¹⁴⁸ HOLÁ 2006, 168.

biskupství z hnězdenské diecéze a o jeho přiřazení k arcidiecézi pražské.¹⁴⁹ Úsilí o realizaci exempce začal Karel IV. vyvíjet již roku 1348.¹⁵⁰ Přesto panovníkovy snahy narazily na odpor polského krále i hnězdenského arcibiskupa a nesetkaly se s pochopením ani u papeže Klimenta VI., který po vyslechnutí zástupců polské strany tento návrh prozatímně 5. února 1350 zamítl¹⁵¹ a Karel IV. se tedy rozhodl pro cestu osobního vyjednávání.¹⁵² Je možné, že byl vznesen i návrh na rozdělení biskupství.¹⁵³ Je otázkou, do jaké míry se snahy o exempci vratislavského biskupství projeví na vztahu Karla IV. a biskupa Přelava.¹⁵⁴ Vzhledem k jeho další těsné spolupráci s Karlem IV. snad můžeme konstatovat, že tato snaha nijak výrazně negativně jejich příští vztahy neovlivnila.¹⁵⁵ Ať již byl nebo nebyl vznesen návrh na rozdělení biskupství, Karel IV. se 15. listopadu zavázal, že nebude usilovat o jeho rozdělení a 21. listopadu potvrdil biskupovi a kapitule držbu jejich majetku.¹⁵⁶ Dne 24. listopadu, v předvečer svátku sv. Kateřiny Alexandrijské, založil kostel a konvent augustiniánů eremitů.¹⁵⁷

Dne 28. října 1351 uzavřel ve Vratislavi Karel IV. landfrýd s biskupem Přelavem a mnoha slezskými vládci.¹⁵⁸ Vánoční svátky trávil Karel IV. ve Vratislavi s manželkou Annou

¹⁴⁹ GRÜNHAGEN 1883, 18; BOBKOVÁ 2009, 61. Tento plán nenašel pochopení ani u papeže Klimenta VI., který byl Karlem ujišťován o zajištění výběru svatopetrského haléře v případě vyjmutí biskupství z diecesální správy hnězdenské, natož u hnězdenského arcibiskupa, nebo polského krále Kazimíra. K vyjasnění v této otázce nedošlo ani po osobním setkání krále Kazimíra s Karlem IV. ve Vratislavi v říjnu 1351.

¹⁵⁰ SCHMUGGE 1978, 76; KORTA 2003, 103. Začátek Karlových snah vidí roku 1344, definitivní rezignaci na tuto snahu pak v roce 1360.

¹⁵¹ GRÜNHAGEN 1883, 18; ŠUSTA 1948, 288; HOLÁ 2006, 169.

¹⁵² SCHIECHE 2000², 170.

¹⁵³ ŠUSTA 1948, 334. Považuje existence kompromisních návrhů rozdělení biskupství za fakt; HOLÁ 2009, 84.

¹⁵⁴ v této otázce panují velmi odlišné názory. Např. SCHIECHE 2000², 170. Konstatuje, že došlo k citelnému ochlazení vztahů mezi Karlem IV. a Přelavem; BOBKOVÁ 2009, 61. Uvádí, že snaha Karla IV. vzbudila u Přelava a kapituly určité rozpaky, neboť byli Karlem ujištěni 15. listopadu 1351, že územní rozsah biskupství bude zachován; HOLÁ 2009, 84. Konstatuje, že ke zkalení vztahů Karla a Přelava rozhodně nedošlo a naopak snaha byla realizována ve shodě s Přelavem (Přelav byl navíc i po neúspěšných jednáních kancléřem Karla IV.).

¹⁵⁵ V 50. letech je doložen biskupův pobyt u panovnického dvora. Přelav navíc získal od Karla IV. podporu pro zřízení mansionářského sboru při nově založené mariánské kapli v katedrále sv. Jana Křtitele ve Vratislavi HOLÁ 2009, 83.

¹⁵⁶ RI VIII, 114; URBAN 1970, 71. Karel IV. zaručil biskupu Přelavovi a kapitule nedotknutelnost jejich práv a majetku.

¹⁵⁷ RI VIII, 114; HOLÁ 2006, 169.

¹⁵⁸ HOLÁ 2006, 168sq. Boleslav II. Svídnický, Boleslav III. Břežský, Konrád I. Olešnický, Boleslav II. Bytomský, Mikuláš II. Opavsko-Ratibořský, Boleslav II. Opolský, Boleslav I. Falkenberský(Nemodlínský), Albrecht Střelčický, Boleslav Těšínský (ten byl panovníkovým kaplanem, snad měl být uveden jeho starší bratr Vladislav, který tehdy taktéž pobýval ve Vratislavi), Jan I. Osvětimský, Václav I. a Ludvík I. Lehničtí, Jan Stínavský, Mikuláš Münsterberský.

Falckou a bratrem Janem Jindřichem.¹⁵⁹ Pro tento pobyt jsou dochovány účty městské rady, které uvádějí, že na pobyt krále vydalo město částku přes 209 hřiven.¹⁶⁰

Dne 10. února 1352 uložil Karel IV. vratislavským radním povinnost spolu se zemským kancléřem Dětmarem z Merkbachu sepsat a vést přehled o všech příjmech a výdajích v knížectví.¹⁶¹ Téhož dne bylo vydáno nařízení, kterým panovník nabádal městskou radu, aby přijímala za měšťany slušné lidi bez ohledu na jejich místo původu a námitky knížat. Dále se panovník opětovně zavázal veškerá nově nabytá slezská území přiřadit pod bezprostřední správu Vratislavi.¹⁶² Vratislavští radní získávali na správu knížectví stále větší vliv díky četným královským privilegiím.¹⁶³

Dne 9. října 1355, po Karlově císařské korunovaci 5. dubna 1355, bylo v Praze vydáno potvrzení aktu inkorporace Slezska a Horní Lužice z roku 1348.¹⁶⁴ Text nové inkorporační listiny se od původní liší tím, že vypouští historická zdůvodnění nároků na slezská knížectví a naopak přináší přesný výčet zemí a měst spojených s Českou korunou jak bezprostředně, tak lenními svazky.¹⁶⁵ Důležitost Vratislavi v rámci zemí České koruny dokládá její uvedení mezi městy a hrady, která se nesmí zastavit, v nepřijatém zákoníku *Maiestas Carolina*, kde je rovněž popisován průběh prvního vjezdu nového panovníka do nejdůležitějších měst Koruny.¹⁶⁶

Karel IV. pobýval ve Vratislavi v polovině srpna roku 1356. Dne 8. srpna vydal listinu příkazující klášterům vratislavského knížectví, aby přispěly na cestu císařovny Anny do Porýní.¹⁶⁷ Následně dne 12. srpna zde panovník potvrdil Zlatou bulu potvrzující všechna dosavadní práva města s příslibem, že Karlovy nové územní zisky ve Slezsku, kterým by měl

¹⁵⁹ HOLÁ 2006, 168.

¹⁶⁰ HOLÁ 2006, 164, 171.

¹⁶¹ ŠTĚPÁNOVÁ 2003, 162sq. Zároveň mělo být uvedeno, jak byly finance spravovány v letech přeschozích.

¹⁶² ŠUSTA 1948, 251.

¹⁶³ ŠTĚPÁNOVÁ 2003, 164sq. Po roce 1352 vedli přehled o příjmech a výdajích ve Vratislavsku, po roce 1358 zastupovali nepřítomného hejtmana, mezi léty 1361 a 1369 vedli jeho úřad a po jmenování nového hejtmana se nadále aktivně zapojovali do správy knížectví.

¹⁶⁴ RI VIII, 184; Lenka BOBKOVÁ: 7.4. 1348. ustavení Koruny království českého: český stát Karla IV. Praha 2006, 83. (Karel IV. ji vydává již z pozice císaře – korunovace proběhla 5. dubna 1355 v Římě). Zhotoveny byly dva exempláře, z nichž jeden je opatřen zlatou císařskou bulou.

¹⁶⁵ KAVKA 1993, 42.

¹⁶⁶ BOBKOVÁ / FUKALA 2007, 37. Z ostatních slezských měst jsou jako nezcizitelná jmenována Vratislav, Středa, polovina Hlohova a hrad Frankštajn; HOLÁ 2007, 277. Součástí byl rovněž popis prvního příjezdu nově korunovaného krále do čtyř nejdůležitějších měst České koruny – Prahy, Vratislavi, Budyšína a Kutné Hory. Při vjezdu nového vládce do těchto měst měla být zaručena nezcizitelnost královského majetku.

¹⁶⁷ RI VIII, 720sq. Panovník požadoval částku 30 kop pražských grošů, které měly být předány hejtmanovi Konrádu van Falkenheim.

bezprostředně vládnout, budou připojeny k vratislavskému knížectví a nebudou nikdy zcizeny.¹⁶⁸

Další dlouhodobější pobyt Karla IV. ve Vratislavi se uskutečnil od 22. listopadu 1358 do 19. února 1359.¹⁶⁹ Cílem tohoto pobytu bylo zajištění nástupnictví pro jeho bratra Jana Jindřicha, těsnější připoutání vratislavského biskupství ke Koruně a plánovaný křest litevského krále, který však nakonec do města nepřišel.¹⁷⁰ Dne 29. listopadu složili biskup Přeclav s kapitulou lenní sliby za své městečko Grodków.¹⁷¹ O den později potvrdila veřejně slezská knížata v přítomnosti biskupa a kanovníků svůj lenní vztah ke Koruně.¹⁷² Císařův pobyt ve Vratislavi využili radní ke stížnostem na hejtmana, což vyústilo v přenesení úřadu hejtmana na městskou radu.¹⁷³ Zhruba po dvou týdnech, dne 13. prosince, potvrdil Karel IV. opět všechny výsady vratislavského biskupství, jeho majetek s právem emfiteutizace a vzal ji pod svou ochranu.¹⁷⁴ Během tohoto pobytu řešil panovník otázku svého nástupnictví.¹⁷⁵ Lesk Karlova pobytu ve Vratislavi jistě zvýšila návštěva polského krále Kazimíra v lednu roku 1359.¹⁷⁶

V březnu téhož roku vydal Karel IV. v Cáchách privilegium, jež osvobozovalo měšťany Vratislavi od placení cla ve Frankfurtu nad Mohanem. V únoru 1360 získali vratislavští právo razit zlatou minci.¹⁷⁷

¹⁶⁸ RI VIII, 201; KAVKA 1993, 57, 77; BOBKOVÁ 2003a, 564. Téhož roku byla ukončena kodifikace Zemského práva knížectví vratislavského, které se až na dílčí odchylky opíralo o tzv. Saské zrcadlo – s tímto souvisí i vznik tzv. Landbuchu (správně-urbaniálního popisu) pro vratislavsko.

¹⁶⁹ RI VIII, 729; KAVKA 1993, 128, 131; HOLÁ 2006, 171. Do této doby klade fundaci náhrobku Jindřicha VI. pohřbeného v klášterním kostele klarisek sv. Kláry.

¹⁷⁰ RI VIII, 234; KAVKA 1993, 129; HOLÁ 2006, 173. Nároky Jana Jindřicha byly po dlouhých složitých jednáních uznány biskupem a kapitulou; HOLÁ 2009, 84–86.

¹⁷¹ KAVKA 1993, 129; HOLÁ 2009, 86.

¹⁷² KAVKA 1993, 129; HOLÁ 2006, 173. S výjimkou javorsko-svídnického knížectví. K českému králi jsou buď v bezprostředním, nebo lenním panství. V obou případech je Karel IV. jejich „*superior dominus generalis*.“ Což platí i pro vratislavské biskupství a jeho majetek. Vratislavské biskupství je zavázáno českým králům veškerou pomocí, celým svým majetkem a všemi svými hrady, zejména na nízkém území. Zároveň je český král patronem vratislavského biskupství a vratislavský biskup má být účasten korunovačních obřadů českých králů. (rezignoval-li Karel IV. po své císařské korunovaci na připojení vratislavského biskupství k pražské arcidiecézi, můžeme tento akt považovat za co nejbližší možné připoutání si biskupství s biskupem vzdor arcidiecézní příslušnosti); URBAN 1970, 84sq. Biskup Přeclav uznal císaře Karla IV. jako „*patronus principialis et dominus*.“

¹⁷³ GRÜNHAGEN 1883, 19; GRÜNHAGEN 1884, 191. V obou statích autor zdůrazňuje, že přenesení hejtmánství na radu bylo kapitulou vnímáno jako nepřátelský krok vůči ní; HOLÁ 2006, 173sq.

¹⁷⁴ RI VIII, 284; HOLÁ 2009, 86.

¹⁷⁵ RI VIII, 237sq.

¹⁷⁶ RI VIII, 284. Polský král jako svědek ve slavnostní listině vydané 19. ledna 1359. Listina se týkala kostela sv. Bartoloměje ve Frankfurtu a byly tamnímu kaplanovi potvrzeny privilegia, které měl od doby Karla Velikého; KAVKA 1993, 129sq. Po hospodářské stránce obdrželo město nové důležité výsady, zejména osvobození vratislavských kupců od nuceného skladu v Praze a řadu právních úlev.

¹⁷⁷ EBERHARD 1978, 105; KAVKA 1993, 145, 156. Osvobození od placení cla ve Frankfurtu byli rovněž měšťané Prahy, Kutné Hory a Sulzbachu. Právo razit zlatou minci získali 22. února, a to tak, jak byla ražena na Starém městě pražském.

Roku 1363 trávil Karel IV. ve Vratislavi konec května, kdy se zde zastavil s Alžbětou Pomořanskou cestou z Krakova. Panovník město zřejmě opustil až po 1. červnu.¹⁷⁸ Následná návštěva města počátkem července byla zřejmě pouze technickou pauzou a poslední krátké setrvání ve městě tohoto roku trvalo od 4. do 10. října.¹⁷⁹

Koncem května 1364 přicestoval Karel IV. do Vratislavi kvůli odhalení padělání několika slezských pečeti a setrval do 9. června.¹⁸⁰ Do Vratislavi se Karel IV. opět vrátil v září, kdy přes Vratislav cestoval do Krakova. Dne 3. září se opětovně vyjádřil k padělání pečeti vratislavského knížectví a městskou radu zprostil případné zodpovědnosti za zneužití typáře a dal příkaz k vyrytí nového pečetidla.¹⁸¹ Při návratu z Krakova se Karel IV. opět zdržel ve Vratislavi.¹⁸²

Další spor mezi kapitulou a radními vypukl roku 1367 poté, co byl jeden z poddaných kapituly uvězněn na příkaz městského soudu.¹⁸³ Karel IV. se ve Vratislavi zastavil cestou ze Zhořelce do Prahy a jeho přítomnost je zde doložena již 8. srpna.¹⁸⁴ Nad městem byl po neúspěšném jednání kapituly o propuštění vězněného vyhlášen interdik, který byl po zprávě o císařově příjezdu biskupem odvolán.¹⁸⁵ Panovník správil biskupa o tom, že se na něj i kapitolu hněvá, listinou, jejíž notářský zápis je datován ke dni 13. srpna 1367. Dále zde žádost, aby biskup s kapitulou vydali listinu, ve které uznají, že jim nepřísluší žádné právo nad městem a vratislavským knížectvím, protože vláda náleží českému králi.¹⁸⁶ Přes počáteční protesty biskup Přeclav a kapitulo 17. srpna veřejně prohlásili, že nemají žádné listiny prokazující jejich práva na město Vratislav a téhož dne potvrdili nároky českých panovníků na vratislavské knížectví.¹⁸⁷ Pobyt císaře ve Vratislavi je listinně doložen ještě 19. srpna.¹⁸⁸

Do sporu mezi městem a kapitulou se vložil i papež Urban V., který biskupovi zaslal listinu ve věci vznesení interdiktů nad Vratislaví a vydal bulu, ve které konstatuje, že biskup

¹⁷⁸ RI VIII, 329sq. Karel IV. potvrdil v listině vydané 27. května 1364, že tyto pečeti viděl; KAVKA 1993, 200; HOLÁ 2006, 175sq.

¹⁷⁹ HOLÁ 2006, 176.

¹⁸⁰ HOLÁ 2006, 176. Mezi nimi i pečeti vratislavského hejtmána. Zároveň před ním složili svůj slib radní, kteří se tímto zavázali platit Ludvíku I. Břežskému a jeho synu 2 400 pražských grošů.

¹⁸¹ HOLÁ 2006, 177sq. Zároveň radu vybídl k dopadení zločince a přikázal zcela zničit staré pečetidlo.

¹⁸² RI VIII, 744. Dne 4. října vydává ve Vratislavi listinu, ve které zmiňuje dluh biskupu Přeclavovi; HOLÁ 2006, 178. ve městě se zdržel do 11. října.

¹⁸³ HOLÁ 2009, 87.

¹⁸⁴ HOLÁ 2006, 178.

¹⁸⁵ HOLÁ 2006, 178; HOLÁ 2009, 87.

¹⁸⁶ URBAN 1970, 102; HOLÁ 2006, 178; HOLÁ 2009, 88sq.

¹⁸⁷ HOLÁ 2006, 178; HOLÁ 2009, 88.

¹⁸⁸ RI VIII, 370; HOLÁ 2006, 178.

s kapitulou překročili vyhlášením interdiktu svá privilegia, která jim byla dána Karlem IV.¹⁸⁹ Spor se však definitivně nevyřešil ani v průběhu roku 1368 a 17. února 1369 požádal biskup Přeclav o obranu církevních svobod a zároveň akceptoval delegáty pověřené k prošetření sporných případů mezi vratislavskou kapitulou a městem.¹⁹⁰ V listopadu 1369 naléhali poslové Karla IV. na biskupa a kapitolu, aby přistoupili na kompromis navržený nunciem biskupem Janem, což se nakonec stalo. Kapitula byla donucena zaplatit 100 hřiven, z nichž polovina připadla městu, papež přenesl právo vyhlášení interdiktu na císaře a poddaní kapituly měli být napříště postoupeni církevnímu a ne městskému foru.¹⁹¹ Ještě roku 1370 se císař vyjádřil k celému sporu, přičemž se odvolával na bulu papeže Urbana V.¹⁹²

Karel IV. se v průběhu konfliktu ve Vratislavi zastavil koncem září 1369 při cestě do Svídnice. Spory zřejmě nijak nenarušily vztahy mezi Karlem IV. a biskupem Přeclavem, neboť biskup i nadále vystupoval jako věřitel českého krále.¹⁹³ Na druhou stranu zřejmě spor ovlivnil vztah Karla IV. k městské radě, protože téhož roku v červnu bylo ukončeno zastávání hejtmanského úřadu městskou radou¹⁹⁴ a hejtmanem byl poprvé jmenován šlechtic nepocházející z Vratislavi nebo Slezska, nýbrž císařův oblíbenec Těma z Koldic ml., který úřad zastával do roku 1383.¹⁹⁵

Další doložený pobyt Karla IV. ve Vratislavi během vánočních svátků trval od 23. prosince 1370 do poloviny ledna 1371.¹⁹⁶ Následně pobýval panovník ve městě od 9. ledna 1372, když ve Vratislavi probíhala část jednání vedených úsilím o rozvrácení anjouovsko-wittelsbašské koalice.¹⁹⁷ Svou poslední listinu ve Vratislavi vydal Karel IV. dne 17. března 1372 a několikaměsíční setrvání dvora ve Vratislavi skončilo v druhé polovině března, kdy se

¹⁸⁹ URBAN 1970, 109sq. První listina datována 13. listopadu 1368, vydaná v Římě, bula datována 13. listopadu 1368, bez místa vydání. 1. prosince 1368 datována bula, vydaná v Římě, určena Karlu IV. stvrzující vyřešení sporu mezi biskupem, kapitulou a městskou radou ve Vratislavi.

¹⁹⁰ URBAN 1970, 111. Vydáno ve Vratislavi.

¹⁹¹ URBAN 1970, 113sq. Karlovými vyslanci jim bylo vysvětleno, že nesouhlas s navrhovaným kompromisem by jim byl na škodu. Došlo tedy ke kompromisu „metus iustus“, že jsou trápeni císařovými hejtmany (ve Vratislavi Těma z Koldic), ale ten fakt nemůže vytvořit žádné „praeiudicium“ církevních privilegií ve správě. Výsledek dochován jako notářský zápis výsledku šetření Jakuba Engilgeri je datován 11. listopadu 1369.

¹⁹² RI VIII, 399. Bula z prosince 1368; URBAN 1970, 114. Karel IV. rozhoduje ve sporu města Vratislavi s církví tak, že poddaní biskupa a kapituly, kteří se účastnili plenění, zůstávají poddaní městského soudu, a ne biskupského. Duchovenstvo z toho důvodu nesmí vyhlašovat nad městem interdikt a všechna ostatní privilegia nadále zůstávají v platnosti.

¹⁹³ HOLÁ 2009, 88. Roku 1376, těsně před svou smrtí.

¹⁹⁴ KOPIETZ 1909, 26; HOLÁ 2006, 179.

¹⁹⁵ GRÜNHAGEN 1883, 23; GRÜNHAGEN 1884, 195. Zdůrazňuje, že Těma z Koldic ml. byl hejtmanem jen *pro forma* a že si rada až do Karlovy smrti vládla sama; KOPIETZ 1909, 21, 26; HOLÁ 2009, 88; BOBKOVÁ 2003a, 524. Otec Těmy z Koldic ml. patřil do okruhu šlechty příslé do Čech s Janem Lucemburským. Těma ml. se stal předním mužem Karlova dvora, mezi léty 1353 a 1367 byl zemským fojtem v Horní Lužici, následně hejtmanem ve Vratislavi.

¹⁹⁶ RI VIII, 408sq; HOLÁ 2006, 179.

¹⁹⁷ RI VIII, 416sq; GRÜNHAGEN 1884, 205; KAVKA 1998, 284; HOLÁ 2006, 180.

panovník s doprovodem navrátil do Prahy.¹⁹⁸ Jednalo se o poslední návštěvu Karla IV. ve Vratislavi.

V roce 1375 byla v Praze vydána listina svědčící o blíže nespecifikovaných sporech mezi biskupem a kapitulou při kolegiálním kostele sv. Kříže, ve které pražský arcibiskup Jan z Jenštejna pověřil dva své duchovní řešením neshod obou sousedících kapitul. V prosinci téhož roku biskup Přeclav opakovaně exkomunikuje svatokřížskou kapitolu (mimo jejího děkana). Ještě v březnu následujícího roku biskup Přeclav vystupoval proti sympatizantu svatokřížské kapituly a potvrdil pravomocnost biskupova dovolání, na základě něhož měla kapitula od sv. Kříže nést náklady řešení sporu.¹⁹⁹

Dne 21. prosince roku 1376 ustanovil Karel IV. jako svého nástupce, tedy bezprostředně vládnoucího krále, svého syna Václava IV.²⁰⁰

5.3 Karel IV. a biskup Přeclav

Roku 1376 zemřel vratislavský biskup Přeclav,²⁰¹ jehož vztahy s Karlem IV. můžeme označit za velmi těsné. V padesátých letech a na počátku let šedesátých jsou často doloženy jeho pobyty u královského dvora, kde působil i jako královský kancléř.²⁰² Osobně se účastnil svěcení Arnošta z Pardubic pražským arcibiskupem.²⁰³ Přeclav s Karlem IV. úzce spolupracoval v otázce zahraniční politiky a panovníka získal i pro podporu založení mansionářského sboru při nově zbudované mariánské kapli v katedrále sv. Jana Křtitele ve Vratislavi.²⁰⁴ U panovnického dvora biskup nepobýval po roce 1361, což je, spolu s pozdějšími spory kapituly a města, v nichž se panovník postavil na stranu městské rady,²⁰⁵

¹⁹⁸ RI VIII, 417. Dne 10. března potvrdil veškerá práva a privilegia kanonii augustiniánům kanovníkům u Panny Marie na Písku; HOLÁ 2006, 180. Listina potvrzovala privilegia klášteru sv. Ducha vydané Janem Lucemburským.

¹⁹⁹ URBAN 1970, 130–132; Cäcilie KUCHENDORF: Das Breslauer Kreuzstift in seiner persönlichen Zusammensetzung von der Gründung (1288) bis 1456. Breslau 1937, 28–31. Vztahy mezi oběma kapitulami byly velmi úzké, docházelo dokonce k přestupům kanovníků z katedrály ke sv. Kříži (o opačném směru přestupu nejsou informace). I přes úzké a harmonické vztahy existovaly mezi kapitulami dlouhodobé spory (snad pramenící z těsného sousedství), např. o oblečení a hranice kapitul.

²⁰⁰ KAVKA 1998, 312.

²⁰¹ GOLIŇSKI 2001, 159. Dne 5. dubna 1376.

²⁰² GRÜNHAGEN 1883, 18.

²⁰³ PUSTEJOVSKÝ 1978, 181. Nahlíží na účast Přeclava na církevních slavnostech pražské arcidiecéze jako na jistou provokaci vůči hnězdenskému arcibiskupu Jaroslavu Bogorja Skotnickému; HOLÁ 2009, 89.

²⁰⁴ HOLÁ 2009, 84. Roku 1353 byl biskup Karlem vyslán do Avignonu.

²⁰⁵ Koncem 60. let, viz str. 24, 25.

základem teorie o ochlazení vztahu biskupa a panovníka, kvůli pokusu o exempci vratislavského biskupství z hnězdenské diecéze. Proti tomu vystupuje náhled pragmatický, dle něž je nepřítomnost biskupa i dvora chápána jako důsledek biskupova stáří a klesající ochoty k cestování.²⁰⁶ Ať již byl důvod pro biskupův odchod z kanceláře jakýkoliv, období jeho episkopátu je nazýváno zlatou érou biskupství.²⁰⁷

5.4 Spory ve volbě nového biskupa

Po Přeclově smrti se ukázala volba nového biskupa jako velký problém. Karel IV. prosazoval svého kandidáta Jana ze Středy, ale kapitula si zvolila za biskupa svého děkana Dětricha z Klatov, který se ale papežského potvrzení nedočkal.²⁰⁸ Poté byl kapitulou jako biskup uznán Jan ze Středy, jemuž ovšem v převzetí úřadu zabránila smrt.²⁰⁹ Další spory o obsazení biskupského stolce probíhaly již v době vlády Václava IV.

²⁰⁶ Zastáncem prvně jmenovaného názoru např. GRÜNHAGEN 1884, 191. Který považuje vztahy císaře a biskupa rok od roku za napjatější; Schieche; k tomu v opozici HOLÁ 2009, 87.

²⁰⁷ I díky jeho spolupráci s panovníkem. GRÜNHAGEN 1883, 20. Vnímá jako důvod pro rozkvět biskupství Přeclovu mírumilovnost; MARSHALL 1980, 35–40. Autor považuje za „zlatou éru biskupství“ dobu od roku 1300. Vzhledem k výše popsané situaci Jana Lucemburského a biskupa Nankera by snad bylo možné připustit, že považovat již toto období za zlatou éru biskupství, i pro spory uvnitř kapituly, je přinejmenším problematické.

²⁰⁸ Teodorik – Dytryk. GOLINSKI 2001, 159. Přestože je dochován doklad, že papež Řehoř XI. přijal poplatky, potvrzení se mu dostalo až 8. listopadu 1378 od papeže Klimenta VII., sídlícího v Avignonu, kterého však neuznávala ani Říše, ani polské království. Václav IV. označil Teodorika za schizmatika, načež byl biskup nucen zůstat doživotně (do roku 1387) v Avignonu; BOBKOVÁ 2003b, 301.

²⁰⁹ GRÜNHAGEN 1884, 207. Jan ze Středy zemřel 20. prosince 1380; KUCHENDORF 1937, 108sq. Jan ze Středy zvolen biskupem roku 1380. V mnoha ohledech byl vratislavskému prostředí velmi blízký, neboť byl kanovníkem v kolegiálním kostele sv. Kříže ve Vratislavi; MARSHALL 1980, 42; BOBKOVÁ 2003, 522.

6. Vláda Václava IV. ve Vratislavi

Přestože Václav IV. pobýval ve Vratislavi spolu se svým otcem již v říjnu 1371,²¹⁰ o době jeho vlády ve Vratislavi hovoříme v rozmezí let 1378 až 1418.²¹¹

První Václavovou državou ve Slezsku bylo Svídnicko-Javorské knížectví, které zdědil ve svých osmi letech.²¹² Ve Vratislavi přetrvávaly z doby vlády Karla IV. napjaté vztahy mezi městem a kapitulou, které jistě nezlepšoval fakt, že po smrti Přelava zůstala katedra neobsazena.²¹³ Urovnání vztahů nepřineslo ani určení nového biskupa Václava,²¹⁴ proti kterému ostře vystoupil Václav IV., který prosazoval svého kandidáta Ondřeje z Dubu.²¹⁵ Ve věci obsazování úřadu hejtmána pokračoval Václav IV. způsobem zavedeným svým otcem, tj. výběrem hejtmánů z řad české šlechty.²¹⁶

Do doby Václavovy vlády spadá tzv. pivní válka,²¹⁷ která začala relativně nevině koncem roku 1380 vánočním dárkem vozu svídnického piva děkanu kapituly od jeho bratra.²¹⁸ Opět se projeví napjaté vztahy mezi kapitulou a městem, tentokrát představovaném Václavovým oblíbencem, hejtmánem Těmou z Koldic ml.²¹⁹ Povož směřující na Tumský ostrov byl zabaven městskou radou, načež v reakci na to vyhlásila kapitula 8. ledna 1381 nad městem interdict a přesídlila do Nisy.²²⁰

²¹⁰ SPĚVÁČEK 1986, 76.

²¹¹ Do srpna 1418, smrti panovníka.

²¹² SPĚVÁČEK 1986, 64. Jeho matkou Anna Svídnická. Proto, aby mohl dědictví převzít, musel být zplnomocněn.

²¹³ MARSHALL 1980, 41. V úmrtí obou významných mužů vidí začátek nového období biskupství, které označuje za úpadek; o volbě Jana ze Středy pozn. 187; BOBKOVÁ 2003b, 398.

²¹⁴ SCHIECHE 2000², 176, 181. Václav II. Lehnický; GOLIŇSKI 2001, 160. Jednalo se o lubušského biskupa Václava, který byl starším bratrem nového děkana kapituly Henryka a zároveň jedním z kandidátů Karla IV. Potvrzení od římského papeže Urbana VI. získal až 19. dubna 1382.

²¹⁵ SPĚVÁČEK 1986, 141; GOLIŇSKI 2001, 160; BOBKOVÁ 2003b, 301. Uvádí, že zřejmě na radu Těmy z Koldic ml.; BOBKOVÁ / FUKALA 2007, 43.

²¹⁶ KOPIETZ 1907, 21; BOBKOVÁ / FUKALA 2007, 43.

²¹⁷ MARSHALL 1980, 42; GOLIŇSKI 2001, 160. Pivní válka se přeměnila ve válku popskou, probíhající mezi roky 1380 a 1382; BOBKOVÁ 2003b, 302. Uvádí označení pivní a popska za sobě rovnocenné.

²¹⁸ GRÜNHAGEN 1884, 207; GOLIŇSKI 2001, 160; BOBKOVÁ 2003b, 301. Vidí počátek rozporů vedoucích k zabavení sudů piva městskou radou na základě mílového práva v rozporech kolem volby biskupa a prosazení kandidáta kapituly, Václava Lehnického.

²¹⁹ SPĚVÁČEK 1986, 141; SCHIECHE 2000², 176; GOLIŇSKI 2001, 160. Narušování městského monopolu na výrobu piva bylo opakovaným bodem sváru mezi kapitulou a městskou radou.

²²⁰ SPĚVÁČEK 1986, 141; GOLIŇSKI 2001, 160; BOBKOVÁ 2003b, 301.

6.1 Pobytu Václava IV. ve Vratislavi

Ve dnech 27. nebo 28. června roku 1381 zavítal do Vratislavi Václav IV. poprvé jako její přímý vládce.²²¹ Ve městě nadále trval interdikt, vztahující se jak na duchovenstvo diecéze, tak na duchovní řádové. Jako jediní zákaz církevních obřadů nedodrželi augustiniani-eremité z kláštera sv. Doroty, založeného Karlem IV., kteří u příležitosti návštěvy krále mši sloužili.²²² Václav IV. vyžadoval zrušení interdiktu, což kapitula odmítla.²²³ Situace ve městě byla velmi vyhrocená, na radnici byl dokonce osm dní vězněn opat kanonie Panny Marie na Písku spolu s několika kanovníky. Další kanovníci se dokonce schovávali v lese.²²⁴ V noci z 28. na 29. června tedy přikročil k razantnímu kroku zabavení majetku kapituly.²²⁵ Václav IV. se kvůli zrušení interdiktu obrátil na papeže Urbana VI., po kterém žádal vyslání legáta, který by ve Vratislavi vyjednal smír a zrušení interdiktu.²²⁶ Král opustil město v polovině července a vrátil se do Prahy.²²⁷ Definitivního řešení konfliktu bylo dosaženo až 27. května 1382.²²⁸

Ještě před tímto datem potvrdil král listinami vydanými 7. května v Praze vratislavskému biskupství stávající práva a majetky, dále se zavázal k ochraně vratislavské církve výměnou za závazek kapituly ke stavbě hradu a opevnění Tumského ostrova.²²⁹ V jedné z listin označil Václav IV. Tumský ostrov za volný majetek vratislavské církve a uložil jej posílit zdmi a věžemi a zároveň vyjádřil záměr výstavby paláce pro svou osobu.²³⁰ V listině vydané v Praze 15. května 1382 sdělil Václav IV. kapitule své plány na stavbu královského hradu na kopci u kostela sv. Kříže a zároveň pověřil Jíru z Roztok pracemi na stavbě hradu a opevnění. Kanovníci byli povinni výše jmenovanému vše umožnit pod hrozbou královského hněvu.²³¹

²²¹ SPĚVÁČEK 1986, 141; SCHIECHE 2000², 177.

²²² GOLIŇSKI 2001, 160; BURGEMEISTER 1934, 107sq.

²²³ SPĚVÁČEK 1986, 141.

²²⁴ GOLIŇSKI 2001, 160.

²²⁵ SPĚVÁČEK 1986, 141. Václav IV. tímto krokem zrušení interdiktu nedosáhl, kapitulárové prchli z města a Václav vydal slezským vévodům zákaz poskytovat jim ochranu. Tento zákaz nerespektoval břežský vévoda Ludvík, na základě čehož proti němu Václav IV. vojensky zakročil; BOBKOVÁ 2003b, 302.

²²⁶ SPĚVÁČEK 1986, 141; GOLIŇSKI 2001, 160. Ve městě určitou dobu působil papežský nuncius Tomáš.

²²⁷ SPĚVÁČEK 1986, 141.

²²⁸ SPĚVÁČEK 1986, 141. K řešení přispěl králův razantní postup proti kapitule, což přimělo její část k tomu, aby se sama přičinila o mírové urovnání sporu.; MARSHALL 1980, 42. Zásah krále Václava IV. označuje za plundrování církevního majetku.

²²⁹ URBAN 1970, 146sq; SPĚVÁČEK 1986, 141.

²³⁰ URBAN 1970, 146.

²³¹ Kokrétně byly myšleny platby, nástroje a práce. URBAN 1970, 147; SPĚVÁČEK 1986, 142. Zdůrazňuje fakt, že Jíra z Roztok patřil mezi královky oblíbence; BOBKOVÁ 2003b, 302. Uvádí jako velmi důležitou zamýšlenou polohu nového královského paláce „*nové sídlo takřkajíc před okny biskupského paláce*“, a fakt, že král Václav

Dne 27. května byl kanovníky vystaven dokument, z nějž je patrné, že neměli v plánu stavební práce na ostrově financovat a královy listiny si vyložili jako souhlas k eventuelní investici a stavbu hradu ponechali zcela na králi.²³² Stavba ani opevnění nebyla realizována.

V roce 1383 zemřel vratislavský hejtman Těma z Koldic mladší, Václavův oblíbenec, jehož v úřadě nahradil další z českých šlechticů, Heřman z Choustníka.²³³ Od devadesátých let 14. století probíhaly ve Vratislavi dramatické zápasy o obsazování městské rady, které se táhly zhruba dvacet let.²³⁴

Přes veškeré problematické rysy vlády Václava IV. slezská knížata blízka jeho dvoru nikdy nezpochybnila svou příslušnost k České koruně. Po Václavově zajetí se v samotné Vratislavi 17. července 1402 vytvořil slezský svaz na panovnickou podporu, jehož členy se stal vratislavský biskup Václav II. Lehnický a slezská knížata spolu s rytíři a městy vratislavského knížectví. Spolku se podařilo diplomatickou cestou dosáhnout panovnickova osvobození.²³⁵

Další návštěva Václava IV. ve Vratislavi se uskutečnila až roku 1404, po jeho druhém zajetí.²³⁶ Důvodem cesty byla jednání s polským králem Vladislavem Jagellonským.²³⁷

Vlastní diplomatická jednání byla svěřena rádcům a oba panovníci se věnovali zábavám.²³⁸

K dohodě ohledně plánované vojenské pomoci proti chystanému útoku Václavova bratra Zikmunda nedošlo kvůli požadavkům polské strany, která si za pomoc nárokovala odstoupení Slezska.²³⁹ Václav IV. ve Vratislavi zůstal do 20. srpna 1404. Mimo jednání s polským

IV. od stavby nakonec upustil, ale dosáhl ústupku ze strany biskupa Václava, který se vzdal nároku na nesplacený dluh Karla IV. Roku 1383 dosáhl Václav IV. dohody s příbuznými vratislavského biskupa a zároveň lehnického knížete Václava II., že si nebudou činit žádné územní nároky v bezprostředních državách českého krále ve Slezsku.

²³² GOLÍŇSKI 2001, 160. Jednalo se zřejmě o část kapituly, která nebyla s králem ve shodě.

²³³ SPĚVÁČEK 1986, 167.

²³⁴ BOBKOVÁ / FUKALA 2007, 43; BOBKOVÁ 2003b, 470, pozn. 155. Těma z Koldic ml. zastával úřad vratislavského hejtmána relativně dlouhou dobu, od roku 1369, do roku 1383. Následně se období držení tohoto úřadu výrazně zkracují, Heřman z Choustníka byl hejtmanem mezi roky 1383 a 1389, Jindřich z Dubé v letech 1389 až 1395, Štěpán z Opočna již pouze dva roky, tedy do 1397, Jan z Milheimu v letech 1397 až 1400. Do roku 1408 byl úřad neobsazen. Dalším vratislavským hejtmanem se stal do roku 1413 Beneš z Choustníka, následujících sedm let zastával úřad do roku 1420 Jindřich z Lažan.

²³⁵ BOBKOVÁ 2003b, 397; BOBKOVÁ / FUKALA 2007, 41.

²³⁶ SPĚVÁČEK 1986, 354; BOBKOVÁ / FUKALA 2007, 43.

²³⁷ SPĚVÁČEK 1986, 354. Vladislav Jagellonský dorazil do Vratislavi 25. června a hostem českého krále byl do 2. srpna 1404; BOBKOVÁ / FUKALA 2007, 43.

²³⁸ SPĚVÁČEK 1986, 354.

²³⁹ SPĚVÁČEK 1986, 354sq. Polská delegace si kladla jako požadavek za případné vojenské spojenectví odstoupení celého Slezska, na což Václav IV. nepřistoupil. Byl však ochoten prostřednictvím svých rádců jednat o postoupení Slezska formou léna České koruny polskému králi, ale to jen v případě krajní nutnosti, tedy hrozícího napadení ze strany Zikmunda. Dle Spěváčka je možné připustit, že ze strany Václava IV. se jednalo pouze o taktický krok kladoucí si za cíl přinutit Zikmunda, který se zřejmě velmi obával reálné možnosti ztráty

králem přijal Václav IV. také hold tří opavských vévodů, Přemka, Jana a Mikuláše, a udělil jim opavské vévodství jako léno České koruny.²⁴⁰

Třetí pobyt Václava IV. jako českého krále ve Vratislavi proběhl roku 1408, kdy jej do města přivedla jednak další schůzka s polským králem Vladislavem Jagellonským týkající se společného postupu v otázce řešení církevního schizmatu,²⁴¹ dále také otázky týkající se samotného města, konkrétně kvůli neklidu způsobenému nespokojeností řemeslníků s městskou radou.²⁴²

6.2 Václav IV. a biskupství

Biskupský stolec byl opětovně uprázdněn po rezignaci biskupa Václava v roce 1418.²⁴³ Papežem potvrzeným nástupcem se stal kníže Konrád Olešnický.²⁴⁴ Z personálního obsazení úřadu biskupa je patrné, že se Václavovi IV. nepodařilo udržet si vliv na dosazování jednotlivých biskupů a zabránit zisku této funkce slezskými Piastovci.

Závěr vlády Václava IV. ve Vratislavi přinesl i tragické události, jako bylo krvavé přepadení radnice související s povstáním probíhajícím v městě roku 1418.²⁴⁵

Slezska, k diplomatickým jednáním a odvést jej od možnosti řešení situace otevřeným vojenským konfliktem; BOBKOVÁ 2003b, 398; BOBKOVÁ / FUKALA 2007, 43.

²⁴⁰ SPĚVÁČEK 1986, 355. Listina ze 17. srpna 1404.

²⁴¹ SPĚVÁČEK 1986, 580. Schůzka Václava IV. s polským králem Vladislavem Jagellonským se neuskutečnila. Polský panovník si snad nechtěl komplikovat svou již tak složitou politickou situaci zejména s Řádem německých rytířů. Pro krále Václava bylo neuskutečnění schůzky jistě zklamáním, protože panovníka po jeho příjezdu navštívil papežský auditor Jeroným ze Seidenburgu, arcijáhen pražské svatovítské kapituly, s poselstvím od spojeného kolegia kardinálů obou papežů (římského i avignonského), který s sebou přivezl pozvání na koncil do Pisy.

²⁴² BOBKOVÁ / FUKALA 2007, 43.

²⁴³ BOBKOVÁ 2003b, 398.

²⁴⁴ BOBKOVÁ 2003b, 398.

²⁴⁵ GOLIŇSKI 2001, 177.

7. Shrnutí

Jak bylo naznačeno v předchozích kapitolách, postupné získávání slezských knížectví Janem Lucemburským bylo procesem relativně složitým a dlouhodobým. Nejdůležitějším však v tomto ohledu byl jistě zisk Vratislavského knížectví s jeho centrem, městem Vratislaví, které bylo tradičně vnímáno jako nejdůležitější a nejvýznamnější město Horního Slezska. Tak, jak byl zisk přímé vlády ve městě důležitým pro Lucemburky, znamenal stejnou měrou důležitou změnu i pro samotné město.

V době vlády Jana Lucemburského, Karla IV. a Václava IV. došlo ve městě k řadě změn, a to v oblasti (1) státoprávní, (2) právní, (3) hospodářské a v neposlední řadě jistě i (4) kulturní, která je však nejhůře popsatelná a vystihnutelná. Známý jsou pokusy i o změny v (5) církevní organizaci.

Ke změnám v oblasti právního uspořádání došlo již při převzetí vlády Lucemburky ve Vratislaví, a to zavedením úřadu hejtmána, který stanul v čele městské rady. Následovaly změny v organizaci volebních období členů městské rady, následně i rozšíření jejich pravomocí a převzetí úřadu hejtmána. V oblasti městské správy je velmi důležitým momentem změna v panovníkově způsobu výběru hejtmána, neboť tento úřad zpočátku zastával ze slezského prostředí pocházející šlechtic, po Karlově intervenci pak tuto funkci zastávali panovníkovi osvědčení blízcí spolupracovníci. V takto nastoleném systému pokračoval po smrti svého otce i Václav IV. Panovníci dále zasahovali do sporů mezi světskou mocí města a církví, představovanou biskupem a kapitulou. V této oblasti byl aktivní jak Jan Lucemburský, který snad ve věci řešení sporů s biskupem Nankerem postrádal jistý diplomatický takt, tak Karel IV., v období sporu na přelomu šedesátých a sedmdesátých let příklonivší se na stranu města, i Václav IV., který se v době tzv. pивní války na počátku let osmdesátých také postavil na stranu města. Všichni panovníci byli totiž zaštitěni dohodami s biskupem a kapitulou, na jejichž základě neměl biskup právo vyhlásit nad městem interdikt bez panovníkova svolení, tudíž biskupy vyhlašované interdikty byly tedy spíše jejich svévolnou akcí proti městu.

Popsat situace a okolnosti jednotlivých sporů světské a církevní moci je velmi složité a často svádí k jisté psychologizaci, či snad přílišnému ztotožnění se s některou zúčastněnou stranou.

Se vší opatrností je však možné konstatovat, že v těchto sporech, které mnohokrát neprobíhaly pouze v jednoduché linii moc světská kontra moc církevní, se projevovaly i zájmy panovníků, nejednotnost kapituly, osobnosti jednotlivých hejtmanů a jistě i biskupů. Je snad možné, i s přidržením se maximální možné objektivity, velmi zdůraznit období, kdy biskupský úřad zastával Přeclov z Pogarell. Stranou ponechme výklad C. Grünhagena, který to přičítá biskupově smířlivé a mírné povaze.²⁴⁶

V oblasti státoprávní došlo k největší změně v době vlády Karla IV. v souvislosti s ustanovením Zemí koruny české, do jejíhož svazku bylo město inkorporováno 7. dubna 1348, čímž byl potvrzen fakt, že město bylo přímým vlastnictvím českého krále a netýkaly se jej tedy lenní přísahy. Tento stav byl Karlem IV., již z pozice císaře, potvrzen Zlatou bulou vydanou dne 9. října 1355, která akt inkorporace Slezska potvrdila.

Hospodářský rozkvět města byl velmi podporován zejména Karlem IV., a to četnými privilegii udělovanými měšťanům a vratislavským obchodníkům, zejména v oblasti obchodu mezinárodního.

Nejhůře zhodnotitelný přínos lucemburské vlády městu je v oblasti kulturní. Vycházíme-li z předpokladu, že hospodářská prosperita, jasné právní uspořádání i státní ukotvenost jsou podstatným základem kulturního rozkvětu, můžeme předpokládat lucemburský přínos i v této oblasti. Je velmi složité z tohoto úhlu pohledu hodnotit vládu Jana Lucemburského, který ani neměl potřebu stálého paláce ve městě a zpravidla při svých pobytech využíval klášter sv. Jakuba.²⁴⁷ Karel IV. pověřil městskou radu adaptací tzv. levobřežního piastovského hradu pro potřebu sebe a dvora, kde zároveň sídlil hejtman a zemské úřady.²⁴⁸ Zároveň Karel IV. založil ve Vratislavi klášter augustiniánů eremitů. Václav IV. pojal záměr přestavby nebo nové výstavby piastovského hradu na Tumském ostrově, označovaného jako starý hrad.

Jednoznačně spojitelné s dobou vlády Lucemburků ve Vratislavi jsou heraldické sestavy, umístěné na některých důležitých městských stavbách. U řady uměleckých památek je jejich spojení s lucemburskými panovníky více či méně problematické. Poměrně jasněji se jeví situace kolem věnování relikvií důležitým vratislavským kostelům Karlem IV., zde ale narážíme na problém toho, že se jednalo o akt, kterým si panovník zavazoval i řadu dalších měst, tedy z něj nejde příliš usuzovat o panovníkově zvláštním vztahu právě k Vratislavi.

²⁴⁶ GRÜNHAGEN 1883, 20.

²⁴⁷ ŠUSTA 1946, 316.

²⁴⁸ MŁYNARSKA-KALETYNOWA (ed.) 2001, 19.

Pro město měla jistě velký přínos důležitá politická jednání a setkání tehdejších významných panovníků, jako např. vyjednávání Karla IV. s polským králem Kazimírem Velkým a hnězdenským arcibiskupem Jaroslavem, nebo setkání Václava IV. s polským králem Vladislavem Jagellonským roku 1404.

Přes výčet úspěchů lucemburských panovníků ve Vratislavi nesmíme opomenout největší neúspěch politiky Karla IV., a to nenaplnění snahy o přičlenění vratislavského biskupství k pražské diecézi. Panovník se však i přes neúspěch v této snaze pokusil připoutat vratislavské biskupství co nejblíže pražské diecézi, např. účastí vratislavského biskupa na korunovaci českého krále, nebo účastí biskupa Přecclava při arcibiskupském svěcení Arnošta z Pardubic.

Překročíme-li stín „bohemocentrického pohledu“ na dané období, je možné položit si otázku, co přineslo město Vratislav Karlu IV. a Václavu IV., potažmo Koruně. Pro Karla IV. byla jistě velmi důležitým momentem jeho záchrana vratislavskými po pokusu o jeho zajetí u Kališe. Vratislavští byli v tomto ohledu jistě k panovníkovi velmi loajální, což mohl pocítit i Václav IV. poté, co byl roku 1402 vytvořen diplomatický spolek na panovníkovu záchranu, jehož členy byli vratislavský biskup Václav II. Lehnický a slezská knížata.

V neposlední řadě byla Vratislav velmi důležitým městem Koruny, což dosvědčuje kupříkladu neschválený zákoník Maiestas Carolina, ve kterém byla Vratislav jmenována mezi nejdůležitějšími městy Koruny, která se nesmějí nikdy zastavit. Ještě důležitější je v tomto ohledu heraldický program síně hradu Lauf, ve kterém je erb města Vratislavi umístěn spolu s erby Prahy a Kutné Hory, dohromady se tedy jedná o pouhé tři erby z nejdůležitějších měst Koruny.

Město Vratislav bylo jistě v mnohém v době vlády Karla IV. a Václava IV. obohaceno, stejně jako tomu bylo i naopak. Další otázkou však zůstává přesná úloha panovníků v oblasti umělecké. Středem zájmu tedy dále budou vybrané vratislavské stavby, které mají oproti jiným druhům umění výhodu v tom, že se jedná o památky nemovité, tudíž není nutné nijak dohledávat a argumentovat jejich souvislost s městem.

III. Architektura Vratislavi doby Karla IV. a Václava IV.

1. Úvod

V druhé třetině 14. století dochází k velkému vývoji slezské architektury, který bývá označován jako slezská nebo vratislavská architektonická škola. Toto období se zhruba kryje s počátkem vlády Lucemburků ve Vratislavi. Je však otázkou, můžeme-li tento výrazný rozvoj na poli architektury spojit pouze s vládnoucí dynastií. Následující kapitoly jsou věnovány přehledu bádání, následně obecné charakteristice tzv. slezské architektonické školy, třem jejím typickým představitelům, kontextu jejího vývoje.

Centrem zájmu je kostel sv. Doroty, který je nejen typickým kostelem již zmiňované slezské architektonické školy, ale i fundací Karla IV., a jako takový nabízí mnoho otázek, které byly mnohými autory zodpovídaný nedostatečně kriticky. Důležitou otázkou se stává právě souvislost tohoto kostela s dalšími vratislavskými, potažmo slezskými stavbami, a následně jeho heraldická sestava umístěná na vnější straně chóru, jejíž analogie nacházíme i na mnoha dalších vratislavských stavbách.

2. Přehled bádání²⁴⁹

Bádání na poli vratislavské středověké architektury došlo od zhruba poloviny 19. století do současnosti velkého vývoje, během něhož se tématem z různých úhlů pohledu zabývalo velké množství badatelů. Jimi vytvořené práce je možná dělit buď dle kritérií národnostních,²⁵⁰ nebo dle dílčích témat zájmů jednotlivých autorů anebo je možné ve výčtu postupovat dle časové posloupnosti s přihlédnutím k pomocnému kritériu tematické zaměřenosti. Tohoto řazení bude užito v rámci následujícího přehledu dosavadního bádání, neboť jednotlivé práce nevznikaly ve vědeckém vakuu a mnohdy navazovaly na díla časově jim předcházející. Poněkud složitější je zařazení prací, které jsou dostupné jen díky reprintům. Určité časové mezníky můžeme vidět zhruba po polovině 19. století a v roce 1945.

Mezi historická díla vzniklá před před polovinou 19. století náleží práce Johanna Schickfusse z první čtvrtiny 17. století. O století později bylo vydáno dílo Friedricha Alberta Zimmermanna. V druhé čtvrtině 18. století vznikla práce Daniela Gomolcky věnovaná pozoruhodnostem Vratislavi.²⁵¹ Karl Adolf Menzl se ve své práci věnoval topografii Vratislavi.²⁵² Historickou prací důležitou pro dataci některých kostelů bylo dílo Nikolause Pola.²⁵³

Zhruba po polovině 19. století začínají vznikat práce, které můžeme pomocně rozdělit do dvou skupin. Do skupiny první je možné zařadit práce dokládající intenzivní zájem nejen o historii města jako celku, ale i jeho nejvýznamnější kostely, a to například zpracováním dochovaných historických pramenů. Toto se odráží v publikační činnosti odborného časopisu Spolku pro dějiny Slezska.²⁵⁴ V tomto časopise bylo publikováno mnoho dodnes důležitých

²⁴⁹ Za velmi složité je možno považovat oddělování literatury historické od literatury uměleckohistorické, neboť zejména v předválečných pracích se obě velmi silně prolíná, proto v této přehledové kapitole nebudou opětovně uváděni autoři, kteří jsou již zmiňováni v přehledu literatury historické. Naopak mnozí zde zmiňovaní autoři stojí na pomezí historie a dějin umění, ale byli zařazeni do této kapitoly, neboť jimi uváděné informace jsou podstatné pro následující text věnovaný vratislavské architektuře.

²⁵⁰ Jako v případě prací historických.

²⁵¹ Friedrich Albert ZIMMERMANN: Beiträge zur Beschreibung von Schlesien, Bd. 1–13, Brieg 1783–1796 (citováno podle LUŽYŇIECKA 1999, 76).

²⁵² Karol Adolf MENZL: Topographische Chronik von Breslau, Bd. 1–9. Breslau 1805–1809 (citováno podle LUŽYŇIECKA 1999, 76).

²⁵³ Nikolaus POL: Jahrbucher der Stadt Breslau zum ersten Male aus dessen einiger Handschriften, J.G. BUSCHING, J.G. KUNISCH (ed.). Bd. 1, Breslau 1813 (citováno podle LUŽYŇIECKA 1999, 76).

²⁵⁴ Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesien.

článků autorů Hermanna Luchse,²⁵⁵ Alwina Schulze²⁵⁶ a dalších. Druhou skupinou jsou díla hledající uměleckohistorické souvislosti, jako roku 1886 vydaný soupis slezských památek autora Hanse Lutsche, v němž autor věnuje pozornost jednotlivým vratislavským kostelům. Předmětem zájmu je vždy historie stavby, její popis a podobnost s dalšími stavbami.²⁵⁷

Roku 1913 byla vydána práce Georga Malkowského věnovaná celému Slezsku, zmiňující výjimečnost vratislavských kostelů.²⁵⁸ Následně ve dvacátých letech byly vydány publikace autorů Ernsta Duboweho,²⁵⁹ Franze Landsbergera,²⁶⁰ Richarda Konwiarze a Bernharda Stephana,²⁶¹ které mají spíše charakter průvodců městem, či celým Slezskem. Tyto práce se však jeví jako cenný kulturněhistorický pramen, mnohdy popisující slezskou či vratislavskou architekturu v širším kontextu jako dílo německé kultury.

Ve třicátých letech bylo napsáno velkolepé, dodnes používané třísvazkové dílo Ludwiga Burgemeistera (u třetího svazku je jako spoluautor uveden Günter Grundmann),²⁶² které podrobně zpracovává historii a stavební vývoj jednotlivých vratislavských staveb. Cenné jsou odkazy na mnohé proběhnuvší přestavby, opravy a archeologická bádání. Dílo zároveň obsahuje půdorysy jednotlivých kostelů a fotografie nedochovaných interiérů.

Roku 1931 byla publikována dizertační práce Josepha Bronnera, věnovaná historickým dřevěným krovům vratislavských staveb.²⁶³ Cennou součástí práce je mimo popisu jednotlivých krovů jejich precizní dokumentace.

Ve stejné době byla publikována dizertační práce Sigrida Thurma zabývající se kostely s trojapsidiálním chórovým závěrem na německém území, mezi slezskými kostely je na prvním

²⁵⁵ Hermann LUCHS: Stilbezeichnung und Datierung einiger Kirchen Schlesiens, preussischen und österreichischen Antheiln, in: Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens, Bd. 1. 1856, 298–303; Hermann LUCHS: Bildende Künstler in Schlesien, nach Namen und Monogrammen. In: Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens, Bd. 5, 1863, 1–28.

²⁵⁶ Alwin SCHULZ: Dokumente zur Baugeschichte der Nikolai-Kirche zur Brieg. In: Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens, Bd.8, 1867, 167–179; Alwin SCHULZ: Analecten zur schlesischen Kunstgeschichte. In: Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertums Schlesiens, Bd. 10, 1870, 131–157; Alwin SCHULZ: Topographie Breslaus im 14. und 15. Jahrhundert. In: Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens, Bd. 10, 1870, 239–293.

²⁵⁷ Hans LUTSCH: Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien, t. 1. Breslau 1886.

²⁵⁸ Georg MALKOWSKY: Schlesien im Wort und Bild. Kultur und Kunstströmungen in deutschen Landen. Berlin 1913.

²⁵⁹ Ernst DUBOWY: Breslauer Kirchen. Breslau 1922.

²⁶⁰ Franz LANDSBERGER: Breslau. Leipzig 1926.

²⁶¹ Richard KONWIARZ / Bernhard STEPHAN: Die Baukunst Breslaus. Ein architektonischer Führer. Breslau 1926.

²⁶² Ludwig BURGEMEISTER: Die Kunstdenkmäler der Provinz Niederschlesien Bd. 1-3. (=Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau), Breslau 1930, 1933, 1934.

²⁶³ Joseph BRONNER: Zur konstruktische Entwicklung der Dachstühle auf Breslauer Kirchen. Breslau 1931.

místě zmiňován kostel PM na Písku.²⁶⁴ Autor ve své práci hledá původ vzniku tohoto typu závěru.

Na přelomu třicátých a čtyřicátých let bylo publikováno šest svazků studií Kurta Bimlera, místy kriticky navazujících na práci L. Burgemeistera.²⁶⁵ Za nejcennější je možné považovat studie věnované osobnosti mistra Peška, neboť Bimler publikoval dnes zničené archivní dokumenty.²⁶⁶ Problematický je však jeho příliš nekritický výklad.

Metodologicky novátorskou studií věnovanou středověkému umění ve Slezsku je práce Dagoberta Freye, otištěna v knize zabývající se dějinami Slezska do roku 1526.²⁶⁷ Freyem užívaná metoda je označována jako „umělecká geografie – Kunstgeographie“, což znamená, že velmi uvažoval nutnost geografické determinace uměleckého vývoje.²⁶⁸ Roku 1941 byla vydána kniha Güntera Grundmanna věnovaná Tumskému ostrovu a ostrovu Písku.²⁶⁹

V poválečném období, roku 1948, bylo vydáno dílo Václava Mencla, který do popisu vývoje architektury v době vlády Lucemburků zahrnuje i nejvýznamnější kostely vřatislavské.²⁷⁰ O tři roky později vyšla práce Hanse Tintelnota, jdoucího ve šlépějích svého profesora D. Freye, která však vznikala, stejně jako kniha V. Mencla, v době druhé světové války.²⁷¹ Tintelnotova studie patří dodnes k jedné z nejdůležitějších prací věnovaných slezské středověké architektuře.

Roku 1947 byla publikována práce architekta Marcina Bukowského popisující aktuální stav a možnosti opravy těžce zničených kostelů.²⁷² O rok později byla vydána práce Tadeusze Dobrowolského o umění ve Slezsku.²⁷³ Autor v ní ve shodě s dobovým přístupem ke slezské sakrální architektuře zdůrazňuje uměleckou provázanost s oblastí Malopolska, pro některé vřatislavské stavby zdůrazňuje přímou souvislost s architekturou Krakova.

²⁶⁴ Sigrid THURM: Norddeutscher Backsteinbau, Gotische Backsteinhallenkirchen mit dreiapsidialen Chorschluss. Berlin 1935.

²⁶⁵ Kurt BIMLER: Quellen zur Schlesienschen Kunstgeschichte. Heft 1-6. Breslau 1941.

²⁶⁶ BIMLER 1941, 4-30.

²⁶⁷ FREY 2000.²

²⁶⁸ V tomto případě je pojem zažitý v němčině a jeho překlad může působit poněkud komickým dojmem; k determinaci a geografickému vymezení Slezska FREY 2000, 426.

²⁶⁹ Günter GRUNDMANN: Dom und Sandinsel in Breslau. Berlin 1941.

²⁷⁰ Václav MENCL: Česká architektura doby Lucemburské. Praha 1948.

²⁷¹ Hans TINTELNOT: Die Mittelalterliche Baukunst Schlesiens, Quellen und Darstellungen zur schlesienschen Geschichte. Kitzingen 1951.

²⁷² Marcin BUKOWSKI: Odbudowa zniszczonych zabytków architektury we Wrocławiu. Wrocław 1947.

²⁷³ Tadeusz DOBROWOLSKI: Sztuka na Śląsku. Katowice / Wrocław 1948.

V šedesátých letech vyšly práce Güntera Grundmanna věnované církevním stavbám ve Slezsku, ve kterých autor informačně nijak nepřekračuje práce do té doby vydané²⁷⁴ a již klasická studie Mariana Morelowského o dvou jmenovitě doložených, ve Slezsku působících stavitelích, Dalemirovi a mistru Peškovi, původem z polské oblasti.²⁷⁵

Roku 1965 obhájil svou dizertační práci věnovanou architektuře kostela sv. Kříže ve Vratislavi Marian Kutzner.²⁷⁶ Autor překračuje monografické zpracování problému a uvádí celou problematiku slezských halových kostelů v širokých souvislostech evropské sakrální architektury.²⁷⁷ Roku 1967 vyšla kniha *Sztuka Wrocławia*, obsahující studii Mariana Kutznera věnovanou slezské gotice 14. století. V polovině 70. let publikoval tentýž badatel článek týkající se východisek rozvoje slezské architektury v rozmezí let 1200 až 1330 a článek věnovaný slezským bazilikám 14. století.²⁷⁸ Oba články je možné bez nadsázky označit za základní stavební kameny bádání o slezské architektuře v širším, středoevropském kontextu.

V polovině 70. let byla vydána kniha Edmunda Małachowicze zabývající se obnovou zničeného vratislavského Starého města.²⁷⁹ Roku 1978 byla publikována kniha, jejímž redaktorem byl Zigmund Świechowski, věnovaná dějinám a kultuře Vratislavi od doby raného středověku do doby vydání knihy. Autorem části věnované sakrální architektuře 13. až 15. století byl již jmenovaný Z. Świechowski, architekturu profánní stejného období zpracoval Jerzy Rozpędowski.²⁸⁰ Ve stejném roce věnoval Adam Miłobędzki svůj příspěvek na téma Slezsko a kostel PM na Písku do velkolepého, několikasvazkového díla, vydaného u příležitosti výstavy Parlérovského díla.²⁸¹

²⁷⁴ Günter GRUNDMANN: *Dome, Kirchen und Klöstern in Schlesien*. Frankfurt am Main 1963.

²⁷⁵ Marian MORELOWSKI: Dalemir i Pieszkow. Dwaj polscy budowniczy na Śląsku w XIII i XIV w., in: *Prace Komisji Historii Sztuki III*. Wrocław 1963, 51–132.

²⁷⁶ Marian KUTZNER: *Gotycka architektura kościoła sw. Krzyża we Wrocławiu* (nepublikovaná disertační práce, Katedra Historii Sztuki, Uniwersytet Adama Mickiewicza). Poznań 1965.

²⁷⁷ Dizertační práce se nedočkala publikace a M. Kutzner své mnohé závěry uveřejňoval ve svých dalších studiích. Osobně bych chtěla velmi poděkovat za její zpřístupnění.

²⁷⁸ Marian KUTZNER: *Společné uwarunkowania rozwoju śląskiej architektury w latach 1200–1330*. In: Piotr SKUBISZEWSKI (ed.): *Sztuka i ideologia XIII wieku*. Wrocław / Warszawa / Kraków / Gdańsk 1974, 205–279; Marian KUTZNER: *Kościoły bazylikowe w miastach śląskich XIV wieku*. In: Piotr Skubiszewski (ed.): *Sztuka i ideologia XIV wieku*. Warszawa 1975, 275–316.

²⁷⁹ Edmund MAŁACHOWICZ: *Stare miasto we Wrocławiu, zniszczenie, odbudowa, program*. Warszawa / Wrocław 1976.

²⁸⁰ Zigmund ŚWIECHOWSKI: *Architektura sakralna XIII–XV wieku*. In: Zygmun ŚWIECHOWSKI (ed.): *Wrocław, jego dzieje i kultura*. Warszawa 1978, 91–131; Jerzy ROZPĘDOWSKI: *Architektura świecka od polowy XIII do początku XVI wieku*. In: Zygmun ŚWIECHOWSKI (ed.), *Wrocław, jego dzieje i kultura*, Warszawa 1978, 131–153.

²⁸¹ Adam MIŁOBĘDZKI: *Schlesien*. In: Anton LEGNER (ed.): *Die Parler und der schöne Stil 1350–1400: europäische Kunst unter den Luxemburgern*, Bd. 2. Köln 1978.

Počátkem 80. let vyšla kniha Edmunda Małachowicze věnovaná architektuře vřatislavských ostřovů v době od počátku jejich osídlení až po jejich válečnou obnovu.²⁸² O čtyři roky později byla vydána publikace Marcina Bukowského zpracovávající průběh poválečné obnovy města v době mezi roky 1945 a 1952.²⁸³ Ve stejné době byla publikována práce Paula Crossleyho zabývající se architekturou Malopolska v době vlády Kazimíra Velkého, pro tuto práci jsou podstatné umělecké souvislosti a odlišný úhel pohledu na vřatislavskou architekturu.²⁸⁴

Z 90. let pocházejí práce Edmunda Małachowicze věnované knížecí rezidenci s kostelem sv. Kříže na Tumském ostrově a knížecím fundacím a hradu na vřatislavském levobřeží.²⁸⁵ V následujících letech byly publikovány studie Mariana Kutznera rozpracovávající problematiku slezských farních kostelů a specifčnost slezské architektonické školy.²⁸⁶

V roce 1995 vyšel čtyřsvazkový korpus polské gotické architektury, věnovaný jednotlivým polským oblastem s katalogem staveb rozříděných dle jednotlivých měst. Autory teoretických studií pojednávajících oblast Slezska byli Marian Kutzner a Mieczysław Zlat,²⁸⁷ jednotlivá hesla vřatislavské gotické architektury zpracovali Stanisław Stulin a Andrzej Włodarek.²⁸⁸

²⁸² Edmund MAŁACHOWICZ: Wrocław na wyspach. Rozwój urbanistyczny i architektoniczny. Wrocław / Warszawa / Kraków / Gdańsk / Łódź 1981.

²⁸³ Marcin BUKOWSKI: Wrocław z lat 1945-1952. Zniszczenie i dzieło odbudowy. Warszawa 1985.

²⁸⁴ Paul CROSSLEY: Gothic Architecture in the Reign of Kasimir the Great. Church Architecture in Lesser Poland 1320-1380. Kraków 1985

²⁸⁵ Edmund MAŁACHOWICZ: Zamek książęcy i kolegiata św. Krzyża na Ostrowie. Wrocław 1994; Edmund MAŁACHOWICZ: Książęce rezydencje, fundacje i mauzolea w lewobrzeżnym Wrocławiu. Wrocław 1994.

²⁸⁶ Marian KUTZNER: Wie wurden schlesische Pfarrkirchen im 14. Jahrhundert erbaut? Ein Beitrag zur Erforschung der Finanzierung und arbeitweise an städtischen sakralbauten im Spätmittelalter. In: Ute REUPERT / Thomas TRAJKOVITS / Winfried WERNER (ed.): Denkmalkunde und Denkmalpflege, Festschrift Heinrich Magirius, wissen und Werken. Dresden 1995, 177-195; Marian KUTZNER: Kościół św. Elżbiety we Wrocławiu na tle śląskiej szkoły architektonicznej XIV. wieku. In: Mieczysław ZLAT (ed.): Z dziejów wielkomiejskiej fary. Wrocławski kościół św. Elżbiety w świetle historii i zabytków sztuki. Wrocław 1996, 19-52; Marian KUTZNER: Schlesische Sakralarchitektur aus der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts: zwischen allgemeinem Stil und regionalem Modus. In: Klára BENEŠOVSKÁ (ed.): King John of Luxembourg (1296-1346) and the Art of His Era. Prague 1998, 164-180; Marian KUTZNER: Śląska architektura sakralna wieku XIV. Pomiędzy sty uniwersalnym a modusem regionalnym. In: Lech KALINOWSKI / Stanisław MOSSAKOWSKI / Zofia OSTROWSKA-KĘBŁOWSKA (ed.): Nobile claret opus. Studia z dziejów sztuki dedykowane Mieczysławowi Zlatovi. Wrocław 1998, 53-70.

²⁸⁷ Marian KUTZNER: Śląsk. Okres 1200-1350 roku. In: Teresa MROCZKO / Marian ARSZYŃSKI (ed.): Architektura gotycka w Polsce, cz.1, Dzieje Sztuki Polskiej, t. II. Warszawa 1995, 125-131; Mieczysław ZLAT: Śląsk. Okres 1350-1550 roku. In: Teresa MROCZKO / Marian ARSZYŃSKI (ed.): Architektura gotycka w Polsce, cz.1, Dzieje Sztuki Polskiej, t. II. Warszawa 1995, 131-152.

²⁸⁸ K některým heslům je však nutno přistupovat kriticky, zejména k heslu věnovanému kostelu sv. Kříže Stanisłava Stulina. STULIN 1995, 264sq.

Zhruba od roku 1997 publikuje své studie Romuald Kaczmarek, který se tematicky zaměřuje především na sochařské detaily vratislavské architektury.²⁸⁹ Roku 1997 byla vydána studie Hanny Kozaczewské-Golasz, na základě archeologických výzkumů navrhuje teorii o existenci a tradici halových staveb ve Vratislavi již ve 13. století.²⁹⁰

V posledním desetiletí vyšla kniha Edmunda Małachowicze zabývající se katedrálou sv. Jana Křtitele.²⁹¹ V publikační činnosti nadále pokračuje Romuald Kaczmarek, u kterého můžeme nyní konstatovat snahy po hledání jakéhosi systému a vývojové logiky ve vztahu „umělecké závislosti“ Slezska na Čechách, další oblastí badatelova zájmu jsou možné italské umělecké vlivy projevující se na slezském sochařství.²⁹² Ideologickými aspekty vratislavských staveb se ve své studii zabýval Bogusław Czechowicz.²⁹³

Jako relativně samostatnou otázku můžeme vyčlenit problematiku slezských pozdněgotických kleneb. Klenbám se věnoval Karl Heinz Clasen,²⁹⁴ z polských badatelů to byli Józef Tomasz Frazik a Danuta Hanulanka.²⁹⁵ Hvězdovými a obkročnými klenbami se zabývali rovněž Václav Mencl a Jan Muk.²⁹⁶ Nejnovější prací zabývající se klenebními systémy je studie

²⁸⁹ Romuald KACZMAREK: Gotycka rzeźba architektoniczna presbiterium kościoła Św. Elżbiety we Wrocławiu. In: Mieczysław ZLAT (red.): Z dziejów wielkomijskiej fary, Wrocławski kościół Św. Elżbiety w świetle historii i zabytków sztuki. Wrocław 1996, 53–73; Romuald KACZMAREK: Uwagi na temat warsztatów kamieniarskich w architekturze sakralnej Wrocławia w XIV wieku. In: Jerzy ROZPĘDOWSKI (ed.): Architektura Wrocławia t. III. Wrocław 1997; Romuald KACZMAREK: Portal z tympanonu w fasadzie wschodniej ratusza we Wrocławiu. Przyczynek do ikonografii lwa w helmie. In: Nobile claret opus, Studia z dziejów sztuki dedykowane Mieczysławowi Zlatowi. Wrocław 1998, 95–105; Romuald KACZMAREK: Rzeźba architektoniczna XIV wieku we Wrocławiu. Wrocław 1999.

²⁹⁰ Hanna KOZACZEWSKA-GOLASZ: Średniowieczne kościoły halowe Wrocławia in: ROZPĘDOWSKI Jerzy (ed.): Architektura Wrocławia t. III. Wrocław 1997.

²⁹¹ Edmund MAŁACHOWICZ: Katedra wrocławska, dzieje i architektura. Wrocław 2000.

²⁹² Romuald KACZMAREK: Kolegiata Krzyża Świętego we Wrocławiu jako fundacja Henryka IV Probusa. Impuls i następstwa – świadectwa ikonograficzne. In: Krzysztof WACHOWSKI (red.): Śląsk w czasach Henryka IV Prawego (=Wratislavia antiqua 8). Wrocław 2005, 85–100; Romuald KACZMAREK: Umění ve Slezsku, umění v českých zemích a lucemburský mecenát: mezi svízelným sousedstvím a bezvýhradným přijetím? In: Mateusz KAPUSTKA / Jan KLÍPA / Andrzej KOZIEŁ / Piotr OSZCZANOWSKI / Vít VLNAS (ed.): Slezsko – Perla v české koruně. Historie – Kultura – Umění. Praha 2007, 115–147; Romuald KACZMAREK: Prawdopodobna siedziba królów czeskich na rynku we Wrocławiu. In: Quart, Quartalnik historii sztuki, nr. 4 (10)/2008, 27–43; Romuald KACZMAREK: Znaki czeskiego panowania w średniowiecznym Wrocławiu. In: Zofia TARAJOŁO-LIPOWSKA / Jarosław MALICKI (red.): Wrocław w Czechach, Czesi we Wrocławiu: literatura – język – kultura. Wrocław 2003, 207–220.

²⁹³ Bogusław CZECHOWICZ: Między katedrą a ratuszem, Polityczne uwarunkowania sztuki Wrocławia u schyłku średniowiecza: Warszawa 2008.

²⁹⁴ Karl Heinz CLASEN: Deutsche Gewölbe der Spätgotik. Berlin 1958.

²⁹⁵ Józef Tomasz FRAZIK: Zagadnienia sklepień o przęsłach trójpodporowych w architekturze średniowiecznej. In: Folia historiae artium IV, 1967, 5–92; Danuta HANULANKA: Sklepienia późnogotyckie na Śląsku, Wrocławskie towarzystwo naukowe. Rozprawy komisji historii sztuki. Wrocław 1971.

²⁹⁶ Václav MENCL: České středověké klenby, Praha 1974; Jan MUK: Konstrukce a tvar středověkých kleneb. In: Umění XXV, 1977, 1–23.

Norberta Nußbauma a Sabine Lepsky.²⁹⁷ Je možné odlišit náhledy jednotlivých badatelů na chápání klenebních vzorců, neboť němečtí badatelé ke klenbám přistupují spíše na základě studia půdorysů, na rozdíl od badatelů polských a českých, kteří věnují pozornost také tektonice kleneb a jejich prostorovému utváření.

²⁹⁷ Norbert NUßBAUM / Sabine LEPSKY: Das gotische Gewölbe. Eine Geschichte seiner Form und Konstruktion. Darmstadt 1999.

3. Vratislavská architektura v době vlády Lucemburků a tzv. vratislavská architektonická škola

Jak bylo konstatováno v úvodu, doba vlády Lucemburků ve Vratislavi se v zásadě překrývá s obdobím konstituování tzv. slezské, nebo také vratislavské architektonické školy. Je však otázkou, můžeme-li toto bezesporu šťastné období vývoje spojit přímo s vládnoucími panovníky. K tomuto problému se naposledy teoreticky vyjadřoval R. Kaczmarek.²⁹⁸

Badatel hledá zákonitosti vlivů a vytváří obecně přijatelný systém vlivu určité kulturní oblasti na jinou. Vymezuje tři linie vývoje slezského umění poté, co jej začala s Čechami spojit stejná panovnická dynastie. Rozlišuje tedy (1) silně provinční umělecká díla, která příliš nebo nijak nereagovala na nové podněty, (2) výrazně individualistická díla, pro Slezsko specifická a nezávislá na nejbližším sousedním dění a (3) díla, která byla výrazně ovlivněna českými, respektive pražskými dílnami, nebo se jednalo o přímé importy z Čech.²⁹⁹ Takto předložené možnosti percepcie jsou v zásadě obecně přijatelné, usnadňují nám orientaci v uměleckém fondu Slezska, leč na naše téma nejsou bezvýhradně vztáhnutelné. R. Kaczmarek jednak hledá obecně platné zákonitosti pro celou oblast Slezska, která však nebyla politicky homogenní, jednak se zaměřuje spíše na sochařství, malířství a kníží malbu. Na jednu stranu je naše situace výrazně jednodušší, neboť se snažíme uchopit navenek jednotnou politickou oblast.³⁰⁰ Ale zároveň je nutné konstatovat, že v oblasti architektury je situace mnohem složitější, neboť architektura má oproti ostatním druhům umění své specifické zákonitosti, jakými jsou (1) dlouhodobá realizace a z toho pramenící problematičtější uplatnění nových vnějších vlivů, (2) časté změny v průběhu stavby, (3) velmi složitě rozluštitelný autorský podíl a v neposlední řadě (4) náchylnost projektů na značnou setrvačnost lokálních zvyklostí.³⁰¹

Živá je otázka, jakým způsobem a do jaké míry ovlivnila nová příslušnost Vratislavi ke Koruně vývoj její architektury. Tento problém je velmi složitý. S jistotou se tato nová politická příslušnost projevila na dílčích znacích vratislavské architektury, jakými jsou

²⁹⁸ Romuald KACZMAREK: Slezsko – Lucemburský zisk. In: Jiří Fajt (ed.): Karel IV. císař z boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1430, Praha 2006, 309–317; KACZMAREK 2007, 115–147.

²⁹⁹ KACZMAREK 2006, 314sq.

³⁰⁰ Opět je nutné vzít v potaz komplikovanost vztahů uvnitř města mezi mocí světskou a církevní.

³⁰¹ obdobně KACZMAREK 2006, 314sq.

heraldické sestavy umístované na stavbách. V oblasti monumentální architektury se pohybujeme na nejisté půdě, neboť je pravděpodobné, že její vývoj směřoval přirozeně, ne v přímé závislosti na politické příslušnosti, ale spíše přeneseně, v závislosti na migraci umělců a hutí.

V době vlády Jana Lucemburkého, Karla IV. se vyvíjí tzv. slezská architektonická škola, v jejímž duchu je stavěno i v době vlády Václava IV., v případech některých kostelů i Zikmunda. Pojem tzv. slezské, nebo vratislavské architektonické školy a základní pohled na tento fenomén byl formulován již v době před druhou světovou válkou v pracích německých historiků umění.³⁰² Jedná se o architekturu vznikající v době mezi lety 1330/1345 zhruba do roku 1370, kdy byly formulovány dva základní typy slezských kostelů, které se staly vzorovými stavbami po následující více než století. Jednalo se o architektonické typy baziliky a haly. Za hlavní invenční centrum, ve kterém se utvářely ony prototypy, je všeobecně považována Vratislav, konkrétně zhruba ve stejné době probíhající stavby (1) na Tumském ostrově, tedy přestavba katedrály sv. Jana Křtitele a druhá stavební fáze kolegiátního kostela sv. Kříže a sv. Bartoloměje, (2) na ostrově Písku, kde byl stavěn kostel augustiniánů kanovníků zasvěcený Panně Marii, a (3) na oderském levobřeží, v centru Starého města, farní kostely sv. Alžběty a sv. Máří Magdaleny.³⁰³ Přes dělení na dvě vývojové linie (stavby bazilikální a halové odlišující se svým pojetím prostoru) je nutno zdůraznit řadu znaků, které jsou oběma vytyčeným liniím společné a které zároveň dokazují, že toto dělení není možné vnímat dogmaticky.³⁰⁴ M. Kutzner formuloval tezi, že se oba typy vytvářely od přelomu 13. a 14. století v intenzivním kontaktu s uměním českým a moravským, které zprostředkovávalo především impulsy podunajské, tedy oblasti jižního Německa a Rakouska.³⁰⁵ Paradoxně jsou za mnohem archaičtější považovány kostely halové než kostely bazilikální.³⁰⁶

Těžiště této práce je v pohledu na tři halové stavby, kostely sv. Kříže, Panny Marie na Písku a sv. Doroty. Není však postupováno chronologicky, ale na základě rozboru kostela sv. Doroty, fundace Karla IV., je pomocí dílčích otázek hledán jeho širší kontext nejen uměleckohistorický, ale v dílčích detailech i kulturněhistorický.

³⁰² definici přinesli D. Frey a H. Tintelnot. FREY 2000²; TINTELNOT 1951, 81sq.

³⁰³ KUTZNER / ZLAT 1995, 137–140.

³⁰⁴ tyto znaky analyzoval a shrnul především M. Kutzner. Pro baziliky: KUTZNER 1975, KUTZNER 1996, 19–52; pro haly: KUTZNER 1965, KUTZNER 1998.

³⁰⁵ KUTZNER 1975, 298–300; KUTZNER / ZLAT 1995, 137sq; KUTZNER 1998sq; ve smyslu nutnosti verifikace základních předpokladů M. Kutznera se vyjadřovali D. Hanulanka, HANULANKA 1971, 17–18; KACZMAREK 2007, 118.

³⁰⁶ KUTZNER 1975, 300.

4. Kostel sv. Doroty

Kostel sv. Doroty je středobodem zájmu předkládané práce nejen pro svou architektonickou podobu, ale zejména proto, že je jedinou přímou, listinně doloženou fundací Karla IV. ve Vratislavi.

4.1 Přehled bádání³⁰⁷

Počátkem 20. století byla vydána vyčerpávající, historicky zaměřená práce, zpracovávající dějiny kláštera po jeho současnost, Otce Chrisogona Reische, která jako přílohy obsahuje např. zakládací listiny kláštera.³⁰⁸

Ve třicátých letech věnovali kostelu sv. Doroty a bývalému minoritskému klášteru kapitolu v třetím díle soupisu uměleckých památek Ludwig Burgemeister a Günter Grundmann.³⁰⁹ Autoři vymezili jednotlivé stavební fáze kostela, které na základě historických dokumentů datují. Toto vymezení a datace následně přijali Hans Tintelnot,³¹⁰ a Zygmunt Świechowski.³¹¹ Odlišný názor ve své práci uvedl Marian Morelowski.³¹²

Marian Kutzner zasadil architekturu kostela sv. Doroty do kontextu vývoje „slezské architektonické školy“.³¹³

Nejnovější prací věnovanou kostelu sv. Doroty je studie Ewy Łużyniecké z roku 1999,³¹⁴ která se zabývala spíše konstrukční stránkou stavby středověkého kostela, analýzou zdiva, jeho datací a existencí lettneru.³¹⁵

³⁰⁷ Kostel byl zmiňován ve většině prací pojednaných v kapitole 9. Uvedena bude pouze literatura v kapitole 9. nezmiňovaná, týkající se výhradně kostela sv. Doroty.

³⁰⁸ CHRYSOGONUS REISCH: *Geschichte und Beschreibung des Klosters und der Kirche St. Dorothea zu Breslau*, Breslau 1908.

³⁰⁹ BURGEMEISTER / GRUNDMANN 1934, 107–126.

³¹⁰ TINTELNOT 1951 124–128.

³¹¹ ŚWIECHOWSKI 1978, 118sq..

³¹² MORELOWSKI 1963. Postup stavby předpokládá od západu k východu.

³¹³ KUTZNER 1965, 91.

³¹⁴ EWA ŁUŻYNiecka: *Gotyskie świątynie Wrocławia. Kościół Bożego Ciała. Kościół świętych Wacława, Stanisława i Doroty*. Wrocław 1999.

³¹⁵ ROMUALD KACZMAREK (rec.): EWA ŁUŻYNiecka: *Gotyskie świątynie Wrocławia. Kościół Bożego Ciała. Kościół świętych Wacława, Stanisława i Doroty*, Wrocław 1999. In: *Dzieła i Interpretacje*, 6, 2000, 177–182.

4.2 Popis stavby

Půdorys [1]

Kostel sv. Doroty je trojlodní hala s úzkými bočními loděmi a dlouhým jednoduchým chórem. Trojlodí tvoří čtyři téměř čtvercová klenební pole hlavní lodi, zaklenutá hvězdovou klenbou, a čtyři obdélná pole lodí bočních, klenutá klenbou obkročnou. K těmto plnohodnotným klenebním polím trojlodí navazují na západní straně pole zaklenutá v hlavní i bočních lodích klenbou křížovou žebrovou, nesoucí kruchtu. Na východní straně navazuje na hlavní loď dlouhý chór, tvořený čtyřmi klenebními poli sklenutými klenbou křížovou se žebry, uzavřený polygonem odpovídajícím v půdorysu pěti stranám desetiúhelníku.³¹⁶

Kostel má čtyřbokou věž se zvonicí s přimykajícím se věžním schodištěm, která je svírána z jedné strany východní stěnou severní boční lodi, z druhé strany nejzápadnějším klenebním polem severní strany chóru a odpovídá jeho šířce. Na jižní stěnu chóru navazuje sakristie o třech klenebních polích klenutá křížovou žebrovou klenbou. Na východní stranu jižní stěny jižní boční lodi navazuje dochovaná část křížové chodby bývalého klášterasestávající z pěti síťově zaklenutých klenebních polí. Část křížové chodby odpovídá svou délkou délce dvou a půl klenebního pole.³¹⁷ V nejzápadnějším klenebním poli severní boční lodi byl druhotně prolomen vchod.³¹⁸

Exteriér [2]

Monumentální trojosé průčelí kostela sv. Doroty je horizontálně rozděleno vlysem se slepými arkádami, na něž navazuje výrazný štít. Z obou stran je průčelí opřeno dvakrát odstupněnými opěrnými pilíři na soklu, dosahujícími výšky vlysu. Z každé strany průčelí je jeden pilíř přistavěn nakoso a druhý navazuje na šířku stěny.³¹⁹ Průčelí je rozděleno dvěma dalšími, stejně odstupněnými pilíři, na tři části, kde jednotnost zdiva části severní a jižní člení slepá hrotitá okna, v části centrální je nad sebou umístěn vstupní portál a širší slepé hrotité okno. Okna severní a jižní části jsou délkou asymetrická, na jižní straně nezasahuje okno tak

³¹⁶ LUTSCH, 1886, 65; BURGEMEISTER, 1934, s. 112; KACZMAREK 1999, 153; S. Stulin a Andrzej Włodarek však půdorys závěru chóru označují za odpovídající sedmi stranám dvanáctiúhelníku. Stanisław STULIN / Andrzej WŁODAREK: Kościół P.W. śś. Doroty i Stanisława, augustinianów. In: Teresa MROCZKO / Marian ARSYŃSKI (ed.): Architektura gotycka w Polsce, cz. 2, Dzieje Sztuki Polskiej, t. II. Warszawa, 267sq.

³¹⁷ STULIN / WŁODAREK 1995c, 268; KACZMAREK 2000 (rec.), 181.

³¹⁸ TINTELNOT 1951, 125 datuje do druhé poloviny 18. století.

³¹⁹ Termínem nakoso je myšlen úhel 45°.

hluboko do hmoty stěny.³²⁰ Portál se skládá ze vstupu, rozděleného sloupem na soklu s antikizující hlavicí na dvě části. Sloup nese architráv, nad nímž je umístěn tympanon členěný pěti slepými arkádami sevřenými do rámce hrotitého oblouku.

Stupňovitý trojúhelný štít průčelí, vystavěný nad vlysem členěným 22 malými arkádovými oblouky, tvoří ve svém vrcholu asi třetinu celkové výšky západního průčelí. Vlys je ukončen zahlbouným, původně asi sgrafitem zdobeným, pásem.³²¹ Vertikalita štítu je zdůrazněna členěním šikmo stavěnými a přes úroveň střechy přečnívajícími předložkami, které takto na štítu širokém jako celé tělo stavby vytváří 13 pilířových pásů. Jednotlivé stupně štítu jsou zakončeny trojúhelným „štítkem“, z obou stran uvozeným převyšujícím zakončením předložek. Ve vrcholu štítku centrální osy je umístěn kovový kříž. Mimo členění vertikální je štít pročleněn i ve směru horizontálním jemnými cihlovými římsami. Štít je na několika místech staticky zajištěn kovovými zpevněními a prolomen pěti drobnými zabeđenými okýnky. Celkový dojem monumentality znásobuje střecha, jejíž výška dosahuje 25 metrů.³²² Celé průčelí je řešeno zcela bez kamenických detailů.

Trojlodí převyšuje chór a v místě napojení obou částí je takto utvořen „štít“, který je reliéfně členěn hrotitě vymezenými vpadlinami. Tělo stavby je ve velmi rychlém sledu podepřeno třikrát odstupněnými opěrnými pilíři na soklu. Stěna mezi pilíři je prolomena úzkými a vysokými trojdílnými hrotitými okny s pískovcovými sloupky a kružbou ve tvaru dvou vedle sebe ležících kruhů nesených třemi jeptiškami, která jsou hluboce zapuštěná do zděného ostění.

K severní stěně se na východní straně připojuje věž podepřená dvakrát odstupněnými opěrnými pilíři na soklu, která je ukončena strmou dlátkovou stříškou na nástavbě s proraženými, půlkruhově zakončenými okny, nepřevyšující výškou střechu těla stavby. V nároží mezi věží a stěnou chóru je umístěna schodišťová věž na půdorysu z jedné strany okoseného čtverce, která probíhá v celé výšce chóru a jejíž stěna je prolomena úzkými okýnky. Severní stěna se od jižní odlišuje užitím pískovcových desek kryjících části soklů

³²⁰ Střední a severní okno zasahuje do stejné hloubky, která je asi ve dvou třetinách výšky odsazení opěrných pilířů nad soklem.

³²¹ BURGEMEISTER 1934, 114. Představu o vzoru sgrafitových vlysů, které probíhaly pod hlavní římsou, podávají zobrazení vytvořená roku 1899.

³²² BURGEMEISTER 1934, 114. V důsledku tak kostel dosahuje výšky 49 metrů, vrchol klenby se nachází ve výšce 24 m, vrchol střechy ve výšce 25 m.

pilířů.³²³ Na jižní stěnu stavby navazuje dochovaná část severní části křížové chodby bývalého kláštera.³²⁴

Chór [3]

Dlouhý chór dosahující menší výšky než trojlodí je opřen dvakrát odstupněnými opěrnými pilíři na soklu. Pilíře polygonu závěru jsou ve svém vrcholu prodlouženy kamennou fiálou zakončenou kytkou, dva nejvýchodnější pilíře jsou opatřeny navíc i kamennou kytkou postavenou na základě tvořeném slepou kamennou jeptiškou v úrovni prvního odsazení pilíře nad soklem. Úzká, vysoká, hrotitá okna chóru jsou proražena v ploše stěny mezi pilíři. Okna chóru jsou trojdílná s pískovcovou kružbou. V oknech se střídají dva motivy kružby, trojlist vepsaný třem kruhům uvozeným trojúhelnou kompozicí a trojlist vepsaný třem sférickým trojúhelníkům ve stejném schématu, ale nesený trojicí jeptišek. Okna polygonu závěru jsou v dolní třetině slepá a v jejich dolní části jsou umístěny ve čtvercových polích erbovní štíty,³²⁵ které jsou až na štíty v nejvýchodnějším okně závěru slepé. Ve východním okně jsou na štítech umístěny heraldické znaky.³²⁶ Ve středním štítu je to znak Svaté říše římské - říšská orlice, která má po svých stranách k sobě nahnuté erby po heraldicky pravé straně českého lva a po levé slezskou orlici. V oknech sousedících s nejvýchodnějším oknem jsou heraldické štíty uspořádány analogicky, ve dvou krajních jižních oknech a krajním okně severním jsou všechny heraldické štíty nakloněné heraldicky vlevo.

Interiér [4]

Vnitřní prostor kostela je členěn na hlavní loď a dvě úzké boční lodi, které dosahují zhruba poloviny šíře hlavní lodi. Hlavní loď kostela je tvořena čtyřmi plnohodnotnými klenebními poli, kterým odpovídají obdélná pole lodí bočních. Šířce mezi pilíři dělícími hlavní loď od boční, odpovídá na severní i jižní straně úsek zdiva, který je pročleněn dvěma okny, což si vynutilo užití obkročné klenby, na obvodových zdech nesené trojicí přípor. Vnitřní prostor kostela je velmi výrazně rozdělen masivními pilíři na hlavní a boční loď. Základem prostorového členění je půdorys pilířů, okosený obdélník. Pilíře jsou postaveny na jednoduše třemi stupínky profilovaném pískovcovém soklu.³²⁷ Samotný pilíř je na neokosené straně členěn vpadlým polem, okosená strana pilíře je nečleněna. K delším stranám pilíře je

³²³ BURGEMEISTER 1934, 112.

³²⁴ STULIN / WŁODAREK 1995c, 268.

³²⁵ Celkem 18.

³²⁶ KACZMAREK 1999, 153. Datuje kolem 1355.

³²⁷ BURGEMEISTER 1934, 114. Výška soklu 50-60 cm.

přiložena příložka vystupující z okoseného základu, ve středu členěna jemně vpadlým polem. Pilíře vytvářejí dojem homogenní stěny oddělující od sebe vzájemně prostory lodí.

Druhým, pro interiér charakteristickým prvkem, je délka lodí, v případě lodi hlavní ještě zdůrazněna dlouhým chórem. Stěny kostela jsou bez výrazného členění, nápadné jsou pouze barokní štukové volutové konzoly, z nichž vybíhají klínová vyžlabená žebra. Svorníky kleneb trojlodí mají mimo západního pole tvar kruhových terčů. V hlavní lodi mají v místech průniku žebor hvězdové klenby svorníky, stejně jako v boční lodi, zpravidla tvar heraldických štítků a nesou tři heraldické růže. Malá část z nich je kruhová s drobnou rozetou, nebo má tvar slepých kotoučů.

Žebra kleneb chóru jsou klínová s vyžlabeným skosením.³²⁸ Svorníky polygonu chóru a třetího klenebního pole mají kruhový tvar.³²⁹ První nese na ploše dvojznak a rok 1661.³³⁰ Všechna sedm oken posledního klenebního pole a polygonu chóru má ve spodní části slepou kružbu umístěnou analogicky k erbovním štítům na vnější stěně chóru.³³¹

Z plochy západní stěny kostela vystupuje varhanní empora postavená nad prostorem sklenutým žebrovou klenbou se žebry, odděleným od hlavní lodi půlkruhovým obloukem. Na jižní a severní stranu klenutého prostoru navazují prostory klenuté křížovou klenbou bez žebor. Žebra klenby mají stejný profil jako žebra klenby lodí a vybíhají ve výšce okolo 1 metru nad zemí.³³² V křížení jsou sepnuta heraldickým svorníkem.³³³ V interiéru kostela není cihla jako stavební materiál přiznána, pilíře, zdi i žebra jsou omítnuta.³³⁴ V místech přímých závěrů obou bočních lodí jsou přistaveny barokní baldachýnové kaple korunované sochami. V místech severní a jižní stěny nejzápadnějších klenebních polí jsou umístěny barokní náhrobky.

³²⁸ BURGEMEISTER 1934, 114. Zdůrazňuje podobu s žebry klášterního kostela sv. Matěje Řádu křižovníků s červenou hvězdou; BURGEMEISTER 1934, 40. Datuje klenbu kostela sv. Matěje k roku 1569; stejně BIMLER 1940, 71; Romuald KACZMAREK / Jacek WITKOWSKI: St. Matthias Churh. Guidebook. Wrocław 1997.

³²⁹ Od východu.

³³⁰ BURGEMEISTER 1934, 114. Datum snad uvádí rok dokončení klenby za P. kvardiána J.A. Reichela. Klenba chóru má na vnějších stěnách čelní oblouky, v hale chybí, nebo byly barokně napodobeny.

³³¹ KACZMAREK 1999, 153.

³³² BURGEMEISTER 1934, 114.

³³³ KACZMAREK 2000 (rec.), 181. V poli štítu přikrytém helmem s klenotem se nachází tři růže – rozety. Ten samý znak, ale bez helmu, se nachází i v „uzlových bodech“ žebor klenby hlavní lodi na něm.

³³⁴ A pravděpodobně i další architektonické články, např. žebra bočních lodí.

Sochařská výzdoba

Vybavení kostela sochařskými prvky je velmi skromné. Středověké sochařské prvky se nachází:

I. v chóru:

- (1) erbovní štíty vně oken [5]³³⁵
- (2) slepé kružby umístěné zevnitř analogicky k umístění erbovních štítů vně oken, provedené na všech sedmi oknech klenebních polí závěru chóru³³⁶
- (3) sanktuárium obdélného tvaru, postupně se rozšiřující otvor dnes zbavený mříže, je rámován sloupky, podpíranými římsou, nesenou dvěma bustami mladých mužů. Dominantním motivem je oblouk tvaru oslího hřbetu zdobený květinovým ornamentem. V oblasti oblouku je umístěna plastická hlava Krista s křížovým nimbem s lilií.³³⁷

II. v sakristii:

- (1) Konzoly žebířů mají tvar lidských nebo zvířecích hlav, umístěných pod profilovanými římsami.³³⁸ Jedná se o konzolu s hlavou dlouhovlasého mládence, konzolu s hlavou mnicha s odstávajícíma ušima a deformovaným nosem, konzolu s ženskou hlavou v šátku, konzolu s křičícím obličejem, konzolu s hlavou dlouhovlasého mládence a konzolu s obličejem vousatého muže, konzolu s ženskou hlavou v šátku a čepci a konzolu s hlavou lva s otevřenou tlamou.
- (2) Svorníky žebířů křížové žebrové klenby sakristie mají kruhový tvar.³³⁹ První svorník nese hlavu Krista s křížovým nimbem, na druhém svorníku je umístěna pětistá růže, na třetí je hlava biskupa v mitře.

III. v jižní kruchtě:³⁴⁰

V jižní kruchtě je umístěn svorník s hlavou sv. Jana Křtitele³⁴¹

³³⁵ Popsaná v části popis exteriéru, chór, dále v kapitole 10.4 Význam kostela sv. Doroty.

³³⁶ KACZMAREK 1999, 154. Datuje 1355. Před slepou kružbu závěru chóru je dnes postaven barokní oltář.

³³⁷ KACZMAREK 1999, 155. Rozměry: výška 190 cm, šířka 67 cm.

³³⁸ KACZMAREK 1999, 154. Datováno mezi 1355 až 1365.

³³⁹ KACZMAREK 1999, 155.

³⁴⁰ KACZMAREK 1999, 155. Prostor na západ od sakristie, dnes sloužící jako jižní kruchta, jedná se o pomocné umístění.

Jako společnou charakteristiku sochařských částí sakristie je možno jmenovat realistické pojetí, kterého je dosahováno pomocí vnějších anatomických detailů,³⁴² nebo pokusem o vystižení měkkosti těla a tkáně pod pokožkou hlavy. Rty mají plasticky měkkou formu, stejně jako části kolem očí, někdy s měkkým naznačením lícních kostí. I přesto se ale nejedná o díla vrcholné úrovně. Datace vzniku jednotlivých detailů sakristie je vložena mezi roky 1355 až 1365.³⁴³

³⁴¹ nedochovaný; Zmiňuje ho BURGEMEISTER 1934, 115.

³⁴² Konzola s hlavou mnicha.

³⁴³ KACZMAREK 1999, 158.

4.3 Stavební vývoj

Založení

První písemnou zmínkou a zároveň zprávou o založení klášterního kostela augustiniánů eremitů je listina z 24. listopadu 1351 vydaná Karlem IV. během jeho pobytu ve Vratislavi. Touto listinou daroval Karel IV. augustiniánům eremitům pozemek získaný od vratislavských měšťanů Johanna Stille a Jakoba Reynfrida. Listina byla potvrzena Přelavem z Pogarell, biskupem a zároveň Karlovým dvorním kancléřem.³⁴⁴ Panovník klášter osvobodil od poplatků městu a vyvázal jej z jeho jurisdikce. Tento akt byl potvrzen papežem Inocencem VI. 24. dubna 1354.³⁴⁵ O počátku stavby, stejně jako o jejím dokončení, neexistují žádné písemné zprávy, přesto je většinou badatelů za první stavební rok považován rok 1352.³⁴⁶ M. Kutzner počítá s počátkem stavby roku 1354.³⁴⁷ K založení kostela se váže ještě druhá listina Karla IV. vydaná v roce 1361, v níž potvrzuje znění listiny z roku 1351.³⁴⁸

Zajímavými, ale neverifikovatelnými, jsou okolnosti založení kláštera. Většina autorů považuje za samozřejmý fakt, že fundace kostela je aktem upomínajícím na dohodu Karla IV. s Kazimírem Velkým ve Vratislavi, se kterým v té době jednal o možnostech připojení vratislavského biskupství k pražské diecézi.³⁴⁹ Vzhledem k neúspěchu jednání s Kazimírem a hnězdenským biskupem Jaromírem je však tento výklad poněkud problematický. Někteří badatelé tomuto aspektu nevěnují pozornost,³⁵⁰ nebo událost založení vykládají zcela jinak, a to jako pragmatický čin, směřující k založení česko-polské provincie řádu augustiniánů eremitů v roce 1357, která se však neudržela.³⁵¹

³⁴⁴ BURGEMEISTER 1934, 107.

³⁴⁵ Opisy listin publikoval REISCH 1908, 379–383.

³⁴⁶ BURGEMEISTER 1934, 107; REISCH 1908, 7–9; LUTSCH 1886, 65.

³⁴⁷ KUTZNER 1965, 91.

³⁴⁸ V druhé listině Karel IV. potvrzuje založení kostela pod patronací sv. Václava, patrona Čech, což odporuje původní formuli z listu Karla IV. Inocenci VI. z roku 1354, na jehož základě pak Inocenc VI. ve svém potvrzení jmenuje jako patrony sv. Václava, sv. Dorotu a Sv. Stanislava. V roce 1387 je jako patronka kláštera jmenována pouze sv. Dorota.

³⁴⁹ KUTZNER 1967, 90; ŁUŻYŃIECKA 1999, 10.

³⁵⁰ BURGEMEISTER 1934, 207; ŚWIECHOWSKI 1978, 118.

³⁵¹ HLEDÍKOVÁ 1982, 21.

Stavební fáze

Za první provedenou část je všeobecně považován chór se schodištěm, věží na severu a sakristií na jihu.³⁵² Po aktu založení začaly stavební práce na chóru se schodištěm a věží. Je velmi pravděpodobné, že chór musel stát nějakou dobu osamoceně, než bylo přikročeno ke stavbě trojlodí.³⁵³ Celý chór již musel být liturgického provozu schopný v roce 1381, kdy v něm zřejmě byla sloužena mše během pobytu Václava IV. v době tzv. pivní války, kdy byl nad městem biskupem vyhlášen interdikt.³⁵⁴ Umělecké inspirace jsou spatřovány v dlouhých polygonálně uzavřených chórech kostelů žebavých řádů, františkánů a dominikánů, oblasti Čech a Rakouska.³⁵⁵

Halové trojlodí bylo k chóru připojeno koncem 14. století. Jako stavební mistr je kolem roku 1400 jmenován Mistr Peter (nebo Pavel), třetí syn Petra Parlře z Gmündu.³⁵⁶ Tato informace, ukazující na velmi úzké vztahy k Praze, je však nepotvrditelná. Pravděpodobnější ji nečiní ani analýza jednotlivých prvků kostela.³⁵⁷ Trojlodí kostela se navíc silně drží schématu slezských halových kostelů.³⁵⁸ Nejvýraznější je podobnost s kostelem PM na Písku.

Je možné považovat za pravděpodobné, že plán stavby byl znám již od počátku, neboť vzhledem k určení kostela pro řád se dal očekávat požadavek nutnosti oddělení části laické a

³⁵² BURGEMEISTER 1934, 107; KACZMAREK 1999, 15. Uvádí jako argument pro společnou stavbu chóru a sakristie v literatuře všeobecně konstatovanou vzájemnost sestavení zdí a zároveň stylovou příbuznost jejich kamenosochařských detailů.; Burgemeisterem a Grundmannem navržené rozdělení stavebních prací do dvou etap, kdy jako první byl vystavěn chór, přijali K. Bimler, H. Tintelnot, Z. Świechowski a E. Łużyńska, která dělí první stavební etapu ještě na dvě fáze, takže stavbu halového trojlodí nazývá III. fází. Zcela opačný názor zastává M. Morełowski, který vkládá ukončení halového trojlodí do roku 1381.

³⁵³ BURGEMEISTER 1934, 107 uvádí jako argument fakt, že chór má na své západní straně štít, položený nad dnešním triumfálním obloukem, který byl architektonicky pročleněn, jako další argument uvádí odlišnost stavebního materiálu – cihel zdí chóru a halového trojlodí.

³⁵⁴ BURGEMEISTER 1934, 107–108 s odkazem na HEYNE 1860, 853 uvádí, že roku 1381 se skutečně v kostele sv. Doroty sloužily i přes interdikt mše, při kterých zvonily zvony a zněly tóny varhan; TINELNOT 1951, 124.

³⁵⁵ KUTZNER 1967, 90.

³⁵⁶ Hermann LUCHS, Bildende Künstler in Schlesien, nach Namen und Monogrammen. In: Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertums Schlesiens, Bd. 5, 1863, 3sq. Zmiňuje kolem roku 1380 Petera „aus Polen“, Baumeister und Steinmez am Pragerdom und sonst in Prag, kterým byla ve Vratislavi vytvořena mramorová figura náhrobku biskupa Přelava v mariánské kapli katedrály. Nezmiňuje tedy jeho účast na stavbě kostela sv. Doroty; LUTSCH 1886, 68–69; BURGEMEISTER 1934, 108 s odkazem na Lutsche V. 413; ŁUŻYŃSKA 1999, 73–74, 76, 100, 146 tuto informaci nekriticky opakuje s odkazem na Burgemeistera; KACZMAREK (rec.) 2000, 179, naopak zdůrazňuje, že tuto informaci kritizoval již Kurt Bimler.

³⁵⁷ Jak bude uvedeno dále; Barbara SCHOCK-WERNER: Die Parler. In: , Anton LEGNER (ed.): Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400. Europäische Kunst unter den Luxemburgern. Ein Handbuch zur Ausstellung des Schütgen Museums in der Kunsthalle Köln. Köln 1978, t.3, 9, 11. Uvádí, že existuje pouze jedna pražská zmínka z roku 1383 o Pavlovi, synu Petra Parlře z druhého manželství. Kromě této jediné poznámky však o něm není nic jiného známo.

³⁵⁸ KUTZNER 1967, 90.

mnišské, čemuž půdorysné řešení kostela odpovídá více než dobře.³⁵⁹ Zároveň byl na rozhraní chóru a halového trojlodí postaven letner, jehož zbytky byly užity při stavbě barokních kaplí.³⁶⁰ Za jistý je možné považovat fakt, že stavba empory byla od počátku plánována na západě.³⁶¹ Kolem roku 1400 je zmíněno několik darů měšťanů zmiňovaných jako příspěvky na dílčí části kostela, z čehož je všeobecně usuzováno, že se stavba chýlila ke konci.³⁶²

Na základě analýzy zdiva, tedy velikosti cihel a jejich vazby, je možné odlišit tři stavební fáze.³⁶³ (1) První stavební fáze je datovaná 1351 až 1381, jedná se o zdi chóru a dvě třetiny trojlodí navazujícího na chór, dosahující výše cca 16 metrů a stavbu lettneru. (2) Druhá stavební fáze je datovaná stejně, mezi roky 1351 a 1381. Během této fáze byl dostaven chór se sakristií, od první fáze se liší vazbou zdiva a velikostí cihel. Obě fáze jsou stejně datovány proto, že vzhledem k absenci archivních materiálů, není možné datum oné změny. (3) Třetí stavební fáze je datovaná 1381 až do počátku 15. století, kdy bylo plně dokončeno trojlodí.

Augustiniáni-eremité měli od papeže Inocence VI. a později od Bonifáce IX. povoleno kázat, zpovídat, pohřbívát. Nicméně farním kostelem byl kostel sv. Doroty stejně tak málo, jako ostatní klášterní kostely a mezi faráři od sv. Alžběty a mnichy propukávaly opakovaně spory týkající se zdánlivých porušení práv, které se táhly desetiletí.³⁶⁴

Velmi důležitým mezníkem v dějinách stavby se stal rok 1448, kdy se zřítila část halového trojlodí, není však známo, která přesně. Opětovné vystavění kostela bylo možné především díky finančním darům měšťanů. Poslední finance byly darovány roku 1453, z čehož se usuzuje, že tento rok byl rokem, kdy byla stavba kostela plně dokončena.³⁶⁵

³⁵⁹ ŁUŻYŃIECKA 1999, 97. Dává od počátku zamýšlené oddělení chóru pro mnichy a halového trojlodí pro věřící dává do souvislosti s dvěma zdroji financování stavby. Dále uvádí, že větší část financí pocházela od Karla IV., zbývající část byla z darů měšťanů. Neodkazuje však na svůj zdroj informací o ekonomické stránce stavby kostela.

³⁶⁰ Rekonstruuje ŁUŻYŃIECKA 1999, 98, 140.

³⁶¹ Ibidem. Uvádí jako argument odlišné rozměry nejzápadnějšího klenebního pole.

³⁶² SCHULTZ 1870, 138. „*Nicolaus Fensterling, Tischer, 10 Marck czu deme gebemde zu Sante Dorothee, 1401 1 mr. gr zu S. Dorotheen glazenfenster im Kore*“; BURGEMESTER 1934, 108. Nickel Freystling 1397 „*10 Mark zcu dem gebewde czu der Kirche czu Sante Dorothee*“, Elizabeth Cumrius 1400 „*für das Kloster St. Dorothee jährlich 1 Mark Zins*“, v dalších letech Katharina Jacuschinne „*czu glazefenster imKore*.“

³⁶³ ŁUŻYŃIECKA 1999, 97–100, 139. vynecháváme autorkou zmiňovanou 4. fázi stavby, neboť se již jedná o budovu bývalého kláštera, která již leží mimo oblast našeho zájmu.

³⁶⁴ Ibidem.

³⁶⁵ BURGEMEISTER 1934, 108; na dokončení kleneb upozorňuje KACZMAREK (rec.) 2000.

Koncem 15. století klášter obývalo 40 mnichů a v kostele se nacházelo 15 oltářů. V takovém stavu se nacházel kostel až do reformace, kdy v přelomovém roce 1524 mnoho mnichů přestoupilo k luteránům. Odklon byl tak masivní, že v roce 1530 klášter obývalo pouze 5 augustiniánů-eremitů. Následně byli zbývající mniši přesunuti ke špitálu sv. Hieronyma a klášter dán ke správě františkánům od sv. Jakuba, kteří však také nezůstali ve své víře pevní a roku 1534 byli v klášteře pouze dva. Dne 20. října 1534 převedl poslední mnich klášter do majetku města. Následně sloužil kostel jako zbrojnice a jeho vnitřní vybavení bylo prodáno, zároveň ale město provedlo opravu střechy.³⁶⁶

Novověká historie kláštera

Nové období historie kláštera sv. Doroty začalo rokem 1561, kdy císař Ferdinand II., odvolávajíc se na fundační akt císaře Karla IV., vznesl před městskou radou svůj nárok na navrácení kláštera do jeho vlastnictví. Následně došlo k oboustranné dohodě, ve které císař povolil městu klášter nadále užívat pod jeho dozorem a městská rada souhlasila s prováděním oprav kostela na své náklady. Nakonec ale Ferdinand rezignoval na své právo na kostel a plně jej přenechal městu.³⁶⁷

V období rekatolizace byl z Prahy roku 1611 vznesen návrh, aby byla budova kláštera darována české provincii františkánů, k čemuž došlo a noví mniši osadili klášter roku 1615. V tomto roce došlo k četným stavebním úpravám, z nichž nejpodstatnější je nové zaklenutí chóru křížovožebrovou klenbou.³⁶⁸ Z dalších stavebních úprav to byla oprava střechy a nové vybílení kostela. V roce 1686 vypukl velký požár, který zničil část kostela. Krátce nato byla započata oprava budovy, která byla dokončena roku 1730, kdy byla dostavena nová budova klauzury. K tomuto datu je počítáno i s dokončením celkové barokizace interiéru kostela – jednalo se o (1) stavbu kaplí v závěrech bočních lodí, (2) vestavbu empor otevřených do chóru, (3) nový jižní portál, (4) nový severní portál, (5) nové konzoly při náběžích klenebních žeber, (6) nový hlavní oltář, (7) novou ambonu, (8) 11 bočních oltářů a (9) několik soch.³⁶⁹

³⁶⁶ BURGEMEITER 1934, 108sq.; LUŽYŇIECKA 1999, 74.

³⁶⁷ BURGEMEITER 1934, 109sq.; LUŽYŇIECKA 1999, 74.

³⁶⁸ Nabízí se otázka, jestli nová klenba respektovala původní klenební schéma, nebo nahradila jiný klenební vzorec. Vzhledem k respektování původních konzol žeber se dá předpokládat, že byl zachován původní klenební typ.

³⁶⁹ LUŽYŇIECKA 1999, 75.

V druhé polovině 18. st. došlo k několikanásobnému ničení klášterní budovy s kostelem.³⁷⁰ Osud kláštera byl naplněn roku 1811, kdy došlo k sekularizaci pruským státem a klášter a jeho stavby se staly majetkem města, které následující rok financovalo opravu zdí a oken. V roce 1834 byl obnoven celý kostel i s přilehlými stavbami, 1850 byla opravena střecha a 1855 položena nová podlaha, v letech 1868 až 1875 obnoveny kružby, budova klauzury připadla městskému soudu, který zde zřídil vězení. Na jižní straně kostela se začal roku 1892 stavět hotel Monopol, po jehož dostavění bylo přikročeno k regotizaci kostela. Roku 1897 byl po stržení přilehlých budov obnoven západní portál kostela, kvůli čemuž pozbyl severní barokní portál významu a byl pro provoz uzavřen. 1899 byly na velmi zchátralé opěrné pilíře chóru osazeny fiály napodobující fiály původní.³⁷¹ Další oprava kostela, zaměřená na statické zajištění, proběhla mezi lety 1927 a 1928.

Během druhé světové války nebyl kostel ve srovnání s jinými výrazněji zasažen a bylo mu nutno „pouze“ provizorně zakrýt střechu, doplnit klenby, zařídit interiér a zasklít okna.³⁷² Proto byl opraven mezi prvními a dočasně zastával funkci konkatedrály.³⁷³ Poslední opravy spojené s restaurátorskými pracemi proběhly mezi roky 1968-1976.³⁷⁴

³⁷⁰ Ibidem. Uvádí roky ničení 1748, 1749, 1757, 1799, mezi kterými se vždy usilovalo o opravy.

³⁷¹ BURGEMEISTER, 1934, 111sq.; ŁUŻYŃIECKA 1999, 75.

³⁷² BUKOWSKI 1947, 3; BUKOWSKI 1985, 91.

³⁷³ Do 1951.

³⁷⁴ ŁUŻYŃIECKA 1999, 75.

4.4 Význam kostela sv. Doroty

Kostel sv. Doroty býval dosavadními badateli vnímán většinou v kontextu vývoje tzv. slezské architektonické školy, tedy jako bezprostřední následovník kostela PM na Písku.³⁷⁵

Význam stavby můžeme sledovat ve dvou liniích:

1. Postavíme-li do centra zájmu právě tuto stavbu, je nutné opětovně zmínit:
 - a. okolnosti založení stavby
 - b. původní patrocinia kostela
 - c. erbovní sestavu umístěnou na vnější zdi chóru
2. V již zmíněném kontextu vývoje tzv. slezské architektonické školy, a pak je tedy nutno sledovat vývoj halových kostelů ve Vratislavi (potažmo v celém Slezsku).³⁷⁶

Jak již bylo několikrát zmíněno, kostel stojí v centru zájmu této práce proto, že se jedná o jedinou fundaci Karla IV. ve Vratislavi. Vzhledem k tomuto faktu je velmi překvapivé, jak malá pozornost byla kostelu věnována českými historiky umění.³⁷⁷

Okolnosti založení stavby

V úvodu *kapitoly 4.3* byly zmíněny odlišné názory badatelů na okolnosti založení kostela. Zopakujme předpoklad, že fundace je velmi problematicky spojitelná s upomínkou na jednání Karla IV. s polským králem Kazimírem Velkým a hnězdenským biskupem Jaroslavem, neboť jednání nebyla pro Karla IV. úspěšná, nepodařilo se mu dosáhnout dohody o přičlenění vratislavského biskupství k pražské diecézi, a proto je velmi těžké připustit myšlenku, že by panovník zakládal klášter v upomínku na neúspěšné jednání.³⁷⁸ Dále je možné považovat za

³⁷⁵ Nejjasnější ukázkou tohoto přístupu ke stavbě je odstavec v pojednání Z. Świechowského. ŚWIECHOWSKI 1978, 115sq; Jinak ke kostelu přistoupila E. Łużyniecka, která se ve své publikaci věnovala kostelu sv. Doroty a kostelu Božího Těla, který, byť mladší, je uváděn na prvním místě, ŁUŻYNiecka 1999, za což byla kritizována R. Kaczmarkem, KACZMAREK (rec.), 2000.

³⁷⁶ Proto budou v následujících kapitolách zmíněny dvě pro tento vývoj zásadní stavby, kostel sv. Kříže ve Vratislavi a kostel Panny Marie na Písku (kapitoly 5. Kostel sv. Kříže a 6. Kostel PM na Písku), kontextu je věnována kapitola 7.

³⁷⁷ Je nutné zdůraznit pozornost, kterou slezské architektuře věnoval Václav Mencl, MENCL 1948, 134–137. Přesto je zde na místě jistá opatrnost, kvůli zcela odlišné koncepci vývoje a poněkud problematického datování kostela sv. Kříže. Za těžko udržitelný můžeme považovat názor, že se jednalo o „jinou větev českého umění“. Poněkud překvapivé je, že Mencl nezdůraznil fakt založení kostela Karlem IV. (MENCL 1948, 137).

³⁷⁸ Je však nutné uznat, že se jedná o poněkud psychologizující argument.

argument pro neerálnost spojení fundace kláštera s osobou polského krále fakt, že Kazimír není v zakládací listině ani jmenován, ani uveden mezi svědky.³⁷⁹ O tom, že polský král jako svědek listiny vydané Karlem IV. vystupovat mohl, svědčí listina vydaná 19. ledna 1359 ve Vratislavi, týkající se kostela sv. Bartoloměje ve Frankfurtu nad Mohanem.³⁸⁰

Blíže reálnému náhledu na okolnosti této fundace jistě budeme, vezmeme-li v potaz komplexní přístup k fundátorským aktivitám panovníka.³⁸¹ Karel IV. velmi prakticky zvolil uvedení řádu augustiniánů eremitů z pražského kláštera u sv. Tomáše na Malé Straně.³⁸² Tento žebravý řád řídící se regulemi sv. Augustina programově působil mezi lidem ve městě a navíc právě v této době pronikal ze svého pražského centra do Polska a Pobaltí a je tedy možné předpokládat, že vratislavský klášter měl fungovat jako spojnice s dalšími řádovými domy v tu dobu vznikajícími s panovníkovou zřejmou podporou na cestě do Polska. Z Karlovy iniciativy byla dokonce roku 1357 zřízena česko-polská provincie augustiniánů eremitů, která se však neudržela. S ohledem na tyto skutečnosti je tedy spíše pravděpodobné, že právě postupná expanze řádu směrem na polské území byla projevem pokračujícího tichého a nenápadného sledování východní politiky a dokladem toho, že ji panovník nepustil zcela ze zřetele.³⁸³ V kontextu proběhnuvšího jednání s polským králem se tedy můžeme přidržet výkladu, že se nejednalo o upomínku na společné pro Karla neúspěšné jednání, nýbrž autonomním projevem Karlem sledovaného většího propojení církevní organizace v rámci vratislavského biskupství k pražské diecézi.³⁸⁴

Patrocinia kostela

Zajímavým aspektem je i volba patrocinia kostela. V této oblasti došlo k vývoji již relativně krátce po založení kostela. V listině zaslané panovníkem papeži Innocenci roku 1354 jsou jako patroni kostela zmiňováni sv. Václav, sv. Stanislav a sv. Dorota. V listině z roku 1361, kterou císař potvrzuje zakládací listinu z roku 1351, je zmiňováno, že kostel založil ve jméne sv. Václava, mučedníka a patrona celých Čech. Roku 1387 však již máme jako jedinou

³⁷⁹ RI VIII, 114 (výčet svědků v poznámce 392); REISCH 1908.

³⁸⁰ RI VIII, 274. Jedná se sice o slavnostní listinu zvláštního významu, přesto je však možné o přítomnost polského krále jako svědka opřít a použít ji jako argument proti teoriím o fundaci kláštera jako momentu upomínky na setkání panovníků.

³⁸¹ Pro tento náhled je zásadní studie Z. Hledíkové, HLEDÍKOVÁ 1982.

³⁸² HLEDÍKOVÁ 1982, 21.

³⁸³ HLEDÍKOVÁ 1982, 21.

³⁸⁴ Tak jak bylo naznačeno v kapitole 5.3 věnované vztahu Karla IV. a biskupa Přeclava. (odkaz Pustějovsky)

patronku kostela zmíněnu sv. Dorotu.³⁸⁵ V současnosti užívá většina autorů k označení kostela pouze patrocinium sv. Doroty.³⁸⁶ Tento vývoj je velmi složité vykládat, někteří badatelé kladou důraz na přítomnost patrocinia sv. Stanislava, patrona Polska.³⁸⁷ S jistou opatrností bychom snad mohli tvrdit, že zmínění sv. Stanislava v listině papeži ještě souviselo s Karlovými snahami o připoutání vratislavského biskupství k pražské diecézi, tedy snad ve smyslu vstřícného gesta. Sv. Dorota je naopak některými autory jmenována jako jedna z patronek města. Zavádění úcty ke sv. Václavu je jednoznačně závislé na inkorporaci slezských knížectví do svazku zemí Koruny české, stejně jako šíření svatováclavského kultu v dalších územích, získaných Karlem IV.³⁸⁸ Ve Slezsku je druhým příkladem patrocinia sv. Václava a Stanislava farní kostel ve Svídnici, knížectví, jehož inkorporace mezi země Koruny české probíhala nejproblematictější a nejdéle. Patrocinium sv. Václava je tedy v případě kostela augustiniánů eremitů ve Vratislavi jednoznačným, typickým příkladem šíření úcty k tomuto světcovi. Je tedy nutné souhlasit s názorem, že svatováclavský kult byl jedním ze symbolů expanzivní Karlovy politiky,³⁸⁹ v našem případě obzvlášť důležité, protože bylo vztaženo přímo ke stavbě panovníkem založené.

Erbovní sestava na vnější zdi chóru [5]

Okna chóru jsou v dolní části slepá a na každém jsou umístěny vždy tři erby, dohromady se tedy jedná o 18 erbovních štítů, z nichž pouze tři umístěné na nejvýchoďnějším okně chóru byly reliéfně zpracovány. Při určování jednotlivých erbů jsou autoři ve vzácné shodě a kolem tohoto tématu nepanuje žádná kontroverze. Jedná se tedy o říšskou orlici, které se z heraldické pravé strany uklání erb s českým lvem, ze strany levé erb se slezskou orlicí.³⁹⁰ Na dvou oknech sousedících s nejvýchoďnějším oknem závěru jsou hladké erbovní štíty umístěny

³⁸⁵ BURGEMEISTER 1934, 107.

³⁸⁶ S výjimkou E. Łużyńskie (ŁUŻYŃIECKA 1999), která jmenuje všechny tři světce v pořadí zmiňovaném roku 1354.

³⁸⁷ ŁUŻYŃIECKA 1999, 10. Autorka interpretuje tyto světce jako patrony tří národností, Václava jako patrona Čechů, Stanislava jako patrona Poláků a Dorotu jako patronku Němců. Mělo se jednat o viditelnou trojsložkovost tehdejšího obyvatelstva města.

³⁸⁸ Jiří KUTHAN: K šíření kultu svatého Václava za hranice Čech a Moravy v době Přemyslovců a Lucemburků. In: Petr KUBÍN (ed.): Svatý Václav, Na památku 1100. výročí narození knížete Václava Svatého (=Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis Historia et historia atrium vol. XI). Praha 2010, 221–230.

³⁸⁹ KUTHAN 2010, 230. Platí to nejen pro období vlády Karla IV., ale i období vlády Přemyslovců, zejména Václava II. Toto šíření kultu se odehrávalo současně s rostoucím mocensko-politickým vlivem českých panovníků.

³⁹⁰ Pouze Janina WRZESIŃSKA: Problematyka heraldyczna w gotyckiej architekturze Wrocławia. In: Zygmunt ŚWIECHOWSKI (ed.): Z dziejów sztuki śląskiej. Warszawa 1978, 215. Určuje centrální orlici jako orlici polského království. Jako podpůrný argument pro teorii založení kostela Karlem IV. na památku setkání s polským králem Kazimírem Velkým.

analogicky, na dvou krajních oknech severních a krajním oknu jižním jsou umístěny v úklonu ve směru k východu.³⁹¹

Velmi zajímavé je umístění erbů ve spodní části oken chóru, který směřoval do Svídnické ulice, která mířila od Svídnické brány z jihu do centra města, na rynek. Přesto má toto umístění logické opodstatnění, neboť západní průčelí kostela směřovalo do areálu kláštera, tudíž by heraldický program umístěný tam pozbyl své důležitosti. Otázkou zůstává, jak dobře byla sestava viditelná z ulice, neboť na Weynerově plánu Vratislavi z roku 1562 vidíme zeď, která oddělovala chór od ulice a jejíž existenci můžeme předpokládat již v době založení kláštera, nebo bezprostředně po něm.

Celkový počet erbovních štítů je 18, hladkých jich zůstalo 15. Můžeme proto předpokládat, že (1) zbylých 15 erbovních štítů bylo polychromováno, nebo (2) polychromie provedena nebyla, ale existoval záměr širší heraldické sestavy anebo (3) provedení dalších erbů nebylo plánováno. R. Kaczmerak předpokládá existenci jasné představy o podobě heraldické sestavy pramenící z umístění erbů a odlišení jejich úklonů, nenavrhuje však, o jaké erby by se mohlo jednat. Jistě je možné zcela vyloučit možnost, že prázdné erby byly určeny pro znaky svědků uvedených v zakládací listině, neboť celkový počet svědků je jedenáct a ani při zohlednění tří provedených erbů není zodpovězena otázka, či erby by byly na zbývajících čtyřech místech, zároveň by bylo velmi složité najít pro tento výklad analogie.³⁹² Analogie je hledána s heraldickou sestavou transeptu dolního kostela sv. Bartoloměje kolegiáty sv. Kříže a dalšími sestavami doby Karla IV. umístěnými na stavbách světských.³⁹³ Je však možné předpokládat, vzhledem k absenci jakéhokoliv pramenu dokazujícího tento záměr, že polychromie plánována nebyla a od počátku byl předpokládán program pouze s říšskou orlicí, českým lvem a orlicí slezskou. Takovouto sestavu máme dochovanou na svornících presbytáře jižní boční lodi farního kostela sv. Alžběty, nedochovanou, známou pouze z kreseb, pocházející

³⁹¹ Tedy v heraldickém úklonu vlevo.

³⁹² RI VIII, 114. Jako svědkové jsou v listině uváděna knížata: Boleslav Břežský, Konrád Olešnický, Kazimír Těšínský, Bolek Opolský, Bolek Svídnický, Václav Lehnický, dále šlechtici Walter von meysenburg, Bernhard von Limburg a osoby působící na Karlově dvoře Bušek z Velhartic, Hašek ze Zvířetic a Bušek z Kunštátu.

³⁹³ KACZMAREK 1997, 156. Za nejproblematictější je v tomto smyslu možné jmenovat hledání analogie s heraldickým programem síně na hradě Laufu. Kavka přijímajíc analýzu V. Růžka (Vladimír RŮŽEK: Česká znaková galerie na hradě Laufu u Norimberku z roku 1361. In: Sborník archivních prací 1, XXXVIII 1988) týkající se obsahu erbů na hradě Laufu zdůrazňuje, že se jednalo o program formálně i programově odlišný od výzoby audienčních síní Karlštejna nebo Vyšehradu, neboť na Laufu byli symbolicky zpřítomněni všichni mocnější i správní činitelé České koruny, jednalo se o znaky nejprřednějších církevních ústavů a měst, i českých, nebo v Čechách usedlých, šlechtických rodů.

z rovněž nedochované tzv. Staré radnice. Složitější jsou analogie s programem umístěným v dolním transepu kolegiáty a portály radnice.³⁹⁴

Datace erbů se jeví být složitým problémem, neboť nám chybí jakékoliv dokumenty zpravující nás o průběhu stavby mezi lety 1351 až 1381.³⁹⁵ Přesto je možné jejich vznik předpokládat po roce 1355, i s přihlednutím k obsahu erbů.

Kostel sv. Doroty je nejmonumentálnějším z halových kostelů tzv. slezské architektonické školy. Jeho klenby dosahují největší výšky, stejně jako jeho jedinečný krov.³⁹⁶ [6]

³⁹⁴ K heraldickým sestavám kapitola 8.

³⁹⁵ Za předpokladu, že ke stavbě kostela bylo přikročeno bezprostředně po jeho založení v listopadu 1351.

³⁹⁶ BRONNER 1931, 58.

5. Kolegiátní kostel sv. Kříže a sv. Bartoloměje

5.1 Přehled bádání

Kostelu sv. Kříže bylo věnováno několik historických studií. Roku 1866 to byl článek Artura Königa týkající se kalendária kapituly při kolegiátním kostele sv. Kříže.³⁹⁷ O rok později byl ve stejném časopise vydán článek Alwina Schulze, důležitý pro dataci ukončení stavby kostela sv. Kříže, v němž jsou publikovány listiny týkající se stavby farního kostela sv. Mikuláše v Břehu, které dokládají souvislost stavby kolegiáty a kostela v Břehu.³⁹⁸ Roku 1937 byla vydána studie Cäcilie Kuchendorf zabývající se personálním složením kolegiáty.³⁹⁹

Kolegiátní kostel sv. Kříže a sv. Bartoloměje se dočkal monografického zpracování v nepublikované dizertaci Mariana Kutznera z roku 1965.⁴⁰⁰ Kostelu spolu s bývalým hradem a dalšími stavbami na Tumském ostrově se věnoval Edmund Małachowicz, publikující roku 1974 článek a roku 1994 knihu s výsledky svých výzkumů.⁴⁰¹

Kostelu se dále ve dvou člancích věnoval Andrzej Grzybkowski.⁴⁰² Oba články se věnují problému založení kostela, jeho architektonické formě a liturgické funkci. Svou pozornost kostelu sv. Kříže Romuald Kaczmarek roku 2005, který se zabýval ikonografií kamenických detailů a jejich souvislosti s osobou zakladatele.⁴⁰³ Posledním článkem věnovaným problematice dějiny stavby a legendě o jejím založení je článek Mariana Kutznera vydaná roku 2008.⁴⁰⁴

³⁹⁷ Artur KÖNIG: Das Kalendarium des Breslauer Kreuzstiftes verbunden mit einem Cisiöianus. In: Zeitschrift des Veriens für Geschichte und Altertum Schlesiens, Bd. 7., 1866, 303–343.

³⁹⁸ Alwin SCHULZ: Dokumente zur Baugeschichte der Nikolai-Kirche zur Brieg. In: Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens, Bd. 8, 1867, 167 – 179.

³⁹⁹ KUCHENDORF 1937.

⁴⁰⁰ KUTZNER 1965.

⁴⁰¹ Edmund MAŁACHOWICZ: Gotycki zamek na Ostrowiu we Wrocławiu. In: Kwartalnik architektury i urbanistyki 19, z. 2, 1974; Edmund MAŁACHOWICZ: Zamek książęcy i kolegiata św. Krzyża na Ostrowie. Wrocław 1994.

⁴⁰² Andrzej GRZYBKOWSKI: Die Kreuzkirche in Breslau – Stiftung und Funktion. In: Zeitschrift für Kunstgeschichte LI/4, 1988, 461–478; Andrzej GRZYBKOWSKI: Fundacja i funkcja kościoła św. Krzyża we Wrocławiu. In: Andrzej GRZYBKOWSKI: Między formą a znaczeniem. Studia z ikonografii architektury i rzeźby gotyckiej. Warszawa 1997, 39 – 70.

⁴⁰³ Romuald KACZMAREK: Kolegiata Krzyża Świętego we Wrocławiu jako fundacja Henryka IV Probusa. Impuls i następstwa – świadectwa ikonograficzne. In: Krzysztof WACHOWSKI (red.): Śląsk w czasach Henryka IV Prawego (=Wratislavia antiqua 8). Wrocław 2005, 85–100.

⁴⁰⁴ Marian KUTZNER: Zur Geschichte und Legende der Kapitelkirche zu hl. Kreuz (Kreuzkirche) in Breslau. In: Markéta JAROŠOVÁ / Jiří KUTHAN / Stefan SCHOLZ (ed.): Prag und die grossen Kulturzentren Europas in der Zeit

5.2 Popis stavby

Dvoupodlažní kostel sv. Bartoloměje a sv. Kříže je stavbou tvořenou relativně krátkým halovým trojlodím, dlouhým chórem a transeptem. Celý kostel působí spíše dojmem centrální stavby, zdůrazněným dvojicí věží v nárožích mezi transeptem a trojlodím.

Půdorys [7]

Kostel sv. Kříže má dvě podlaží, jejichž půdorysy trojlodí se od sebe vzájemně odlišují. Půdorys kostela má tvar kříže,

Trojlodí dolního kostela je tvořeno pěti klenebními poli hlavní lodi klenutými křížovou klenbou žebrovou a pěti stejně klenutými poli bočních lodí. Transept je tvořen centrálním klenebním polem zaklenutým křížovou žebrovou klenbou, klenebním polem na severní a jižní straně a uzavřen je na obou stranách na půdorysu pěti stran osmiúhelníku. Dlouhý chór je tvořen třemi klenebními poli klenutými křížovou klenbou se žebry, závěr má stejné schéma jako závěry transeptu, je vztyčen nad půdorysem pěti stran osmiúhelníku. K severní zdi chóru je přistavena kapitulní síň a sakristie.⁴⁰⁵ Sakristie je postavena na půdorysu obdélníku, tvořeného dvěma čtvercovými poli zaklenutými křížovou klenbou se žebry. Kapitulní síň je postavena na půdorysu nepravidelného polygonu. V rozích mezi západními zdmi transeptu a jižní a boční zdi trojlodí jsou postaveny věže na půdorysu čtverce.

Relativně krátké trojlodí horního kostela je tvořeno dvěma klenebními poli hlavní lodi, kterým délkou odpovídají v bočních lodích dvě klenební pole klenutá klenbou obkročnou. Na tato „plnohodnotná“ klenební pole navazují na západní straně výrazně zkrácená pole, která jsou ve všech lodích zaklenuta křížovou žebrovou klenbou. Chór kostela sestává ze tří klenebních polí s křížovou žebrovou klenbou, jejichž šířka je zhruba dvakrát větší než délka a na východě je uzavřen polygonem odpovídajícím pěti stranám osmiúhelníku. Transept horního kostela se od dolního odlišuje užitím hvězdové klenby v místě křížení. Ramena transeptu jsou uzavřena analogicky, polygonem o pěti stranách osmiúhelníku. Kapitulní síň přiléhající k severní zdi chóru je v patře zaklenuta křížovou klenbou žebrovou, zbytek

der Luxemburger (1310-1427): Internationale Konferenz aus Anlaß des 660. Jubiläums der Gründung der Karlsuniversität in Prag, 31. März – 5. April 2008 (=Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinai Pragensis Historia et historia atrium). Praha 2008, 543–559.

⁴⁰⁵ kapitulní síň, nebo kapitulář, někdy také nazýván velkou sakristií.

prostoru vymezený nepravidelně vedeným pětistranným polygonem je zaklenut variací hvězdové klenby. Sakristie je v patře zaklenuta křížovou klenbou se žebry.

Exteriér [8]

Západní průčelí kostela sv. Kříže je trojosé, opřené čtyřmi opěrnými pilíři, s dominantním oknem v centrální části. Nad hmotou stěny trojlodí je umístěn trojúhelný štít, šířkou odpovídající pouze šířce hlavní lodi. Čtyři pilíře, dva umístěné po stranách, dva vymezující centrální část průčelí, jsou čtyřikrát odstupněné a umístěné na soklu. Sokl i první odstupnění jsou zdůrazněny římsami obíhajícími celou stavbu. Zdivo průčelí je proraženo velkým oknem, začínajícím ve výšce druhé římsy, dosahujícím stejné výše jako pilíře. Hrotité okno je šestiúhelné s kamennou kružbou. Vzorec kružby je tvořen motivem pětiúhelníku, jemuž je vepsáno pět elipse podobných útvarů, seskládaných do motivu květiny. Tento centrální pětiúhelník je nesen dvojicí pětiúhelníků menších, jimž je vepsáno pět vířících elips. Oba pětiúhelníky jsou nesený vždy trojicí hrotitých obloučků, z nichž prostřední nedosahuje stejné výše jako dva krajní.

Štít tvaru rovnoramenného trojúhelníku je pročleněn vpadlými poli a předstupujícími římsami. V dolní části štítu je v centrální ose umístěno předstupující okno. Štít je dělen dvěma diagonálně umístěnými římsami a dvěma římsami horizontálními, seskládanými z tvarovek. Diagonální římsy vybíhající v místě nad předstupujícím oknem vymezují dva trojúhelné prostory, které jsou dále pročleněny vpadlými, hrotitě zakončenými poli. Pročlenění je asymetrické, jižní část je pročleněna třemi vpadlými poli, kde prostřední výrazně převyšuje dvě boční. Na severní straně jsou vpadlá pole jen dvě, menší a nižší, umístěné v nejsevernějším rohu, a druhé, které vyplňuje téměř celou zbylou plochu. Ve vrcholech těchto trojúhelných polí jsou umístěny nakoso postavené cihlové sloupky. Trojúhelným polím je vetnut kosodélník, zhruba v polovině, ve výšce cihlových sloupků, přerušovaný dvěma horizontálními římsami. Kosodélník je takto dále rozdělen na trojúhelník postavený na vrchol, takto vzniklé pole je členěno čtyřmi hrotitě zakončenými vpadlými poli, z nichž centrální dvě jsou ze dvou třetin spojená. Vrcholící trojúhelník, tvořící asi jednu třetinu celého štítu, je členěn trojicí vpadlých, grotitě zakončených polí, centrální je opět nejvyšší.

V severní části mezi pilíři je ve výšce římsy postavena přístavba, nesená hrotitým obloukem, dosahující menší výšky než pilíře. Zajímavostí této části je přístavba schodištní věžičky

připojené bezprostředně k hmotě zdiva, nesené pískovcovou konzolou se zoomorfním motivem dvou lvíčků ve složitých pozicích. Jižní část je pročleněna pouze římsou.

Severní boční loď je stejně jako jižní boční loď opřena čtyřmi pilíři, kterými jsou vymezeny čtyři úseky stěn proražené oknem, délkou odpovídající půlce klenebního pole boční lodi v interiéru. Každý, pilíř vymezený úsek lodi, je zakončen trojúhelným štítem střechy bočních lodí, umístěných kolmo ke střeše lodi hlavní. Trojlodí je relativně krátké a na východě na něj navazují na obou stranách věže. Pilíře obou lodí jsou stejně jako pilíře západního průčelí čtyřikrát odstupněné, kolem obou stěn obíhají římsy. Severní loď se od jižní odlišuje užitím jednoduššího členění štítů. Jedná se vždy o dvě drobná okýnka a linii seskládanou z trojúhelných tvarovek, vedoucí od vrcholu štítu jeho středem kolmo dolů. Zároveň je jednodušší i zakončení pilířů, pouze krycí pískovcovou deskou. Štíty jižní lodi jsou dvěma horizontálními římsami rozděleny na dvě části. Spodní je pročleněna trojicí hrotitě zakončených vpadlých polí, prostřední je vždy prolomeno okýnkem. Horní část štítu člení jedno hrotitě zakončené vpadlé pole. Po stranách štítů jsou v místě jejich počátku, jejich středu a vrcholu umístěny nakoso postavené sloupy tvořené tvarovkami a zakončené drobnou dlátkovou střechou. Odlišně zakončené jsou rovněž pilíře jižní lodi, vrcholící kytkou. V druhém poli je umístěn vchod do dolního kostela, v poli třetím vchod do kostela horního. K oběma vchodům vedou schody. Opěrné pilíře třetího pole s vchodem jsou ve svých vnitřních nárožích pravidelně pročleněny vpadlými plochami velikostně odpovídajícími běhounu cihlové vazby. Důležitost třetího klenebního pole je zdůrazněna nejen předsíní, ale především umístěním plechového orla, či orlice, na štítu střechy. Štíty nejzápadnějšího pole severní i jižní části jsou lehce zkráceny opěrnými pilíři věží. Okna obou stěn jsou trojdílná. Okna severní zdi střídají dva motivy kružby. Jedná se buď o sférický trojúhelník, jemuž jsou vepsány tři hrotitě zakončené trojlisty vepsané trojici sférických trojúhelníků, vrcholy centrálního sférického trojúhelníku vyplňují jeptišky. Tento trojúhelník je nesen dvojicí sférických trojúhelníků s vepsaným hrotitě zakončeným trojlistem, v centru pak jen hrotitým zakončením, nedosahujícím stejné výše jako postranní sférické trojúhelníky. Nebo o sférický čtyřúhelník, jemuž jsou vepsány čtyři sférické trojúhelníky vyplněné hrotitě zakončenými trojlisty, jejichž jeden vrchol směřuje k vrcholu sférického čtverce. Celý motiv je nesen dvojicí sférických čtyřúhelníků s vepsaným čtyřlistem a v centru hrotitým profilem. Hrotitě zakončená okna jižní lodi rovněž střídají dva motivy kružby, jedná se o motiv tvořený dvěma kruhy. Menší je asymetricky vepsán většímu a jejich profily se spojují v horní částí okna.

Menšímu je vepsán kruh uvozující čtyřlíst, umístěný v jeho boční části, který je z obou stran a shora uvozen plaménky. Velkému kruhu jsou rovněž vepsány plaménky, které z boku uvozují střední kruh a mezi nimiž je vložen sférický trojúhelník s vepsaným, hrotitě zakončeným trojlistem, jehož vrchol směřuje k vrcholu okna. Celý kruh je nesen po stranách dvojicí hrotitých zakončení, jimž je vepsán zdola otevřený trojlist. Uprostřed je motiv nesen jeptiškou. Druhý motiv kružby tvoří sférický čtyřúhelník, jemuž jsou vepsány čtyři čtyřlísty umístěné v jeho vrcholech. Motiv je ze dvou stran nesen nakoso postavenými elipsovíty tvary, nesenými hrotitým zakončením. Střední část kružby je nesena nižším hrotitým zakončením, jemuž je vepsána jeptiška.

Severní i jižní věž jsou opřeny dvojicí pětikrát odstupněných opěrných pilířů, umístěných při západním nároží. Na východní strany věží navazují ramena transeptu. Severní věž je v dolní části prolomen segmentově zakončený vstup, vedle něj je umístěno lancetové okno. V patře nad vstupem je proražen otvor o tvaru sférického čtyřúhelníku, který ústí v kruhové okno zapuštěné v hmotě zdiva. Další patra věže jsou prolomena nad sebou dvěma obdélnými okny. Další dvě patra jsou z vnějšku naznačena římsami, na něž navazují okna hrotitě zakončená. Jižní věž je ze své jižní strany pročleněna okny. První hrotitě zakončené okno náleží prostoru dolního kostela, nad ním je umístěno slepé, hrotitě zakončené okno, následně nad sebou dvě dvojdílná okna s kružbou. Vyšší patra věže jsou naznačena římsami, na něž vždy navazují okna. První na římsu umístěné okno je dvojdílné s kružbou, další je menší, hrotité, umístěné v prostoru vymezeném hrotitě zakončeným vpadlým polem, které je z obou stran uvozené stejnými poli. Ve svém nejvyšším patře je zdivo věže pročleněno vždy dvojicí úzkých, hrotitě zakončených vpadlých polí, která uvozují ve středu umístěné hrotité okno. Celou jižní věž korunuje pískovcová římsa seskládaná ze čtyřlístů vložených v obdélném rámci. Pilíře jižní věže jsou opět složitěji zakončeny. Ve svých vrcholech jsou uvozeny pískovcovým obložením, které vrcholí trojbokým útvarem rámovaným pískovcovým obložením tvaru jeptišky.

Severní i jižní rameno transeptu je opřeno čtyřikrát odstupněnými opěrnými pilíři, opěrné pilíře ramena jižního jsou na rozdíl od pilířů severního ramena završena kytkou. Okna jsou třídílná a stejně široká jako okna trojlodí.

Polygonální závěry transeptu jsou opřeny čtyřikrát odstupněnými opěrnými pilíři. Stěny mezi nimi jsou prolomeny okny, velikostně odpovídajícími oknům trojlodí i závěru. Trojdílná okna

severního i jižního závěru transeptu střídají stejné motivy kružeb jako okna jižní lodi, jedná se o motiv seskládaný z vepsaných kruhů a motiv, jehož základem je sférický čtverec.

Závěr kostela je opřen mohutnými, čtyřikrát odstupněnými pilíři postavenými na soklu, mezi nimiž jsou ve zdech proražena trojdílná, hrotitě zakončená okna, s různými motivy kružby. Ve spodní části závěru, vymezené soklem, jsou proražena úzká a krátká okna dolního kostela bez kružby. Kružby oken závěru horního kostela střídají motivy plamének, stýkajících se vrcholy v centrálním kroužku, mezi nimiž je vložen sférický trojúhelník a kružbu s motivem kruhu, jemuž jsou vepsány tři kruhy menší, uvozující motiv trojlistu, z krajních stran neseného sférickými trojúhelníky. Severní straně závěru kostela je přistavěna sakristie dosahující stejné výšky jako rameno transeptu a nižší dvoupatrová kapitulní síň. Sakristie má tvar hranolové přístavby, jejíž hmota zdiva je proražena několika okny umístěnými v jednotlivých podlažích. Zároveň je stavba opřena dvakrát odstupněnými opěrnými pilíři umístěnými na soklu. V nárožích stavby jsou pilíře postaveny nakoso. Mezi sakristií a severním ramenem transeptu je kostelu přistavěna kapitulní síň, dosahující pouze poloviny výšky částí stavby, které ji svírají.

Interiér [9]

Dolní kostel dosahuje výšky pouze 7,45 metrů, což velmi určuje celkový dojem jeho interiéru.⁴⁰⁶ Halové trojlodí sestávající z pěti klenebních polí je klenuto klenbou křížovou s cihlovými žebry a jednoduchými pískovcovými svorníky. Žebra klenby vybíhají bezprostředně z plochy mezilodních pilířů. Stěny lodí jsou hladké, pročleněné pouze okny nebo společnými náběhy žeber. Velmi výrazné jsou mezilodní pasy. Transept je rovněž zaklenut křížovou žebrovou klenbou, jejíž svorníky nesou heraldické znaky, konkrétně tři orlice a českého lva.⁴⁰⁷ Presbytář dolního kostela, tvořený čtyřmi klenebními poli zaklenutými rovněž klenbou křížovou se žebry, je uzavřen polygonem tvořeným pěti stranami osmiúhelníku. Žebra klenby jsou cihlová, svorníky nesou florální nebo zoomorfní motivy. Prostor je osvětlen úzkými okny a jeho dominantním prvkem jsou přízední pilíře půdorysu poloviny osmiúhelníku, na nichž spočívají žebra klenby.

Prostor horního kostela působí zcela odlišným dojmem než prostor kostela dolního, především díky své značné výšce a výraznému prosvětlení interiéru. Hlavní loď halového

⁴⁰⁶ BURGEMEISTER 1930, 183. Uvádí výšku spodního kostela.

⁴⁰⁷ Svorníky, včetně nedochovaného popisuje KACZMAREK 1999, 91.

trojlodí tvořeného pouze dvěma čtvercovými klenebními poli je zaklenutá hvězdovou klenbou s pískovcovými žebry. Boční lodě jsou tvořeny dvěma obdélnými klenebními poli zaklenutými klenbou obkročnou tvořenou žebry seskládanými z cihlových tvarovek. Na západě jsou k těmto polím připojena zkrácená pole klenutá klenbou křížovou žebrovou. Mezilodní pilíře mají půdorys okoseného obdélníku. Mezi hlavní a bočními loděmi z pilířů vyrůstají mohutné pasy klenby. Výrazným prvkem trojlodí jsou svorníky tvaru prázdných heraldických štítků, jednoduchých čtverců nebo čtverců s vepsanou rozetkou, které nejsou umístěny pouze v místech styku žebor. Žebra klenby trojlodí vyrůstají z pískovcových konzol, nesoucích motivy rostlinné, nebo groteskní. Konzoly hlavní lodi nesou listový motiv na rozdíl od konzol lodí bočních, které mají motiv masek s listovým. Na západní zdi a posledním páru pilířů je umístěna dřevěná barokní empora s varhany. Současná empora je na rozdíl od původní empory gotické postavena pouze nad hlavní lodí, gotická přesahovala šířku lodí hlavní i vedlejších.⁴⁰⁸ Celá hlavní loď je osvětlena oknem umístěným v západním průčelí.

Transept tvořený pěti klenebními poli je zaklenut křížovou klenbou žebrovou s výjimkou pole křížení, které je zaklenuto klenbou hvězdovou, pole je na západě vymezeno pasy nesenými pilíři půdorysu osmiúhelníku s výrazněji ustupujícími okosenými stranami členěnými složitým systémem vyžlabení. Na východě je pole vymezeno polopilíři obdobného tvaru přistavěnými ke zdivu v místě styku presbytáře s východní zdí transeptu.

Presbytář kostela je dlouhý, tvořený třemi klenebními obdélnými klenebními poli, jejich delší strana odpovídá šířce polí hlavní lodi a poli křížení transeptu, zaklenutými křížovou žebrovou klenbou a polygonem závěru půdorysu pěti stran osmiúhelníka. Cihlová žebra bezprostředně vybíhající ze stěn jsou ve svých počátcích pískovcová.

⁴⁰⁸ KUTZNER 1965, 12.

Sochařská výzdoba⁴⁰⁹

Ve srovnání s kostelem sv. Doroty je sochařská výzdoba kostela sv. Kříže mnohem početnější, pestřejší a v mnoha ohledech i zajímavější.⁴¹⁰ V dolním kostele jsou nejzajímavějšími prvky svorníky transeptu, datované mezi lety 1340 a 1360, které nesou heraldické znaky, jejichž výklad není jednoznačný.⁴¹¹ Ve směru od severu k jihu jsou v klenebních svornících transeptu (1) orlice bez koruny s hlavou natočenou na pravou stranu (heraldicky), (2) orlice s korunou s hlavou otočenou na pravou stranu, (3) původně orlice bez koruny, zničená roku 1945, dnes zastoupena hladkým svorníkem (4) český lev s korunou, kráčeící na pravou stranu, část ulomena roku 1945 a (5) orlice bez koruny s perizoniem s hlavou otočenou na pravou stranu. Mimo svorníku transeptu se v dolním kostele rovněž nacházejí svorníky v chóru. [10] Mnohem větší množství sochařských prvků nacházíme v horním kostele. Jedná se především o svorníky jak chóru, které nesou motivy různě pojednaných rozetek, tak trojlodí, které mají tvary plochých heraldických štítů. Dále o konzoly transeptu, bočních lodí a lodi hlavní, jež tvoří částečně listoví a v jejichž spodní části se nacházejí zvířecí hlavy, nebo lidské obličej. Nejdůležitější jsou detaily pískovcových krycích desek některých pilířů a polopilířů, které nesou lidské hlavy. Celkově se jedná o pět míst, na nichž jsou tyto lidské tváře umístěny, na šestém pak nacházíme figurku opice a hlavičku opice. Na výše jmenovaných pěti místech je umístěn nestejný počet pohlavně odlišených hlaviček s odlišnou fyziognomií. Na východních pilířích křížení jsou umístěny – na severním polopilíři dvě ženské hlavy, na jižním polopilíři je to hlava se zvlněnými vlasy a ženská hlava s korunou. Na jižním pilíři jsou umístěny na jeho severní straně dlouhovlasá ženská hlava s korunou a mužská hlava s kapucí. Na jihozápadní straně téhož pilíře se nachází vousatá mužská hlava s čapkou a hlava s korunou. Poslední skupina s hlavami je umístěna na severním polopilíři západního závěru hlavní lodi. Zde jsou hlavy celkem čtyři, a to od jižní strany hlava mládence s krátce střiženými vlasy, hlava mladé ženy s dlouhými vlasy, hlava ženy v čepci a hlava muže se zatříženými vousy.⁴¹² [11]

⁴⁰⁹ Cíleně jsou vynechány významné sochařské památky, jako náhrobek Jindřicha IV., portál severní stěny s tympanonem s fundátorkou scénou, konzola kapitulní síně s polopostavou Jindřicha IV. a svorník sakristie se svatou Hedvikou, jejichž zahrnutí by přineslo velké množství dalších otázek a navíc mnohé nejsou tak výrazně spojitelné s dobou panování Lucemburků ve Vratislavi.

⁴¹⁰ S výjimkou erbovní sestavy kostela sv. Doroty.

⁴¹¹ KUTZNER 1965, 171. Uvažuje o možnosti vzniku po 1330; GRZYBKOWSKI 1997, 57. Klade svorníky mezi roky 1340 a 1350; KACZMAREK 1999, 91. Přesouvá dataci k roku 1360.

⁴¹² Hlavám říms pilířů bude věnována pozornost dále v textu.

5.3 Stavební vývoj

Založení

Kolegiátní kostel sv. Kříže a sv. Bartoloměje byl založen knížetem Jindřichem IV. dne 11. ledna 1288.⁴¹³ Akt založení kostela je tradičně vykládán jako symbol smíru po dlouhodobém sporu mezi knížetem Jindřichem IV. a biskupem Tomášem II.⁴¹⁴ Tento výklad ale nemusí být nutně nejpřesnější.⁴¹⁵ Fundace, spolu s celou organizací kapituly, byla potvrzena biskupem 27. června roku 1288.⁴¹⁶ V zakládací listině jsou jmenováni Vladislav, vratislavský kníže a salcburský arcibiskup, Přemysl Otakar II., český král, Boleslav, krakovský kníže a rodiče Jindřicha IV., v jejichž věčnou upomínku byl kostel také založen. Zároveň je v listině zmíněno patrocinium sv. Kříže, sv. Bartoloměj v textu zmíněn není. Kapitula při kostele měla být tvořena pěti preláty a dvanácti kanovníky.⁴¹⁷ Na tuto listinu navazovala listina vydaná biskupem o tři dny později.⁴¹⁸ K založení kostela s kapitulou se váže ještě další listina, vydaná knížetem Jindřichem IV., konkrétně jeho závěť ze dne 23. června 1290.⁴¹⁹ Důležitá je rovněž listina ze dne 27. června 1290, podepsaná deseti opaty nejdůležitějších klášterů, adresovaná papeži Mikuláši IV., obsahující prosbu o potvrzení velkého privilegia vratislavskému biskupovi, v němž opati informují papeže, že v kostele sv. Kříže, v místě pohřbení Jindřicha IV., byla sloužena zádušní mše a čtena poslední vůle zemřelého.⁴²⁰ Z roku 1294 pochází odpustková listina a dle pozdních informací ze 17. století byl kostel svěcen 14. září 1295.⁴²¹ Tato informace je vzhledem ke svému pozdnímu zápisu sama o sobě přijatelná jen velmi těžce, ale listiny vydávané v letech 1301, 1305 a 1319 svědčí o užívání presbytáře. Konkrétně

⁴¹³ SUB, Bd. 5, č. 367. Tak je datována zakládací listina kolegiátního kostela. V zakládací chybí informace o možné plánované podobě kostela. Uvedeny jsou informace o patrociniu sv. Kříže a sv. Bartoloměje, patrona slezských piastovců.

⁴¹⁴ BURGEMEISTER 1930, 174; KUCHENDORF 1937, 19; KUTZNER 2008, 54, 546. Spor probíhal v letech 1281 až 1288.

⁴¹⁵ KUTZNER 1965, 26-34; GRZYBKOWSKI 1997, 39sq. Příkladující se k důležitosti kostela jako místa pro uctění památky rodičů a nejbližších Jindřicha IV.

⁴¹⁶ KUTZNER 1965, 26.

⁴¹⁷ KUCHENDORF 1937, 15. Tento počet zůstal zachován do roku 1352, kdy bylo ke dni 25. března 1352 datováno potvrzení Karla IV. pro kanonikát Johanna von Reste. Po tomto datu je tedy předpokládáno 5 prelátů a 13 kanovníků; KUTZNER 1965, 26.

⁴¹⁸ KUTZNER 2008, 544.

⁴¹⁹ SUB, Bd. 5, č. 451; Závěť Jindřicha IV. byla označena za falsum z poloviny 14. století T. Jurkem (Tomasz JUREK, testament Henryka probusa, in: *Studia Źródłoznawcze* 35, 1994, 79-98). Tuto otázku není nutné definitivně vyřešit, neboť ve vztahu ke stavbě kostela závěť nenabízí mnoho odpovědí na otázky týkající se patrocinia, významu a přesného důvodu založení kostela.

⁴²⁰ GRZYBKOWSKI 1997, 40.

⁴²¹ Listinu z roku 1294 publikoval J. Heyne (HEYNE 1860, 819), rukopis ze 17. století byl publikován N. Polem (Nicolaus POL, *Jahrbücher der Stadt Breslau. Zum erstenmale aus dessen Handschrift herausgegeben von J. G. Büsching*, Bd. 1, Breslau 1813. „1295 ward die oberste und unterste Kirche zum heil. Kreuz auf dem Thum zu Breslau, ganz und gar fertig, darüber man 7 Jahr gebaut und beides den 14. September eingewiehet.“

listina z roku 1301 dovoluje dovozovat průběh stavby, neboť je v ní uvedeno, že modlitby hodinek mají probíhat v presbytáři kostela.⁴²²

Stavební fáze

Kostel sv. Kříže byl stavěn ve dvou stavebních fázích. Na tomto faktu se shodují všichni dosavadní badatelé. K názorovým odlišnostem dochází při odlišování jednotlivých stavebních fází a dataci architektonického konceptu architektury. První stavební fáze je datována od roku 1288 do roku 1295 (max. 1300), kdy je počítáno se stavbou chóru⁴²³ Začátek druhé stavební fáze je kladen do období mezi lety 1320 a 1330,⁴²⁴ její konec do poloviny 14. století,⁴²⁵ jako možná data dokončení stavby jsou roky 1362,⁴²⁶ maximálně rok 1371.⁴²⁷ V této fázi bylo dostavěno trojlodí, transept a věže.

Vzhledem k torzovitosti dochovaných listin je velmi těžké, až nemožné, určit absolutní chronologii stavby. Jistotou jsou dvě odlišné stavební fáze, pro které hovoří odlišnost zdí a také odlišnosti jednotlivých architektonických detailů chóru od zbytku stavby. Rovněž je nutné konstatovat odlišnost celkové architektonické koncepce chóru, dolního kostela a trojlodí kostela horního.

⁴²² KUTZNER 1965, 42. Ze dne 2. února. Důvodem rozhodnutí byl nedostatek prostoru v refektáři. Z dokumentu dále vyplývá, že chór již bylo možno využívat a tedy v něm nejsou prováděny další stavební práce. Což ale popírají dvě následující listiny, vydané 13. února 1305 Jindřichem z Vrba a z 30. ledna 1319; KUTZNER 1967, 72.

⁴²³ BURGEMEISTER 1930, 175; KUTZNER 1965, 65. MAŁACHOWICZ 1994, 155. Považuje datum založení i za den počátku stavby.; KACZMAREK 1999, 90; minoritním je názor S. Stulina, datujícího první stavební fázi do roku 1320 až 1330 s využitím reliktní stavby z let 1288 až 1295. STULIN 1995, 265.

⁴²⁴ GRZYBKOWSKI 1997, 57; ke třicátým letům se přiklání KUTZNER 1965, 69.

⁴²⁵ KUTZNER 1965, 44. Po roce 1351 byl kostel rozdělen na horní a dolní a zároveň se pro dolní kostel objevuje označení „criptae“; GRZYBKOWSKI 1997, 57.

⁴²⁶ zmiňován oltář v transeptu.

⁴²⁷ SCHULTZ 1867, 169; KUTZNER 1965, 18, 69, 86;

5.3.1 První stavební fáze – chór kostela

Listiny vážící se k založení stavby a okolnostem průběhu stavby během první fáze byly uvedeny v části *Založení*. Velmi složitou otázkou je jejich interpretace a verifikace. Za počátek stavby je považován leden roku 1288, všeobecně je přijímán rok 1295 pro dostavbu kostela. Je však nutné počítat i s rokem 1290, kdy byl v kostele pohřben jeho zakladatel kníže Jindřich IV.⁴²⁸ Je jisté, že v době knížecího pohřbu již musel být chór, nebo jeho část, provozuschopný. Můžeme proto přijmout teorii, že je nejpravděpodobnější plné dokončení dolního chóru.⁴²⁹ Je otázkou, zdali byla stavba kostela plánována již před rokem 1288, případně s jakým předstihem. Vycházíme-li ze zakládací listiny, není v ní zmíněna plánovaná podoba kostela, a naopak jsou zde zdůrazněny osoby blízké knížeti Jindřichu IV., jeho rodiče, vychovatelé Přemysl Otakar II. a salcburský arcibiskup Vladislav a krakovský kníže Boleslav, jehož uvedení v zakládací listině bylo spíše aktem politickým. Můžeme se tedy přiklonit k myšlence, že kostel byl zamýšlen spíše jako kostel rodový, než památník dohody mezi mocí světskou a církevní. Pro tuto interpretaci by snad mohly hovořit i argumenty, že se jednalo o první knížecí pohřeb mimo klášterní kostel,⁴³⁰ že byl kostel založen v rámci knížecího hradu a zároveň byla spolu s kostelem ustavena kapitula, jejíž organizace je v zakládací listině rovněž popsána.

Prvotní plánovaná podoba kostela není známa a badatelé připouští několik variant:

1. Křížový půdorys – transept

Kostel má půdorys tvaru kříže díky svému výranému transeptu, který dosahuje stejné výše jako další části stavby.⁴³¹ Je tedy otázkou, byla-li stavba transeptu plánována již během své první fáze. Tuto možnost odmítali L. Burgemeister i H. Tintelnot.⁴³² Odlišný názor zastávají především polští badatelé, kteří odvozují podobu kostela od tympanonu umístěného v trojlodí s fundátorskou scénou, na které kníže Jindřich IV. ukazuje model kostela sv. Trojici zobrazené jako trůn milosti.⁴³³ Možnost souvislosti modelu kostela na tympanonu s plánovanou stavbou první fáze je však velmi těžce prokazatelná, neboť tympanon je datován

⁴²⁸ GRZYBKOWSKI 1997, 45sq, KUTZNER 2008, 546.

⁴²⁹ BURGEMEISTER 1930, 175; MAŁACHOWICZ, 1974, 126; GRZYBKOWSKI 1997, 45.

⁴³⁰ Edmund MAŁACHOWICZ: Książęce rezydencje, fundacje i mauzolea w lewobrzeżnym Wrocławiu. Wrocław 1994.

⁴³¹ Myšleno trojlodí a chór.

⁴³² BURGEMEISTER 1930, 177, 184; TINTELNOT 1951, 70.

⁴³³ DOBROWOLSKI 1948, 64, 67; GRZYBKOWSKI 1997, 45.

od poloviny 14. století do let šedesátých 14. století, tedy velmi pozdě po dokončení první fáze stavby a prakticky proto v této rovině nespojitelný.⁴³⁴ Otázkou také zůstává možnost vlivu nálezů kořene tvaru kříže. Ten byl podle legendy na místě stavby nalezen samotným knížetem Jindřichem IV. při výkopu základů pro stavbu kostela. Tento nález byl vykládán jako boží znamení a zároveň se mu dostalo vážnosti jako relikvie.⁴³⁵ Je ovšem velmi těžké rozhodnout, je-li tato možnost pravděpodobná. Vzhledem k faktu, že transept byl dílem až druhé stavební fáze, není rozhodování o plánu jeho stavby již v první fázi absolutní nutností.

2. Dvoupodlažní trojlodí a chór

V této otázce vůči sobě stojí názory, že kostel byl plánován jako jednopodlažní trojlodí s patrovým chórem, nebo že původní plán počítal i s dvoupodlažním trojlodím. Argumentem pro teorii, že původní plán kostela dvoupodlažní nebyl, je neexistence přístupové komunikace mezi podlažními, neboť propojení dolního a horního chóru schodištěm vzniklo později.⁴³⁶ Pro dvoupodlažní plán trojlodí již koncem 13. století by měl hovořit fakt, že by bylo nutné z místa úrovně terénu překonat schody výšky 7,5 metrů do horního chóru, což by výrazně narušilo využitelnost jeho prostoru, potřebného pro liturgický provoz kapituly. Druhý argument vychází z roviny konstrukčně-stylistické a zdůrazňuje nutnost velké výšky případné hlavní lodi, která by musela dosahovat výšky 26 metrů.⁴³⁷ Můžeme však předpokládat prostorové uspořádání vycházející z románské tradice výrazně vyvýšených chórů, jimž je podstavena krypta.⁴³⁸ Při nedostatku jakýchkoliv informací, které by tento problém dokázaly vyjasnit, je snad možné přiklonit se této varianty přidržet.

3. Bazilikální nebo halové trojlodí

Ještě nejasnější je otázka původního prostorového rozvržení trojlodí, tedy byl-li kostel v počátcích zamýšlen jako bazilika, nebo již jako hala, která povstala během druhé stavební fáze. Jako argument pro variantu baziliky je užívána výška horního chóru, 18 metrů, kdy se badatelé domnívají, že je nemožné předpokládat koncem 13. století plán stavby tak vysokého

⁴³⁴ KACZMAREK 1999, 109sq. Předkládá vývoj názorů datování tympanonu.

⁴³⁵ KUTZNER 2008, 546.

⁴³⁶ KUTZNER 1965, 57; MAŁACHOWICZ 1981, 42.

⁴³⁷ Tuto teorii zastával jako první Janusz. KĘBŁOWSKI: Polska sztuka goticka. Warszawa 1976, 43; Následně GRZYBKOWSKI 1997, 46. Autor bohužel při uvádění výšek neujasňuje, počítá-li ve svém předpokladu s navyšováním terénu a hovoří-li o výškách celkových, nebo jenom o jednotlivých podlažích.

⁴³⁸ KUTZNER 1967, 69.

na chór navazujícího stejnosti.⁴³⁹ Přesto je nemožné se s tímto ztotožnit, protože zde již není možné najít žádný nosný argument ani pro jednu hypotézu.

4. Architekt kostela – Magister Willandus nebo neznámý architekt rakouského okruhu

Tradiční názor na stavbu kostela magistrem Willandem v literatuře panuje od doby publikování článku Hermanna Luchse.⁴⁴⁰ K osobě toho jména jsou uvedeny dva záznamy, první datován k roku 1284, ve které Willandus daruje statek svému synovi téhož jména. Druhý záznam pochází z roku 1323, kdy je *Wieland* jmenován jako stavební mistr na stavbě kostela sv. Petra a Pavla v Lehnici.⁴⁴¹ Vzhledem k dlouhému časovému odstupu je jisté, že se nejednalo o stejnou osobu. Willandus je za architekta první fáze označen proto, že v prvním archivním záznamu je jmenován jako *magister lapidica*, navíc i jako *famulo ducis Henrici IV*. Jak již bylo zmíněno, první listina pochází z roku 1284 a Willandus tedy musel pro knížete pracovat před tímto rokem. K počátku stavby kostela sv. Kříže to jsou poté čtyři roky, během nichž se mohlo stát cokoli, dokonce můžeme předpokládat jeho smrt, protože zápis, který jej jmenuje, obsahuje informace o předávání majetku a může být poslední vůlí.⁴⁴² Názor, založený na stylové analýze architektury kostela, předpokládá činnost hutě příslé z rakouské oblasti, která přinesla model redukované gotické architektury, jejíž je chór kostela prvním příkladem.⁴⁴³

S jistotou lze říci, že v první stavební fázi byl postaven presbytář kostela, jenž je zřejmě dílem architektonické hutě pocházející z okruhu rakouské umělecké oblasti, která zřejmě přišla bezprostředně do Vratislavi, ale její další působení ve Slezsku není známo.⁴⁴⁴ Huť navazovala na architekturu Dolních Rakous a Vídně, zvláště na modely františkánské architektury. Pro architekturu chóru je charakteristické a pro Slezské prostředí zcela nové utváření stěn, které

⁴³⁹ MAŁACHOWICZ 1981, 42; GRZYBKOWSKI 1997, 44.

⁴⁴⁰ LUCHS 1863, 3.

⁴⁴¹ LUCHS 1863, 3.

⁴⁴² MAŁACHOWICZ 1994, 155, 163. Dokonce vytváří hypotetickou huť mistra Willanda a předpokládá, že jím byl zásadně určena podoba stavby. Jeho autorství kaplí v areálu knížecího hradu na ostrově je však vzhledem k zápisu publikovaném H. Luchsem vysoce pravděpodobné. LUCHS 1863, 3.

⁴⁴³ KUTZNER 1965, 54, 194; KUTZNER 2008, 549.

⁴⁴⁴ KUTZNER 1965, 83; KUTZNER 2008, 549.

jsou velmi jednoduché, hladké, bez výrazného členění, klenební přípory jsou redukovány a nevybíhají z úrovně podlahy.⁴⁴⁵

Rozhodnout, jaký byl původní kocept stavby je nemožné. Za jistý můžeme považovat fakt postupu stavby ve směru od východu a stavbu chóru. V souvislosti s novou etapou budování kostela můžeme počítat se změnou původní koncepce, ať již byla jakákoliv.

Po smrti knížete Jindřicha IV. dohlížel na stavbu kostela biskup Tomáš II. Po jeho smrti byl kostel v péči biskupa Jana III. Romky. Chór byl roku 1305 provizorně dokončen a vysvěcen biskupem Jindřichem z Vrba, načež se stavební práce na kostele zastavily.⁴⁴⁶

⁴⁴⁵ KUTZNER 2008, 549.

⁴⁴⁶ KUTZNER 2008, 546.

5.3.2 Druhá stavební fáze – trojlodí s transeptem

Z hlediska zájmu předkládané práce je nejpodstatnější částí kostela sv. Kříže právě trojlodí horního kostela, konkrétně jeho prostorová kompozice, jenž z něj dělá iniciační stavbu dlouhé řady významných slezských halových kostelů.

I v případě druhé fáze stavby se nabízí mnoho otázek, které je možné rozdělit do okruhů:

1. Průběh a chronologie stavby

Pro určení chronologie druhé fáze stavby je nejpodstatnější dizertační práce M. Kutznera, která na základě detailní stylové analýzy určuje postup stavby od západu k východu.⁴⁴⁷

- a) ve 30. letech byly ubourány původní nejzápadnější části krypty chóru a místo nich byla připojena stavba dvou západních klenebních polí chóru dolního kostela. V téže době byl postaven dolní kostel, vznik jeho západní části je kladena již do 20. let.
- b) ve 30. až 40. letech probíhala stavba dolního kostela ve směru od západu k východu
- c) ve 40. až 50. letech bylo stavěno trojlodí horního kostela, které bylo ukončeno nejpozději k roku 1371, případně již roku 1362, kdy máme zmiňovány tři oltáře v trojlodí.⁴⁴⁸ Je však možné, že byl kostel v zásadě dokončen již v polovině 14. století.⁴⁴⁹ V exteriéru horního kostela jsou patrné rozdíly mezi stranou severní a jižní. I kružby jednotlivých částí kostela jsou od sebe odlišné. Nejstaršími jsou kružby severních oken trojlodí, kladené již do 40. let.⁴⁵⁰

2. Geneze dvoupodlažního stavebního typu a křížového půdorysu

S jistotou můžeme očekávat, že zamýšlené dvoupodlažní členění vzniklo s projektem přestavby kostela. Dvoupodlažní dispozice kostela jistě souvisí i s postupným navrstvováním terénu. Podobu kostela druhé fáze je velmi složité vykládat, jak se ovšem často dělo a to především ideologicky. V půdorysu nacházíme nejbližší paralelu v kostelu sv. Alžbety v Marburku, kde je velmi podobná dispozice interiéru. Odlišností je však počet podlaží a i

⁴⁴⁷ KUTZNER 1965, 86-88.

⁴⁴⁸ tuto dataci s volnou možností přesahu k roku 1371 předkládá M. Kutzner ve své dizertaci (KUTZNER 1965, 86-88); Ve své o dva roky později publikované studii již předpokládá plně dokončení v 50. letech a další možná data nezmiňuje, KUTZNER 1967, 79.

⁴⁴⁹ KACZMAREK 1999, 92 – 95, 106. Na základě datací sochařských detailů horního kostela posouvá jeho dokončení až k letům 1370 až 1385 – na základě rozboru detailů říms pilířů. Toto předatování je však velmi složité ve svých důsledcích pro dataci klenby.

⁴⁵⁰ KWADE 1980, 32.

jiná prvky typické pro kostel sv. Kříže. V případě kostela sv. Alžběty není natolik akcentovaná vertikálnost křížení a trojlodí není tak výrazně zkrácené, západní průčelí je dvouvěžové. M. Kutzner tedy opět dospívá k názoru, že koncepce architektury kostela sv. Kříže vyrostla z tradice architektury rakousko-české.⁴⁵¹

3. Koncepce interiéru kostela

Koncepce interiéru horního kostela sv. Kříže, tedy (1) pseudovázaný systém - provázání čtvercového pole hlavní lodi s obdélným polem lodí boční, kde šířce meziarkádového prostoru odpovídají dva okenní otvory, (2) užití obkročné klenby v bočních lodích a klenby hvězdové v lodi hlavní, hlavně užití obkročné klenby v delší řadě za sebou a nejen jako nouzové řešení klenutí menšího prostoru, je v případě horního kostela sv. Kříže zcela nové a inovativní. Koncepce interiéru kostela sv. Kříže nevznikla na základě percepce určitého modelu, ale byla spoluutvářena mnoha různými impulsy.⁴⁵² Jako předstupně je nutné vytknout farní kostely v Ratiboři a Žorach z doby kolem roku 1300, jejich podobnost s koncepcí kostela sv. Kříže spočívá v tzv. pseudovázaném systému. Vznik tohoto řešení je kladen do oblasti rakousko-moravské architektury.⁴⁵³ Obdobné tektonické utváření prostoru kleneb a obvodových zdí prolomených vždy dvojicemi oken nacházíme poprvé u kostela v Heiligenkreuz.⁴⁵⁴ Vliv prostorového řešení trojlodí je tedy možné předpokládat buď z prostředí rakouského, nebo byly modifikovány před Ratiboří.⁴⁵⁵ Analogické s rakouským prostředím jsou i tvary svorníků trojlodí. Je tedy možné, že „svatokřížské hut“ mohla přijít bezprostředně právě z rakouské oblasti. Složitější je to s motivem jednoduše utvářených a pilířů, který nemá analogie v rakouském prostředí, ale vyskytuje se v trojlodí farního kostela v Javoře a v západní části vratislavské katedrály sv. Jana Křtitele.⁴⁵⁶ Je možné tvrdit, že architekt kostela sv. Kříže čerpal z několika uměleckých invenčních zdrojů.⁴⁵⁷

⁴⁵¹ KUTZNER 1965, 171; ke kostelu sv. Alžběty v Marburku např. Eberhard LEPPIN: Die Elisabeth kirche in Marburg an der Lahn (4. überarbeitete und umgestaltete Auflage), Königstein 1999; Podstatnou roli má i dvoupodlažní forma stavby, ale hledání geneze nebude v této práci věnován prostor.

⁴⁵² KUTZNER 1965, 92.

⁴⁵³ KUTZNER 1965, 93. Jedná se o trojlodí Heiligenkreuz (60. léta 13. století až 1295), Melk (lod' od roku 1324), cisterciácký kostel v Neubergu (1327–1413), sv. Štěpán ve Vídni (lod' od roku 1340) a následně kostel sv. Mořice v Olomouci (1410–1413).

⁴⁵⁴ KUTZNER 1965, 94. V Rakousku byly čisto užívány klenby pětidielné.

⁴⁵⁵ KUTZNER 1965, 95. Pro variantu ratibořské modifikace by mohly hovořit i personální provázanost přes biskupa Nankera, který je dle teorie M. Kutznera iniciátorem dostavby kostela sv. Kříže.

⁴⁵⁶ KUTZNER 1965, 97. Kostel v Javoře ze 30. let 14. století, trojlodí katedrály sv. Jana Křtitele z první čtvrtiny 14. století, považovaný za první stavbu slezské architektonické školy.

⁴⁵⁷ KUTZNER 1965, 98.

4. Architekt kostela sv. Kříže

Velkou a spornou otázkou je osobnost autora kostela sv. Kříže. Některými je za architekta kostela považován mistr Pešek, což je těžko obhajitelná teorie pro absenci písemných pramenů, které by mistra Peška se stavbou spojovaly, dalším důvodem proti jsou formální odlišnosti kostela sv. Kříže od dalších staveb Peškovi připisovaných s velkou jistotou.⁴⁵⁸ Druhou osobností spojovanou se stavbou druhé fáze kostela je mistr Günter, který realizoval stavbu farního kostela sv. Mikuláše v Břehu, u něhož máme dochovaný záznam o inspiraci architektonickými prvky kostela sv. Kříže.⁴⁵⁹ Tento architektonický prvek byl označen jako *forme* a vývoj jeho výkladu se měnil od prvotního předpokladu předloh v klenbě, až po dnes všeobecně přijímanou interpretaci, která předpokládá jako předlohy kružby kostela sv. Kříže.⁴⁶⁰ Mistr Günter je zaznamenán ve vratislavských městských knihách mezi lety 1355 až 1377.⁴⁶¹ Z rozpětí let, kdy byl mistr Günter zmiňován, vyplývá, že se stavby kostela sv. Kříže účastnil již ke konci stavby, anebo byl kostel stavěn o něco déle, než se někteří badatelé domnívají.⁴⁶² Původ architekta je kladen S. Stulinem do souvislosti s hornorýnskou architekturou žebravých řádů.⁴⁶³ Nejblíže však při odhalování osobnosti architekta druhé fáze budeme, zůstaneme-li při výkladu M. Kutznera, že se jednalo o osobu pocházející z rakousko-moravského okruhu, který tvůrčím způsobem spojil vícero uměleckých ponětů.⁴⁶⁴ Jednoznačně se jednalo o osobnost velmi invenční, jejíž dílo se stalo jednou z nejvýznamnějších staveb tzv. slezské architektonické školy a je možné předpokládat, že

⁴⁵⁸ Pro autorství mistra Peška badatelé K. Bimler a M. Morelowski. BIMLER 1941, 16sq; MORELOWSKI 1963, 55sq.

⁴⁵⁹ SCHULZ 1867, 169.

⁴⁶⁰ SCHULZ 1867, 169. *Magistretto Gunthero, muratero, goud debuit guingue formas praeparare et suis sumptibus eringere in muru met murum edificare in murum... et hec forme debent habere dispositionem formařum apud sanctam crucem in Vratislavia.* Jako klenby vykládá slovo formas na téže straně v poznámce dvě, kde užívá jen slovo *Gewölbe* s odkazem na slovník *Du Cange, Glossarium etc. sub voce forma.* Výklad A. Schulze zpochybnil již L. Burgemeister; BURGEMEISTER 1930, 167.

⁴⁶¹ SCHULZ 1867, 169–171; BURGEMEISTER 1930, 179.

⁴⁶² BURGEMEISTER 1930, 179. Počítá s dostavbou v polovině 14. století; KUTZNER 1965, 88. Předpokládá dostavbu rovněž v 50. letech, ale připouští delší možnost stavby, GRZYBKOWSKI 1997, 57. Rovněž klade dostavbu do roku 1350.; obdobně MAŁACHOWICZ 1994, 170. Klade sochařské detaily trojlodí do poloviny 14. století; s relativně pozdní datací přišel R. Kaczmarek, KACZMAREK 1999, 90, 106sq. (pozn. 17). Předkládající možnost, že rok 1371 pro dokončení kostela také nemusí být aktuální, ale přijmeme-li fakt, že jednalo o kružbu, nemusela být ještě celá stavba s klenbami zcela dokončená.

⁴⁶³ STULIN 1995, 265. Klenby spojuje s kapitulářem v Mualbronn a refektářem v Bobenhausen.

⁴⁶⁴ KUTZNER 1965, 98.

z hutě působící při stavbě tohoto kostela vyšli dva další architekti, známí nám jménem mistr Pešek a mistr Günter.⁴⁶⁵

5. Iniciátor stavby druhé fáze kostela sv. Kříže

Kolem otázky fundátora stavby druhé fáze kostela sv. Kříže existují dvě velmi odlišné teorie, které se odvíjí od datace stavby a případných historických kontextů. První teorie spojuje přestavbu s osobou biskupa Nankera z Oxy, druhá s Janem Lucemburským, ale hlavně následně Karlem IV. V prvním případě vychází toto propojení s datem počátku stavby kladeným již do 20. let 14. století.⁴⁶⁶ Stavba přestala být místem čistě liturgickým, ale nabyla nového významu v souvislosti s nárůstem významu kostela jako místa posledního spočinutí knížete.

Argument, že biskup Nanker cíleně podporoval stavbu kostela, aby zdůraznil tradici řešení sporu moci církevní s mocí světskou ve prospěch moci církevní, je obhajitelný velmi složitě.⁴⁶⁷ Závažněji se jeví fakt, že v roce 1315 i 1326 byl jako patron kostela zmiňován kníže, ale ve 40. a 50. letech tento závazek přechází na biskupa.⁴⁶⁸

Jako hůře přijatelný se jeví názor druhý, který dává stavbu do souvislosti s Janem Lucemburským a Karlem IV.⁴⁶⁹ R. Kaczmarek vznáší několik argumentů, se kterými je nutné polemizovat. Jednak velmi zdůrazňuje roli členů kapituly ve vztazích českých panovníků, neboť mnozí z členů kapituly byli významnými osobnostmi okruhu Karla IV. – nejvýznamnější z nich byl bezesporu Jan ze Středy.⁴⁷⁰ Z přehledu personálního složení kapituly a funkcí jejích členů však vyplývá, že tyto osoby byly činné nejen na dvoře Karla IV., ale stejně tak, byť v menším počtu, působili na dvoře durynského landkraběte, na dvorech slezských knížat a dokonce i na dvoře Kazimíra Velkého.⁴⁷¹ Dále je zdůrazněn osobní zájem Karla IV. o osudy kostela z důvodu jeho vědomí o zmínce Přemysla Otakara II. v zakládací

⁴⁶⁵ KUTZNER 1965, 197. K Peškovi především BIMLER 1941, 4–30; MORELOWSKI 1963, 51–132; Günter působil při stavbě kostela sv. Mikuláše v Břehu SCHULZ 1869, 196sq.

⁴⁶⁶ KUTZNER 1965, 183.

⁴⁶⁷ Tento argument užil KUTZNER 1965, 188, obdobně KUTZNER 1967, 82.

⁴⁶⁸ KUTZNER 1965, 189. Opět se zde ale pohybujeme poněkud na hraně, neboť biskup Nanker zemřel roku 1341 a tak můžeme tuto funkci ztotožnit až s biskupem Přeclovem.

⁴⁶⁹ KACZMAREK 2003, 211; KACZMAREK 2005, 85–101. V této práci je záměrně ponechán zcela stranou problém náhrobku Jindřicha IV., jehož pojednání by vyžadovalo samostatnou práci. Je však nutné zmínit názor R. Kaczmarka, který klade fundaci náhrobku Jindřicha IV. do souvislosti právě s Janem Lucemburským.

⁴⁷⁰ KACZMAREK 2005, 89. Další např. Johann von Reste.

⁴⁷¹ KUCHENDORF 1937, 40sq.

listině kostela.⁴⁷² Přímoou zprávu o panovníkově vztahu ke kostelu však nemáme. Karel IV. dokonce není ani uveden v kalendáriu kapituly, v němž jsou dochávány záznamy o zádušních mších se jmény fundátorů, kanovníků a dobrodinců kapituly. V tomto kalendáriu je zmíněn Přemysl Otakar II., v jehož upomínku byl tento kostel založen, dále také jindřich IV. a mnoho dalších dobrodinců kostela, ale chybí jak Jan Lucemburský, tak Karel IV.⁴⁷³ S Karlem IV. je následně spojována i sestava hlav na západním polopilíři hlavní lodi. Kaczmarek jako jediný tyto hlavy spojuje s konkrétními osobami, a to s panovníky Karlem IV., Václavem IV. a jejich manželkami.⁴⁷⁴ [11]

Z popisu všech těchto hlav umístěných v kostele vyplývá, že je jich dohromady dvanáct. Již z toho důvodu není zcela jasné, proč by právě tyto hlavičky měly představovat panovnickou rodinu. S určitostí můžeme odmítnout i uvažované podobné rysy tváří s tvářemi Karla IV. a jeho blízkých.

Velmi volně je rovněž nakládáno s myšlenkou, že by nad jižní předsíní, v místech akcentovaných umístěním plechové orlice, mělo být zamýšleno umístění sochy Karla IV. tak, jak to známe z jižního portálu mariánského kostela v Mühlhausen.⁴⁷⁵ [12]

Jako přijatelná se jeví teorie A. Grzybkowského, které druhou fázi stavby kostela sv. Kříže spojuje s biskupem Nankerem a následně s biskupem Přeclavem.⁴⁷⁶ Tato teorie nevylučuje zájem Karla IV. o samotný kostel, ale nepřipouští jeho až absolutní zaangażovanost ve věci jeho dostavby.

6. Erbovní sestava transeptu dolního kostela

V části věnované popisu sochařské výzdoby byla popsána erbovní sestava transeptu dolního kostela. Erbovní program byl spojován s osobami vystupujícími v zakládací listině kostela, nebo naopak s dobou vlády Karla IV.⁴⁷⁷

⁴⁷² KACZMAREK 2005, 89. Dle Kaczmarka tento fakt nemohl ujít panovníkově pozornosti. Pomocným argumentem je kaczmarekův výklad erbovní sestavy v dolním transeptu.

⁴⁷³ KÖNIG 1886, 305, 323. Kalendárium pochází z roku 1468. Poznámka k výročí Přemysla Otakara II. „*ad cuius memoriam fundata est hec ecclesia Sancte Crucis*“.

⁴⁷⁴ KACZMAREK 2003, 213; KACZMAREK 2005, 89. Přímo užívá pojem kryptoportrét.

⁴⁷⁵ KACZMAREK 2005, 90sq. Jediným argumentem je jakási příprava opěrných pilířů, jimiž je kruchta sevřena. Jejich zdívo je členitější, krajní řada cihel ob jednu lehce ustupuje.

⁴⁷⁶ GRZYBKOWSKI 1997, 60.

⁴⁷⁷ S osobami jmenovanými v zakládací listině erby spojuje např. BURGEMEISTER 1390, 183 (ten uvádí dva do té eyistující názory Luchse a Schulteho); KUTZNER 1965, 8; GRZYBKOWSKI 1988, 484; GRZYBKOWSKI 1997, 59; zcela nově erby interpretoval R. Kaczmarek, KACZMAREK 1999, 104.

L. Burgemeister publikoval názor H. Luchse, který erby vysvětloval jako:⁴⁷⁸ (1) vratislavskou orlici s perizoniem, (2) českého lva, (3) moravskou orlici, (4) císařskou orlici s korunou, (5) brandenburskou orlici.⁴⁷⁹ V tomto výkladu hned na první pohled zaráží přítomnost moravské orlice na heraldicky nejvýznamnějším místě. L. Burgemeister zároveň publikoval i výklad Schulteho, který sám považoval za pravděpodobnější. Tento výklad se zakládá na ztotožnění jednotlivých erbů s osobnostmi uvedenými v zakládací listině. Jednalo by se tedy o: (1) Jindřicha IV. Vratislavského, (2) Přemysla Otakara II., (3) Matyldu Brandenburskou, (4) krakovské knížectví, (5) sandoměřské knížectví.⁴⁸⁰ Erbovní sestavě se dále věnoval M. Kutzner, který ji zároveň jako první datoval, a to do 40. let 14. století. Dle jeho výkladu erby reprezentovaly: (1) vratislavské knížectví, (2) české království, (3) brandenburskou marku, (4) krakovské knížectví, (5) sandoměřské knížectví.⁴⁸¹ J. Wrzesińska klade erby do souvislosti s připomenutím politických zásluh knížete a zároveň předpokládá celkový, významově mnohem širší heraldický program, který by souvisel se svorníky trojlodí horního kostela, které mají tvary drobných heraldických štítů.⁴⁸² Tyto drobné erby jsou však hladké, otázka existence polychromie není zodpovězena a je velmi těžké přijmout teorii, založenou na fakticky neexistujících provedených dílech. A. Grzybkowski erby interpretoval jako znaky: (1) vratislavského knížete a salcburského arcibiskupa, (2) českého krále, (3) hypotetický znak císařství, (4) krakovského knížete, (5) kněžny Judity Mazovské, matky Jindřicha IV.⁴⁸³ R. Kaczmarek prosazuje názor, že tyto erby nejsou spojitelné s osobami uvedenými v listině, ale s politickým programem Karla IV. V shodě s tímto erby interpretuje jako: (1) vratislavskou nebo slezskou orlici, (2) českého lva, (3) císařského orla, (4) přemyslovskou orlici, (5) moravskou orlici.⁴⁸⁴

Jak je z výčtu názorů patrné, tento problém nemá jednoznačné a všeobecně přijatelné řešení. Jasná není ani datace svorníků, která by snad mohla problém blíže osvětlit. Můžeme snad připustit, že výklad ztotožňující erby s jednotlivými osobami uvedenými v zakládací listině není zcela neopodstatněný,⁴⁸⁵ a je možné si jej velmi dobře představit v souvislosti s faktem, že kostel byl místem posledního spočinutí zakladatele Jindřicha IV. a zároveň při dolním

⁴⁷⁸ vždy od jihu k severu.

⁴⁷⁹ BURGEMEISTER 1930, 183.

⁴⁸⁰ BURGEMEISTER 1930, 186.

⁴⁸¹ KUTZNER 1965, 8, 87.

⁴⁸² WRZESIŃSKA 1978, 223.

⁴⁸³ GRZYBKOWSKI 1988, 487; GRZYBKOWSKI 1997, 59.

⁴⁸⁴ KACZMAREK 1999, 104; KACZMAREK 2003, 213.

⁴⁸⁵ Jak zdůrazňuje Kaczmarek, např. KACZMAREK 1999, 104sq.

kostele působil mansionářský sbor, jehož úkolem bylo sloužit zádušní mše za osoby v zakládací listině jmenované.⁴⁸⁶

Kolem roku 1400 pokračovaly stavební práce na kostele dílčími přístavbami, které výrazněji neovlinily celkovou podobu kostela. Jedná se především o dvě vstupní předsíně přistavené ke zdi jižní boční lodi.⁴⁸⁷

Novověká historie kostela

V období třicetileté války, konkrétně mezi lety 1632 až 1634, byl Tumský ostrov obsazen švédskými a brandenburskými jednotkami. Z tohoto důvodu přesídlila kapitula na neutrální území Starého města. V té době probíhaly v horním kostele evangelické bohoslužby, v kostele dolním byla zřízena stáj. Po tomto období již nebyl znovuobnoven mansionářský sbor, do té doby působící v dolním kostele. V roce 1675 byla nově položena podlaha v horním kostele.⁴⁸⁸

V průběhu 18. století byla postupně obohacována výbava horního kostela, roku 1756 byl v jižním závěru transeptu zřízen oltář sv. Karla Boromejského a v závěru severním oltář sv. Jana Nepomuckého.⁴⁸⁹

Počátkem 19. století se v dolním kostele během francouzského bombardování ukrývalo asi 400 obyvatel z okolních domů. Dolní sakristie byla užívána jako kuchyně.⁴⁹⁰ Dne 19. listopadu 1810 byla kapitula v důsledku sekularizace rozpuštěna a patronát nad kostelem na přání samotné kapituly převzala katedrální kapitula s biskupem. Z kolegiálního kostela sv. Kříže se stal kostel farní, v němž byly do roku 1921 konány vojenské bohoslužby.⁴⁹¹

V průběhu 19. století byl kostel několikrát renovován. Poprvé se tak stalo pod vedením stavebního inspektora Friedricha Wilhelma Erdmanna roku 1843. Horní kostel byl nově

⁴⁸⁶ KUTZNER 1965, 44sq. Tyto mše dokládá množství dokumentů vydávaných v průběhu druhé poloviny 14. století.

⁴⁸⁷ KUTZNER 1965, 126.

⁴⁸⁸ BURGEMEISTER 1930, 180.

⁴⁸⁹ BURGEMEISTER 1930, 180.

⁴⁹⁰ BURGEMEISTER 1930, 180sq.

⁴⁹¹ BURGEMEISTER 1930, 181.

omítnut a vybělen, ve všech oknech byla vyměněny původní šestiúhelníkové skleněné tabulky za tabulky čtvercové, v horní části oken závěru byla užita skla barevná. V silně zanedbaném dolním kostele, který byl téměř dvě století bez zasklených oken a omítka stěn i kleneb byla silně poškozena vlhkostí, byla veškerá omítka odstraněna i se zbytky starších maleb, aniž by byly jakkoliv dokumentovány. V dolním kostele byla okna zasklena a zároveň byla vyměněna podlaha.⁴⁹² Mezi roky 1865 a 1866 byly zničeny chórové lavice a barokní oltář horního kostela. Druhou etapu rekonstrukcí kostela prováděl mezi roky 1898 a 1899 diecézní stavební rada J. Ebers. Byly doplněny kružby oken horního kostela, interiér byl nově omítnut. Zároveň byly okrovou barvou s použitím neogotických šablon vymalovány klenby.⁴⁹³

Roku 1907 bylo přikročeno k řešení podmáčení dolního kostela. Kolem dolního kostela byly mezi opěrnými pilíři vyzděny široké, otevřené šachty, bohužel bez odvodnění. Od té doby trpí stavba v důsledku vztlínání spodní vody. V této době byla rovněž rozšířena okna dolního chóru, v západním průčelí byla dokonce dvě nová okna v místech bočních lodí nově proražena.⁴⁹⁴

Dolní kostel byl opět rekonstruován mezi lety 1924 a 1927. Od 14. prosince 1924 byl dolní kostel užíván jako kostel zimní a z toho důvodu byl vybaven novým inventářem. Roku 1925 se kostel stal samostatnou farností. Roku 1929 byl obnoven jižní portál a vyměněny schody do dolního kostela.⁴⁹⁵

Během války byla zničena střecha kostela, ve velké míře klenby horního kostela a dokonce i klenby kostela dolního.⁴⁹⁶ V poválečném období byla již roku 1948 plně obnovena střecha kostela.⁴⁹⁷ Komplikovaná byla obnova křížových kleneb hlavní lodi dolního kostela, prováděná mezi roky 1946 až 1948.

⁴⁹² BURGEMEISTER 1930, 181.

⁴⁹³ BURGEMEISTER 1930, 82.

⁴⁹⁴ BURGEMEISTER 1930, 82.

⁴⁹⁵ BURGEMEISTER 1930, 82.

⁴⁹⁶ MALACHOWICZ 1976, 89–91. Paradoxně se dochovala velká část střešní konstrukce. Zničení kleneb horního i dolního kostela bylo způsobeno propadnutím bomb střechou a jejich následné vybuchnutí v interiéru kostela.

⁴⁹⁷ BUKOWSKI 1985, 72.

6. Kostel PM na Písku

6.1 Přehled bádání

První informace o kostele a kanonii augustiniánů kanovníků ve 2. čtvrtině 18. století přináší Daniel Gomolcky ve svém přehledu o pozoruhodnostech Vratislavi, zde je uvedeno datum počátku stavby, které je dodnes všeobecně přijímaným datem založení stavby současného gotického kostela.

Ludwig Burgemeister v soupisu uměleckých památek Vratislavi z roku 1930 v kapitole věnované kostelu PM na Písku uvádí výsledky svého archeologického výzkumu, publikuje nálezy a zmiňuje proběhnuvší opravy. O pět let později byla publikována dizertační práce Sigrida Thurma zabývající se kostely s trojapsidiálním chórovým závěrem na německém území, mezi slezskými je na prvním místě zmiňován právě kostel PM na Písku.⁴⁹⁸ Tato práce z velké části navazuje na Burgemeistera.

Kostel je kupříkladu zmiňován ve studii věnované slezskému středověkému umění, napsané Dagobertem Freyem a vydané v knize zabývající se dějinami Slezska do roku 1526.⁴⁹⁹ Autor mimo jiné hledá souvislosti mezi trojapsidiálním závěrem kostela PM na Písku a pražským Týnským chrámem.⁵⁰⁰

V poválečném období probíhaly opravy kostela, o jejichž průběhu informují práce historika architektury Marcina Bokuwského⁵⁰¹ a nepublikovaná zpráva Edmunda Małachowicze⁵⁰² a archeologické průzkumy pod vedením Tadeusze Kozaczewského,⁵⁰³ jen částečně publikovaný průzkum Olgerda Czernera,⁵⁰⁴ z nějž vychází v některých částech v 80. letech vydaná kniha Edmunda Małachowicze.⁵⁰⁵ A konečně záchranný výzkum ve východních částech kanonie

⁴⁹⁸ THURM 1935.

⁴⁹⁹ FREY 2000.²

⁵⁰⁰ FREY 2000², 411.

⁵⁰¹ BUKOWSKI 1947; BUKOWSKI 1985.

⁵⁰² Edmund MAŁACHOWICZ: Projekt techn-roboczy odbudowy sklepień i dachów na części wieżową kościoła N.M. Panny „Na Piasku“ we Wrocławiu, Proj.: mgr. Inż. Arch. Edmund MAŁACHOWICZ, Wrocław dokument uloženy v archivu Miejskeho konserwatora zabytków, č. 113/113/75, maj 1961.

⁵⁰³ Tadeusz KOZACZEWSKI: Romański kościół N. M. P. na Piasku we Wrocławiu. In: Zeszyty naukowe politechniki wrocławskiej. Architektura II., Nr. 16, Wrocław 1957, 69–70.

⁵⁰⁴ Olgierd CZERNER: Studia nad romańską i gotycką architekturą kościoła NMP na Piasku we Wrocławiu. In: Biuletyn historii sztuki XXIV, 1960, 360–376; Olgierd CZERNER: Lektorium Kościoła augustiniańskiego we Wrocławiu (skrót). In: Zeszyty naukowe politechniki wrocławskiej, Nr. 199, Wrocław 1968, 3–17.

⁵⁰⁵ MAŁACHOWICZ 1981.

vedený v 80. letech Jerzy Romanowem.⁵⁰⁶

Za samostatnou otázku studia kostela je možné považovat problematiku datace, stylového zařazení a ikonografie kamenenosochařských detailů. Tou se zabývala ve své diplomové práci Barbara Wysocka.⁵⁰⁷ Koncem 90. letech tuto otázku opět otevřel Romuald Kaczmarek ve své publikované dizertační práci, která je katalogem wrocławských kamenenosochařských detailů.⁵⁰⁸ Obě výše jmenované práce hledají odpověď na složitou otázku možností interpretace těchto detailů jako součásti celku výzdoby kostela. Nejnověji se tímto problémem zabýval Andrzej Grzybowski, který konstatuje nutnou souvislost mezi ikonograficky složitým programem kostela a jeho vzdělání pěstujícími uživateli.⁵⁰⁹

⁵⁰⁶ Jerzy ROMANOW: PP Pracownie konserwacji zabytków oddział we Wrocławiu, Pracownia archeologiczno-konserwatorski, KLASZTOR NMP NA PIASKU we Wrocławiu, Badania archeologiczne w latach 1982-86, č. 2048/91, Wrocław 1987; dokument uložen v archivu Miejskeho konserwatora zabytków.

⁵⁰⁷ Barbara WYSOCKA: Rzeźba wsporników anielskich z kościoła NMP na Piasku we Wrocławiu, (nepublikovaná diplomová práce, Katedra Historii Sztuki, Uniwersytet Wrocławski) Wrocław 1975.

⁵⁰⁸ KACZMAREK 1999.

⁵⁰⁹ Andrzej GRZYBOWSKI: Ikonografia rzeźby architektonicznej wrocławskiego kościoła NPMarii na Piasku. In: Haronowska Teresa: Sztuka około 1400, tom. 2. Warszawa 1996; Andrzej GRZYBOWSKI: Ikonografia rzeźby architektonicznej wrocławskiego kościoła Panny Marie na Piasku. In: Andrzej GRZYBOWSKI: Między formą a znaczeniem. Studia z ikonografii architektury i rzeźby gotyckiej. Warszawa 1997.

6.2 Popis stavby

Půdorys [13]

Dnešní kostel je trojlodní hala s trojapsidiálním závěrem. Hlavní loď je tvořena šesti téměř čtvercovými klenebními poli,⁵¹⁰ kterým délkově odpovídají protáhlá obdélná klenební pole bočních lodí. Hlavní loď je zaklenuta hvězdovou klenbou, boční klenbou obkročnou. Hlavní loď je od bočních oddělena pěti dvojicemi pilířů, ukončena závěrem na půdorysu šesti stran osmiúhelníku, ke kterému se po stranách přimykají závěry bočních lodí na půdorysu tří stran šestiúhelníku.

Hmota severní boční lodi je v prvním až čtvrtém klenebním poli prolomena kaplemi, které vystupují vně v prostoru mezi pilíři. K jižní boční lodi se přimyká stavba klášterní budovy. V místech pátého a šestého klenebního pole na stěnu lodi přímo navazuje sakristie.

Exteriér [14]

Západní průčelí je dvouvěžové, ve střední ose se nachází vstup do kostela s kamenným portálem. Obě věže jsou vztyčeny nad čtvercovým půdorysem, jižní věž výrazně převyšuje nedokončenou věž severní. Průčelí kostela je možné označit za velmi hmotné, plocha stěny není výrazněji členěna. Ve střední části je v cihlové zdi umístěn kamenný portál, jehož relativně bohaté tvarové členění nápadně kontrastuje s plochou zdiva. V ose nad portálem je umístěno dnes slepé okno, ustupující v hmotě stěny, s trojlaločným vzorcem kružby, který se opakuje i u dalších oken kostela.

Výraznějšího členění stěny se západní fasádě mimo zmíněného okna a portálu nedostává, postranní části průčelí jsou horizontálně členěny soklem a třemi římsami a v osách severní i jižní věže úzkými, hrotitě zakončenými okny.⁵¹¹ V 1. a 2. zóně jsou okna opatřena kamenickými prvky. Stěna nejvyššího patra jižní věže je ze čtyř stran proražena čtyřmi širšími okny.

Nápadná rozložitost průčelí je způsobena umístěním opěrných pilířů po stranách.⁵¹² Obě věže jsou podepřeny dvěma, relativně širokými a hlubokými, třikrát odstupněnými pilíři, které jsou širší a vyšší než pilíře lodí. Odstupnění pilířů odpovídá výškou umístění jednotlivých

⁵¹⁰ TINTELNOT 1951, 120. Jejich délka je větší než šířka, rozměr: 9,25m na 10,3 m.

⁵¹¹ Obdobná úzká, hrotitě ukončená okna jsou umístěna v jižní straně jižní a severní straně severní věže.

⁵¹² Západní pilíř jižní věže je oproti průčelí lehce odsazen, přesto není pádnost jeho hmoty nijak oslabena.

horizontálních říms průčelí, přičemž výška prvního a druhého odstupnění⁵¹³ odpovídá zároveň i odstupnění opěrných pilířů lodi. V šířce západních opěrných pilířů jižní i severní věže jsou umístěny sochy. V pilíři jižní věže je umístěna Madona v téměř půlkruhově zakončené nice. Nad prutem půlkruhového tvaru je umístěn vimperk s kraby vrcholící kytkou. Po stranách vimperku jsou umístěny fiály, které rovněž korunují vrcholové kytky. Obdobně je umístěna socha západního pilíře severní věže.

Západní vstupní portál je tvořen obdélnou kamennou plochou, která je vymezena a oddělena od cihlové stěny kamennou lištou, jejíž vertikální strany vybíhají z římsy. Zhruba polovinu výšky této kamenné plochy průčelí tvoří samotný portál, druhou pak další kamenická výzdoba. Portál je čtyřikrát odstupněný, hrotitě zakončený. Horní část obdélné kamenné plochy je členěna úzkými, hrotitě zakončenými rámci s trojdílnou kružbou.

Nad samotným portálem vybíhá vimperk s kraby, jehož vrchol je zakončen kytkou. Po obou stranách základny vimperka vybíhají přípory s konzolami, jímž ve vertikálním směru odpovídají baldachýny, z nichž vyrůstají fiály, které vrcholí ve středech hrotitých zakončení krajních členících rámců. Baldachýny jsou v podhledu klenuty. Pod klenbou severního baldachýnu je umístěna polofigura slétajícího anděla, držícího oběma rukama korunu. Vimperkem je zároveň uvozena slepá kružba s motivem tří laloků vybíhajících z rohů vimperka svírajících jeptišku směrem k centru, kde rámuje sférický trojúhelník, jemuž jsou vepsány tři čtyřlísty. Vně vimperku je plocha členěna slepými kružbovými arkádami.

Severní i jižní strana halového trojlodí je ve velmi rychlém sledu členěna dvakrát odstupněnými pilíři na soklu, mezi nimiž jsou umístěna úzká, hrotitě zakončená okna, která začínají bezprostředně na římsě procházející sokly opěrných pilířů.⁵¹⁴ Okna jsou trojdílná, zdobena obnovenou kružbou.⁵¹⁵ Střídají se zde dva motivy kružby, a to velmi dynamický plaménkový a trojlaločný.⁵¹⁶ Mezi některými vnějšími opěrnými pilíři jsou vezděny kaple, jejichž stěny jsou omítnuté.

⁵¹³ Číslování chápáno ve smyslu od země.

⁵¹⁴ BURGEMEISTER 1930, 217. Na severní straně to je ve výšce 4,5-4,75 m nad rovinou podlahy kostela. Světelnost oken je snížena jejich zazděním do výšky 10m. Na jižní straně začínají až ve výši 9,05m, pravděpodobně kvůli stavbám, které k jihu přiléhaly.

⁵¹⁵ BURGEMEISTER 1930, 217. Kružba plaménková, se systémy roset, různě geometricky utvářenými laloky, kruhy, jetelovými lístky a sférickými troj- a čtyřúhelníky.

⁵¹⁶ Trojlaločná kružba se uplatňuje i na utváření kamenného portálu západního průčelí.

Jižní stěna je členěna obdobně jako severní, vnější opěrné pilíře jsou umístěny na soklu a dvakrát odstupněné. V západní části se ke stěně kostela přimyká klášterní budova, ve východní části se napojuje nízká stavba sakristie, jejíž opěrné pilíře jsou umístěny na soklu a dvakrát odstíněné.

Na severní stěně je v místě odpovídajícím 4. klenebnímu poli umístěn portál tvarově příbuzný portálu západnímu.⁵¹⁷ Tvarově bohatší je portál jižní stěny v místě třetího klenebního pole,⁵¹⁸ který je hrotitě zakončený. Obdélný prostor je rámován profilovaným ostěním, přerušeným pásmem listových hlavic, mezi kterými jsou umístěny drobné figurky proroků oděných v dlouhý šat, třímajících nápisové pásky. Ve vrcholu hrotitého oblouku je umístěn Veraikon s plastickou hlavou Krista, uvozený dvěma figurkami andělů, listy a plody vinné révy.⁵¹⁹

Závěr kostela je možno označit ze relativně jednotný a harmonický. Ostroúhlý prostor mezi závěrem hlavní a bočních lodí je vyzděn, čímž dochází k optickému scelení exteriéru chóru. V rozích vzniklých spojením stran půdorysných víceúhelníků je v ose takto vzniklého úhlu přistaven vnější opěrný pilíř, tudíž je umístění jednotlivých opěrných pilířů tektonicky logické a předpokladatelné. Střecha presbytáře tvarem odpovídá spojení jehlancovitých útvarů vztyčených nad zmiňovanými víceúhelnými půdorysy chóru. Výška oken odpovídá výšce od parapetu soklu téměř k výšce odpovídající vrcholu opěrného pilíře. Okna závěru bočních lodí jsou dvojdílná a nápadně užší než okna závěru lodí hlavní, která jsou stejně jako okna severní a boční stěny trojdílná. Okenní kružby opakují motiv dynamický plaménkový a trojlaločný.

Interiér [15]

Výrazné mezilodní pilíře dělí prostor kostela do tří dlouhých lodí. Šířka bočních lodí odpovídá přibližně polovině šířky lodi hlavní. Toto členění je velmi blízké schématům bazilikálních půdorysů.⁵²⁰ Hlavní loď kostela je dlouhá 72 metrů⁵²¹ a je tvořena šesti klenebními poli. Těm odpovídají obdélná pole lodí bočních, která jsou členěna dvěma okenními osami – pilířům hlavní lodi odpovídá stěna členěná dvěma úzkými hrotitými okny zasazenými mezi tři přípory s konzolami nesoucími obkročnou klenbu. V obou lodích jsou špalety oken lemovány lištou vytvořenou z cihlových tvarovek.

⁵¹⁷ BURGEMEISTER 1930, 217. Pískovcové ostění je široké 2,09m, tvořeno ze tří členěných pilířů přecházejících do hrotitě vrcholících profilů ve výšce 4,1m. Výšky náběžníku jsou 4,1m. Portál byl pravděpodobně přestavěn ve stejné době jako dnešní jednoduchá předsíň, roku 1888/91.

⁵¹⁸ Počítáno od východu.

⁵¹⁹ KACZMAREK 1999, 117. Dolní část ostění ve velké míře vyměněná.

⁵²⁰ TINTELNOT 1951, 120.

⁵²¹ TINTELNOT 1951, 120

Za charakteristické pro interiér kostela bývá považováno „bazilikální“ cítění v utváření prostoru.⁵²² To způsobují zejména velmi mocné mezilodní pilíře výrazně oddělující prostory jednotlivých lodí. Pilíře mají půdorys okoseného obdélníku, jehož zkosení je pročleněno trojím cihlovým vyžlabením, které v prostoru vytváří odstupnění. K obdélné straně je připojena mělká a plochá cihlová přípora. Na příporách jsou ze strany hlavní lodi umístěny kamenné konzoly se sochami a baldachýny a konzoly kleneb, ze strany bočních lodí jen konzoly kleneb. Pilíře od sebe jednotlivé lodě opticky oddělují.

Klenby kostela spočívají bez výjimek na tvarově bohatých, figurálně nebo florálně ztvárněných konzolách. Hlavní loď je zaklenuta hvězdovou klenbou a boční lodě klenbou obkročnou, která v takto dlouhém prostoru vytváří dojem strmého tunelu, neboť klenba velice prudce stoupá k vrcholu ve výšce kolem 8m⁵²³ a nepravidelné střídání příkrých žeber působí dojmem vzletu prostoru a jeho rozrušením.⁵²⁴ Žebra klenby jsou v hlavní lodi kamenná hruškového profilu, v bočních lodích jsou žebra ve společném náběhu kamenná a poté, co se rozvětví, dochází ke změně materiálu a žebra jsou seskládaná z betonových tvarovek natřených cihlovou barvou.⁵²⁵ Svorníky v lodích jsou v místě styku žeber kamenné trojlísté, ve vrcholu žebra menší kruhové.

Stěny trojchórového závěru postavené v hlavní lodi na půdorysu pěti stran osmiúhelníka, v lodích bočních na půdorysu tří stran šestiúhelníku, jsou členěny analogicky jako stěny bočních lodí,⁵²⁶ i zde je stejným způsobem uplatněna sochařská výzdoba konzol. Žebra klenby mají rovněž hruškový profil. Okna závěru bočních lodí jsou dvoudílná, úzká, hrotitá a prolamují stěnu v maximální možné výšce. V závěru severní boční lodi prosvětluje okna ze strany severovýchodní a východní, jižní boční lodi ze strany jihovýchodní a východní. Okna závěru hlavní lodi jsou trojdílná a stěnu prolamují ze strany severovýchodní, východní a jihovýchodní.

⁵²² TINTELNÝ 1951, 120.

⁵²³ BURGEMIESTER 1930, 218.

⁵²⁴ TINTELNÝ 1951, 120.

⁵²⁵ MAŁACHOWICZ 1961.

⁵²⁶ Společná je absence soch na konzolách a baldachýnů.

Sochařská výzdoba

Pozoruhodností interiéru kostela je jeho sochařská výzdoba. V hlavní lodi se jedná o sochy stojící na konzolách kryté baldachýny a konzoly klenebních žeber, z nichž vybíhají kamenné pruty žeber klenby. V bočních lodích jsou dominantním sochařským prvkem konzoly kamenných prutů žeber, které se po oddělení mění na cihlové s kamennými svorníky.

Mimo těchto prvků je v jižní boční lodi nad vchodem do úzké chodby⁵²⁷ druhotně osazen původní románský portál kostela,⁵²⁸ v severní boční lodi socha umístěna na konzole v nejvýchodnějším poli severní stěny a krytá baldachýnem a polychromovaná konzola v jižní stěně.

V hlavní lodi jsou nejdůležitějšími sochařskými prvky:

(1) Konzoly žeber,⁵²⁹ které se skládají ze dvou částí, horní je hlavice konzoly s polygonální římsou, pod níž je bohatě dekorována hlubokým reliéfem listoví, spodní je prodloužené jádro, které má buď tvar lidského obličeje, nebo zvířecí hlavy lemované listovím. Konzoly se od sebe odlišují výrazy obličejů, které nesou. Některé tváře křičí, některé mají neutrální výraz anebo se jedná o hlavy zvířecí.

(2) Konzoly jsou umístěny pod figurami na sloupech. Původně se nalézaly na všech sloupech a určitě i na meziokenních pasech závěrů chóru.⁵³⁰ Z osmi, fotograficky dokumentovaných konzol, se dochovalo pět, tři byly zničeny.⁵³¹ Konzoly mají tvar polofigur, zkoseně umístěných na polygonálních kalichových hlavicích zakončených polygonálními krycími deskami. Jedná se o polopostavy proroků, Mojžíše s turbanem, který drží v jedné ruce kříž s omotaným měděným hadem, v druhé desky zákona. Další dochovanou konzolou je prorok v čapce, držící se levou rukou za vousy a v pravé ruce má nápisovou pásku. Dalším je prorok

⁵²⁷ BURGEMEISTER 1930, 207. Chodba, která vede západně vedle sakristie ve východním křídle kláštera a ke schodům jižní varhanní emporie.

⁵²⁸ T. Kozaczewski určuje vyobrazení na tympanonu: Marie z rodu Vlastů se synem Świętoslawem předávají Panně Marii kostel (KOZACZEWSKI 1957, 67sq); L. Burgemeister datuje k roku 1200 (BURGEMEISTER 1930, 224). Z podoby vyobrazené stavby odvozuje možnou podobu původního kostela, odvolávajíc se na tzv. hirsauský typ bez transeptu (idem, 207); G. Grundmann datuje před 1175, popisuje kostel vyobrazený na tympanonu jako hirsauský typ s půlkruhovým chórovým závěrem a dvěma věžemi na západě, bez příčné lodi (GRUNDMANN 1963, 125).

⁵²⁹ KACZMAREK 1999, 117. Datuje 1350-60, výška 65 cm.

⁵³⁰ KACZMAREK 1999, 117. V apsidě zničené nejpravděpodobněji v první třetině 18. stol. v souvislosti s umístěním barokního oltáře. Konzola na druhém sloupu severní strany od západu zničena buď kolem roku 1739 v souvislosti se stavbou ambony. Dále mohly konzoly utrpět v důsledku požáru roku 1730. K největšímu poškození však došlo při bombardování roku 1945.

⁵³¹ KACZMAREK 1999, 117-8. Kaczmarek publikoval fotografie zničených konzol čísl 1-8.

v čapce s nápisovou páskou ukazující palce pravé ruky. Poněkud otlučené já konzola určovaná jako Balaam, s vlasy zahalenými v asymetrickém závoji, v levé ruce drží knížku a palcem pravé ruky ukazuje k hoře. Další postava je určena jako Jonáš, má nahé poprsí, je holohlavý a drží v pravé ruce nápisovou pásku a zároveň se vyklání z tlamy velké ryby. Poslední dochovanou konzolou je prorok v závoji držící v obou rukách nápisovou pásku. Zničené jsou konzoly s prorokem s dlouhým závojem na hlavě, oděném v bohatě řasený šat, pravou rukou se držící za vousy, mající nápisovou pásku. Rovněž zničená je konzola s prorokem s dlouhými vlasy a čapkou. Zničen byl i prorok s čapkou držící v levé ruce knížku, na kterou ukazuje palcem pravé ruky.

(3) Baldachýny nacházející se nad konzolami pro sochy. Dochovalo se šest originálních baldachýnů. Jsou to čtyři baldachýny umístěné na sloupech severní řady a dva baldachýny umístěné na sloupech řady jižní.⁵³² Baldachýny jsou v podhledu klenuty žebrovou klenbičkou se svorníkem ve tvaru rozety, jejich boční stěny jsou členěny vimperky a slepou kružbou.

(4) Svorník, nacházející se v místě styku žeber křížové klenby v prostoru pod varhanní emporou, na němž je postava zmrtvýchvstalého Krista s křížovým nimbem, jednou nohou vystupující ze sarkofágu, na delší straně zdobeného motivem čtyřlistu, Kristus drží v levici praporec.⁵³³

V obou bočních lodích jsou dominantními prvky konzoly s anděly zobrazenými v rozmanitých pozicích.

V severní boční lodi se jedná o konzoly žeber s anděly, majícími zpravidla funkci atlantů, vystupujících ve dvojicích nebo samostatně. Andělé jsou umístěni na konzolách kalichovitého tvaru zakončených polygonální krycí deskou.⁵³⁴

Konzoly jižní boční lodi rovněž nesou figury andělů, v tomto případě se jedná pouze o jednotlivce. Postavy jsou umístěny mezi konzolkami nebo zvířecími figurkami ve spodní části

⁵³² KACZMAREK 1999, 118. Datuje kolem 1350 až 1360.

⁵³³ KACZMAREK 1999, 117sq. Datuje kolem 1350 až 1360. Popisování jsou ve směru od západu k východu, první je popsána stěna severní, poté v opačném směru stěna jižní.

⁵³⁴ KACZMAREK 1999, 118. Datuje kolem 1350 až 1360, výška mezi 70-80 cm, pomocně číslovány I-XXII.

a polygonální krycí deskou. Ne ve všech případech jsou figury představeny před jasně vymezenou hlavici konzoly.⁵³⁵

Sakristie

Konzoly žeber sakristie jsou velmi plastické, listnaté, ve své spodní části zakončené lidskými obličejí nebo zvířecími hlavami. Horní část konzol je polygonální s polygonální krycí deskou. Svorníky sakristie mají kruhový tvar a nesou drobné motivy jako rozetku, nebo motivy groteskní jako tři mužské hlavy spojené vlasy a vousy.

⁵³⁵ v přehledu bádání je uvedena bohatá literatura vztahující se ke konzolám s anděly, kvůli specifičnosti je celý tento problém přenechán mimo oblatr zájmu této pracá.

6.3 Stavební fáze

V místě dodnes dochovaného gotického kostela byly během archeologických průzkumů nalezeny odlišně datovatelné relikt. Nálezy jsou spojovány s románským kostelem, prvním gotickým kostelem, nedochovaným letnerem stávajícího kostela.

6.3.1 Románský kostel [16]

Prvním kostelem nacházejícím se v místě dnešní stavby byl kostel románský.

Stavební počátky kostela s přilehlou budovou kanonie jsou nejasné, stejně jako okolnosti a důvody příchodu augustiniánů-kanovníků do Vratislavi. Jako důvod pro přenesení kláštera ze Sobótki je na jedné straně spatřován český nájezd v roce 1132,⁵³⁶ na straně druhé nepříhodnost tamního klimatu.⁵³⁷

Samotná kanonie byla důležitou fundací velmože Petra Własta a jeho rodiny.⁵³⁸ Dostalo se jí mnohých nadání, jako hospodářství, mlýnů, krčmy a různých dalších nemovitostí a poddaných, což z ní učinilo jedno z nejbohatších církevních společenství.⁵³⁹ Všeobecně je kostel datován do 12. století.

Podoba románského kostela byla odvozována od kostela vyobrazeného na fundátorské scéně na dochovaném románském tympanonu. Mělo se jednat o tzv. hirsauský typ s půlkruhovým chórovým závěrem a dvěma věžemi na západě, bez příčné lodi.⁵⁴⁰ Na základě archeologických výzkumů se měl původní kostel nacházet v západní části dnešního gotického kostela a v pozdější době byl do velké míry rozebraný. V místech mezi věžemi západního průčelí druhého gotického kostela byl v hloubce dvou metrů nalezen zbytek kamenné zdi a zbytky dvou pater, horní je datováno do 2. poloviny 13. století.⁵⁴¹

⁵³⁶ GĘBAROWICZ 1936, 24sq.

⁵³⁷ BURGEMEISTER 1930, 205; Burgemeister dále uvádí i nejasnosti kolem založení kanonie v Sobótce (ibidem, 206)

⁵³⁸ Petr Włast zemřel 1153 (např. MAŁACHOWICZ 1981, 27). Na dochovaném a druhotně osazeném tympanonu s trůnicí madonou vyobrazena jeho žena Marie, předávající Panně Marii kostel, s jejím synem Świętosławem. Tympanonu je vepsán latinský text: „HAS MATRI VENIAE, TIBI DO MARIAE, HAS OFFERT AEDES, SWENTOSLAUS MEA PROLES.“ (čárky doplněny).

⁵³⁹ MAŁACHOWICZ, 1981, 29.

⁵⁴⁰ BURGEMEISTER 1930, 207.

⁵⁴¹ KOZACZEWSKI 1957, 69 (problémem tohoto výzkumu byly nedostatečné finanční prostředky, které zabránily provést výzkum v původně plánovaném rozsahu); CZERNER 1960, 361.

Mimo známých románských fragmentů (tympanon, dvojité granitové patky) byly při archeologickém průzkumu nalezeny následující pozůstatky prvotního kostela:⁵⁴²

- (1) čtvrtina románské granitové patky (v ruinách gotického křídla kláštera)
- (2) skupina nálezů ve střední části kostela (v okolí lektoria a jižní lodi)
- (3) fragmenty západního zdiva pocházející z 12. století.
- (4) reliкty východní zdi, velmi masivní, datovány až do poloviny 13. století a interpretovány jako zdivo pozdějšího rozšíření původního kostela z 12. století.

Nalezené reliкty dovolují potvrdit domněnku o vícelodní podobě románského kostela. Provázání původní románské stavby se současným gotickým kostelem nebylo zcela potvrzeno, ale je předpokládáno v západní části. Dále zůstává nepotvrditelné, měl-li kostel skutečně dvouvěžové západní průčelí.⁵⁴³

⁵⁴² CZERNER 1960, 364–366.

⁵⁴³ MAŁACHOWICZ 1981, 29 uvádí, že připustíme-li existenci dvouvěžového průčelí na základě podoby kostela na tympanonu, můžeme hovořit o rozsáhlém architektonickém programu čerpajícího ze západofrancouzských vzorů, zredukovaném pro místní potřeby. Zároveň vidí souvislost mezi rozměry a prostorovým rozvržením románského kostel PM na Písku a stavbou katedrály doby biskupa Waltera a předpokládá zde činnost stejné stavební hutě.

6.3.2 První gotický kostel [17]

Otázka podoby a existence prvního gotického kostela nebyla v literatuře výrazněji zpracována. V 60. letech probíhal v prostorách kostela archeologický průzkum, jehož výsledky byly publikovány pouze částečně.⁵⁴⁴ Při absenci archeologické zprávy je velmi složité interpretovat nalezené a v půdorysu zakreslené části zdiva. Nalezeno bylo zdivo presbytáře a těžko interpretovatelný fragment v dnešní střední části severní lodi.

Jak vyplývá z archeologické zprávy J. Romanowa, budova kanonie byla ve své první gotické fázi prodloužena do takové míry, do jaké to umožňovaly přírodní podmínky ostrova.⁵⁴⁵ Burgemeister datoval křížovou chodbu první gotické fáze k roku 1280.⁵⁴⁶ Je však otázkou, budeme-li stejně datovat i zdivo chóru. Otázka podoby prvního gotického kostela je velmi složitá, neboť se nám nedochovala jižní stěna. Je otázkou, byla-li rozebrána při stavbě současného kostela, nebo měl-li kostel asymetrický půdorys.⁵⁴⁷

Rekonstrukce podoby prvního gotického kostela je velmi složitým problémem [3], jedním z možných řešení by bylo přemýšlet, že došlo pouze k přestavbě budovy kanonie, kde v určité fázi vidíme změnu vazby zdiva, a k přístavení dlouhého chóru. Tímto řešením by snad bylo možná vysvětlit, proč došlo ke stavbě kostela nového po relativně krátké době – zhruba o padesát let později.⁵⁴⁸

⁵⁴⁴ CZERNER 1960, 361. Článek vyšel v době, kdy výzkum nebyl uzavřen; Archeologická zpráva O. Czernera, která by měla být uložena v archivu *Miejskiego Konserwatora Zabytków*, je dlouhodobě zapůjčena svému autorovi. Czernerem zaznamenaná nálezová situace je dostupná v dokumentaci průzkumu budovy kláštera vedené Jerzy Romanowem v 80. letech a v knize Edmunda Małachowicze, MAŁACHOWICZ 1981, 30. Jedná se o půdorys kostela s označením jednotlivých fází stavby a archeologických nálezů. E. Małachowicz uvádí sebe jako autora půdorysu vytvořeného na základě podkladů O. Czernera. Půdorysy v Romanově zprávě i Małachowiczově knize si odpovídají.

⁵⁴⁵ Rozloha ostrova se zvětšovala pro směru toku Odry postupným naplavitím vrstev písku. Ve východní části kostela byly odkryty četné pozůstatky cihlových zdí, které dle archeologických průzkumů dosahovaly do nejzazší možné vzdálenosti, k tehdejšímu východnímu konci ostrova.

⁵⁴⁶ BURGEMEISTER 1930, 209. Na základě porovnání zdiva stavby kláštera rozlišuje dvě fáze stavby (1) 2 běhouny, 1 vazák, na které navazuje v západní části (2) vazba 1 běhoun, 1 vazák, datovaná po 1280.

⁵⁴⁷ jak navrhuje ROMANOW 1987, fol. 16, připouštějíc tedy asymetrii prvního kostela.

⁵⁴⁸ přijmeme-li v tuto chvíli spolu s většinou badatelů rok 1334 jako předpokládaný počátek stavby současného kostela.

6.3.3 Druhý gotický kostel – současný kostel [13]

Průběh stavby

O výstavbě gotické haly informuje několik přímých i nepřímých písemných pramenů. Ověřit nelze pozdní údaj D. Gomolcky o zahájení stavebních aktivit roku 1334. Tento rok nejnověji zpochybnil R. Kaczmarek tvrzením, že tehdy byl, podle klášterní kroniky *Chronica abbatum* z 2. čtvrtiny 15. století, opatem Konrádem jen zakoupen obraz pro hlavní oltář ještě románského kostela.⁵⁴⁹ Klášterní kronika informuje o postupu stavebních prací za jednotlivých opatů:

1. Konrád z Leslau⁵⁵⁰ (1329-1363) – postavena přední část kostela proti škole
2. Jan II. z Krosna (1364-1372) – shromáždil sumu 4 000 hřiven, postaven jižní chór a velká část kostela vyzdobena
3. Petr II. Černý (1372-1375) – zřízena kamenná balustráda na korunní římse (zničena zcela během požáru roku 1730)
4. Jan III. z Prahy (1375-1386) – nechal zaklenout půlku kostela (hlavní loď)
5. Jindřich II. Gallici (1386-1395) – nechal zaklenout boční lodě; při severní straně přistavěna kaple sv. Iva.

Interpretace těchto údajů není jednotná. Škola uváděná ve spojitosti s první stavební fází se měla nacházet u lázně a ty zase u mostu přes rameno Odry. V tom případě by stavba začala od západu výstavbou trojlodí.⁵⁵¹ Jiní autoři předpokládají opačný směr a do první stavební fáze neřadí trojlodí, ale chórový prostor.⁵⁵² Podle další neurčité zprávy kroniky se zdá, že původní románský kostel nebyl hned stržen, ale zprvu byl obestavěn a odstraněn teprve pak.⁵⁵³

Kronika z 15. století může být tendenční a je třeba ji považovat za pramen nepřímý. Za první přímou zprávu o stavebních aktivitách musíme považovat až údaj z roku 1357 o fundaci ve prospěch stavby.⁵⁵⁴ Později zprávy přibývají. K roku 1365 je v městských knihách zmiňováno

⁵⁴⁹ KACZMAREK 1999, 122.

⁵⁵⁰ Leslau, dnes Włocławek v Polsku.

⁵⁵¹ BURGEMEISTER 1930, 209–211; TINTENLOT 1951.

⁵⁵² BIMLER 1941, 17–18; podobně MORELOWSKI 1963.

⁵⁵³ BURGEMEISTER 1930, 211.

⁵⁵⁴ KACZMAREK 1999, 122.

„... *magistro Peskoni muratori apud beatam virginem...* „⁵⁵⁵

Roku 1369 vysvětil vratislavský biskup Přeclov z Pogarel a jeho sufragán Matěj ze Středy (biskup v Trebinje) oltáře v hlavní lodi a v jedné nebo obou lodích bočních. O dva roky později byla před oltářem v hlavní lodi pohřbena kněžna Anežka, mecenáška stavby a choť Konráda II. Olešnického.

Datace jednotného konceptu

Není sporu, že kostel Panny Marie na Písku vykazuje všechny znaky jednotného plánu, který nebyl během výstavby pozměněn. Uprostřed stavby mezi laickou částí a chórem lze sice ve zdivu hlavní lodi pozorovat jistou hranici a nevýrazně pozměněný směr ve zdivu bočních lodí, to vše je ale z hlediska jednolitě působící stavby zanedbatelné.⁵⁵⁶ Datace původního konceptu je proto možno ztotožnit s obdobím, kdy byla započata stavba halového trojlodí, nebo chóru kostela. Dnes panuje shoda, že tímto obdobím byla nejpozději 50. léta 14. století. Není doklad, že by byla stavba zahájena již ve 30. letech. Někteří autoři připouští kompromis tvrzením, že stavba byla sice zahájena roku 1334, ale do 50. let buď nepokročila, nebo se omezila na stavbu západních věží, kde prostor mezi nimi vyplňuje křížová žebrová klenba.⁵⁵⁷

Lze shrnout, že trojlodí vznikalo nejpozději od 50. let 14. století. Ovlivnění polohou románského kostela není doložitelné. Můžeme předpokládat, že poloha jižní zdi byla determinována budovou kanonie. Jinak by byla plocha kostela rozšiřována ve všech směrech. Stavebně nejmladší je pravděpodobně jižní boční loď. Obvodové stěny, arkádové pilíře i chórový závěr trojlodí byly dokončeny nejpozději v 70. až 80. letech 14. století. Tehdy také mohlo dojít k zaklenutí celé stavby. Klášterní kronika tuto poslední stavební fázi připisuje opatům Janovi III. z Prahy a Jindřichovi II. Gallici, tedy období let 1375 a 1395.⁵⁵⁸

Pro následující období od 15. století lze již klášterní kroniku považovat za přímý pramen a zároveň přibývají také konkrétní údaje jiných pramenů.

Za opata Mikuláše Herdana (1395-1412) byla obohacena výzdoba interiéru kostela a vystavěna další ze severních kaplí. Za jeho nejbližších nástupců stavební aktivity na čas

⁵⁵⁵ BIMLER 1941, 6.

⁵⁵⁶ BURGEMEISTER 1930, 209.

⁵⁵⁷ ZLAT 1995, 139.

⁵⁵⁸ BURGEMEISTER 1930, 211.

utichly (1413-1429). Ve stavbě pokračoval až opat Jodokus z Ziegenhalsu (1429-1447). Zvýšena byla severní věž, jejíž novou podobu ukazuje ještě plán z roku 1562. Investováno bylo také do další výzdoby interiéru (sakramentář, 1439). Mikuláš III. Schönborn (1447-1463) vyměnil dlažbu v kostele, starší pokryv nahradily bílé čtvercové dlaždice. V 60. letech 15. století, za opata Stanislava Brauera (1464-1470), byl nákladně obnoven „horní“ chór. Tyto práce nelze přesněji lokalizovat a ani nelze určit jejich rozsah.⁵⁵⁹

Novověká historie kostela

Úpravy kostela v následujících letech nebyly významné. Roku 1540 vypukl požár, který měl značně poškodit nebo zničit střechu věží i vlastního trojlodí. Ve 2. pol. 16. a v 17. století se stavební aktivity soustředily především na kaple při severní boční lodi kostela. Roku 1661 byla během vichřice stržena střecha severní věže, obnovená roku 1667.⁵⁶⁰

Velký zásah do podoby kostela znamenal požár stavby koncem ledna roku 1730 a její následující obnova. Blesk zapálil špici věže a následně shořela střecha celého kostela. Hřeben nové střechy byl výrazně snížen, gotická kamenná balustráda na korunní římse byla celá odstraněna. Velmi utrpěly také klenby, zaklenutí muselo být z velké části obnoveno. Podobně byl zasažen také interiér kostela, v němž od té doby chybí mj. gotický sakramentář z roku 1439 a starší oltáře. Zničeno bylo i mnoho gotických architektonických článků. Barokní obnova kostela probíhala po následující dvě desetiletí. Menší škody způsobil další požár roku 1791. Opět byla zničena střecha věží a trojlodí.⁵⁶¹

Roku 1810 byl klášter sekularizován a kostelu zůstala výlučně farní funkce.

Roku 1873 byl kostel podroben zkoumání stavebního inspektora Knorra, následné konservační práce proběhly mezi lety 1881 až 1891.⁵⁶² Obnoveny byly vnější pískovcové prvky, římsa, zakončení pilířů. Věrně podle původních vzorů byly zhotoveny kopie okenních kružeb. Zcela nově bylo zhotoveno zasklení oken, barevné vitraje byly umístěny pouze za hlavní oltář. Odstraněno bylo východní pole sakristie. Dva náhrobní kameny druhotně použité

⁵⁵⁹ BURGEMEISTER 1930, 211–213.

⁵⁶⁰ Ibidem 213-214.

⁵⁶¹ Ibidem 214-215.

⁵⁶² STULIN / WŁODAREK 1995a, 271-272.

jako prahy vstupu věží byly přeneseny do chóru. V interiéru byly doplněny chybějící architektonické články.⁵⁶³ Roku 1928 byl obnoven západní portál.⁵⁶⁴

Kostel byl na konci druhé světové války silně poškozen. Zničena byla klenba a části zdí, obnova kostela probíhala mezi roky 1947–1965.⁵⁶⁵ V tomto období probíhaly již výše uvedené archeologické průzkumy a restaurátorské práce.⁵⁶⁶ V 60. letech byly Olgierdem Czernerem odhaleny zbytky letneru s fragmenty sochařské výzdoby, což dokázalo, že asi polovina hlavní lodi byla původně vyčleněna jako chórový prostor. Letner byl vysoký 7,5 m. Strany hlavní lodi sousedící s loděmi bočními byly od nich odděleny nízkou a tenkou zadní stěnou chórových lavic, které se organicky prolínaly s pilíři hlavní lodi.⁵⁶⁷

⁵⁶³ BURGEMEISTER 1930, 216.

⁵⁶⁴ STULIN / WŁODAREK 1995, 271-272.

⁵⁶⁵ Ibidem; o obnově zničených vřatislavských kostelů BUKOWSKI 1947, 2sq; BUKOWSKI 1985, 75sq.

⁵⁶⁶ MAŁACHOWICZ 1976, 112

⁵⁶⁷ MIŁOBĘDZKI 1978, 491; CZERNER 1960; CZERNER 1968; idem 1960.

7. Halové kostely slezské architektonické školy

Výše zmiňované kostely sv. Doroty, sv. Kříže a PM na Písku představují typické halové kostely „slezské architektonické školy“, jež spojují charakteristické znaky a obdobná umělecká koncepce:⁵⁶⁸

- halový typ stavby s půdorysem, jehož poměr šířky lodí je 1:2:1
- klenby hlavní lodi jsou vztyčeny nad čtvercovým půdorysem, v lodích bočních nad půdorysem obdélným
- dvojnásobně vyšší počet opěrných pilířů v obvodové stěně oproti arkádovým v prostoru mezilodním
- v obvodových stěnách připadá na jedno klenební pole dvojice oken
- v bočních lodích je užito pět přípor pro zaklédnutí klenebního pole klenbou obkročnou, v hlavní lodi se uplatňuje klenba hvězdová
- specifické architektonické řešení interiéru a jeho prvků
- méně podstatným kritériem je řešení chóru, tj. trojlodní nebo jednolodní, a způsob jeho uzavření, polygonální nebo přímý

Za vzorovou stavbu této linie architektonického vývoje je považován buď kolegiátní kostel sv. Kříže, nebo kostel PM na Písku. Chronologie obou staveb je v klíčových částech nejistá, naprostá jistota totiž nepanuje v otázce vzniku trojlodí kostela sv. Kříže a počátků stavby kostela PM na Písku. V obou případech jsou zmiňována 30. léta 14. století. Vzhledem ke stylové analýze kostela sv. Kříže, jeho naprosté architektonické jedinečnosti a nejasnosti počátku stavby kostela PM na Písku,⁵⁶⁹ bychom se však mohli přidržet teorie, že prvotní stavbou skupiny byl kostel sv. Kříže.

Kostel sv. Kříže vykazuje mnoho společných znaků se stavbou katedrály sv. Jana Křtitele. Zpracování některých architektonických detailů, stejně jako mnohá konstrukční řešení, vedou k domněnce, že v době mezi 30. a 50. lety mohlo dojít k prolnutí stavebních hutí. Jedním z vysvětlení by mohl být společný fundátor přestaveb, biskup Nanker. V jeho osobě je možné vidět i klíč v hledání vztahu užití obkročné klenby v tzv. pseudotranseptu katedrály sv. Jana Křtitele dle vzoru wawelské katedrály.⁵⁷⁰

⁵⁶⁸ KUTZNER 1965, 90-104; KUTZNER 1967 TINTELNOT 1951, 81sq.

⁵⁶⁹ pro kostel sv. Kříže KUTZNER 1965, 43, 86-91; Možnost určité počáteční odlišné představy o podobě stavby.

⁵⁷⁰ CROSSLEY 1985, 66; ZLAT 1995, 137-138.

Do skupiny halových kostelů slezské architektonické školy náleží:⁵⁷¹

- trojlodí kostela sv. Kříže (20. až 30. léta 14 st. až cca 1371)
- kostel PM na Písku (1334 až do počátku 15. století)
- kostel sv. Doroty (1351 až do počátku 15. století)
- farní kostel v Pačkově (2. polovina 14. století)
- farní kostel v Namyslově (1405 až 1493)
- farní kostel ve Stínavě (přelom 15. a 16. století)
- farní kostel v Sycově (přelom 15. a 16. století)
- chór farního kostela v Górze Ślaskie (15. století)
- kostel sv. Mikuláše v Jaroměři⁵⁷²

Ve snaze zodpovědět otázku, jaké umělecké zdroje tuto skupinu kostelů formovaly, je třeba rozdělit pozornost do tří oblastí:

1. prostorové řešení stejnotodí
2. geneze klenebního systému
3. charakter a řešení architektonických prvků a sochařských detailů

Výše zmíněné kostely se od sebe ovšem také v mnohém liší. Tyto rozdíly byly dány nejen rozdílnými požadavky a možnostmi iniciátorů stavby, odlišností jednotlivých hutí a jejich mistrů, ale také odlišnou genezí stavby. V mnoha případech navazovaly stavby kostelů na již existující část povstalou během jiné stavební ráze, jako v případě trojlodí kostela sv. Kříže, nebo částečně respektovaly prostorové rozmístění a možnosti stavby fáze předcházející, jako v případě kostela PM na Písku, kdy byl s největší pravděpodobností obestavován kostel původní a zároveň novostavbu ovlivňovala změna terénu na ostrově, jen výjimečně se setkáváme s naprostou novostavbou, jako v případě kostela sv. Doroty. Vývoj v rámci této skupiny vedl k absolutní monumentalizaci celého prostorového schématu, ke kterému bylo dospěno ve stavbě kostela sv. Doroty. Stavby následující již nedosahují při užití stejných architektonických principů takového monumentálního účinku.

⁵⁷¹ KUTZNER 1965, 91. M. Kutzner uvádí u kostela sv. Doroty jako datum počátku stavby rok 1354, předpokládáme však počátek stavby v roce založení kostela, tj. 1351.

⁵⁷² V dataci jaroměřského kostela, včetně datace jeho zaklenutí, nepanuje shoda. Nejčastěji uváděné datum po roce 1404 bylo zpochybněno stavěbně historickým průzkumem, který má dokazovat zaklenutí ještě v poslední třetině 14. století. Dobroslav LÍBAL: Architektura doby Karlovy v českých zemích. In: Karolus Quartus, Praha 1984, 358.

Prostorové uspořádání stejnolodí slezských halových kostelů

Charakteristické dispoziční rysy celé skupiny podrobně analyzoval M. Kutzner.⁵⁷³ Za hlavní znak půdorysného uspořádání je považován systém tzv. pseudovázaných klenebních polí.⁵⁷⁴ Termín odkazuje na podobnost s románskou tradicí vázaných klenebních polí, která byla přizpůsobena interiéru halového kostela tak, že délkově prodlouženým čtvercovým klenebním polím v hlavní lodi odpovídal zrychlený sled obdélných polí v lodích bočních. Vázaný systém byl zachován jen ve vedlejších lodích. Tektoniku obvodových stěn již nerespektovaly všechny lodě, ale právě jen boční, což se projevilo (1) zvýšenou rytmikou okenních otvorů, (2) zdůrazněním předělů mezi nimi a (3) adekvátním klenebním typem. Právě tato logická spojitost mezi tektonikou obvodových stěn a uspořádáním bočních lodí je považována za klíčovou architektonickou koncepci, která do značné míry podmínila i způsob zaklenutí interiéru.⁵⁷⁵

Systém tzv. pseudovázaných klenebních polí se objevuje od druhé poloviny 13. století v okruhu architektury rakousko-moravsko-české. Za vzorovou stavbu je považován chór kostela cisterciáckého kláštera Heiligenkreuz.⁵⁷⁶ Ve Slezsku bylo toto řešení realizováno nejdříve ve farních kostelech v Ratiboři a Žorach, stavěných kolem roku 1300 v Horním Slezsku. Přestože oba kostely byly později barokizovány, v jejich lodích je čitelné typické schéma kombinace čtvercového, nebo téměř čtvercového, klenebního pole v hlavní lodi a páru obdélných polí v lodích bočních. V každém klenebním poli se v boční lodi nachází na obvodové zdi dva okenní otvory. Klenební přípory spočívaly výlučně na konzolách. Původní klenby se nedochovaly, lze však rekonstruovat klenby pětídílné, s mnohem menší pravděpodobností klenby obkročné.⁵⁷⁷

Specifikum halových kostelů tzv. slezské architektonické školy spočívá v jejich půdorysu. Tyto slezské kostely se velmi liší i od ostatních kostelů, u nichž je uplatněn systém pseudovázaných klenebních polí, a to šířkovými poměry bočních lodí k lodi hlavní. Zatímco starší a soudobé kostely rakouské, české a moravské zachovávají poměr bočních a hlavní lodí

⁵⁷³ KUTZNER 1965, KUTZNER / ZLAT 1995, 137sq; KUTZNER 1998, 165sq, 170, 172sq; . Kutzner do určité míry antikvoval starší práce, které dospěly k obdobnému pojetí. FREY 2000; TINTELNOT 1951.

⁵⁷⁴ KUTZNER 1965, 95. Uvádí, že pojem byl do literatury uveden Gwidonem Chmarzyńskim.

⁵⁷⁵ KUTZNER 1965, 93-95; KUTZNER 1998, 172.

⁵⁷⁶ KUTZNER 1965, 90-98; KUTZNER 1998, 172.

⁵⁷⁷ KUTZNER 1965, 92; HANULANKA 1971, 17.

1:1:1, kostely slezské mají poměr lodí 1:2:1. Tento poměr odpovídá poměrům uplatňovaným při stavbách bazilik a ve slezské architektuře se uplatňuje po celý středověk.⁵⁷⁸

Klenby halových kostelů slezské architektonické školy

Halové kostely slezské architektonické školy byly v hlavních lodích zaklenuty klenbou hvězdovou, v bočních klenbou obkročnou.

Vývoj slezské hvězdové klenby byl s největší pravděpodobností nezávislý na okolních stavebních oblastech. Je předpokládán samostatný vývoj z kleneb kupulovitých, kterými je v nejčistší podobě zaklenut dvoulodní farní kostel v Minsterberku ze třetí čtvrtiny 13. století, podstatné je, že v půdorysu se klenba neodlišuje od klasického typu klenby křížové se žebry.⁵⁷⁹ Není tedy nutné předpokládat závislost vývoje na parlérovské hvězdové klenbě staré sakristie katedrály sv. Víta, datované kolem roku 1355.⁵⁸⁰ Navíc slezské hvězdové klenby se v tamní architektuře uplatňovaly odlišným způsobem, tedy v monumentálních prostorech. Především německými badateli byla zdůrazňována umělecká závislost hvězdových kleneb na klenebních systémech architektury v Pomoří, Nové Marce a Poznaňku.⁵⁸¹ Bohaté geometrické klenby tamních kružeb vznikly z kleneb křížových se žebry, jimž byla dodatečně vkládána další žebra. V této oblasti je zřejmý anglický vliv. Klenby tvořily hvězdové obrazce již v první polovině 14. století, např. v cisterciáckém klášteře v Pelplinu, hradním sále v Golubu, v chóru katedrály ve Fromborku, v kostele sv. Jakuba a sv. Jana v Toruni. Klenby byly čtyř-, šestí-, nebo i vícecípé, ale nikdy nebyl vypuštěn pár diagonálních žebor, neboť byly žebry nosnými a tedy nepostradatelnými. Slezské hvězdové klenby diagonální žebra zpravidla nemají, což je jasným argumentem pro konstatování jejich tektonické odlišnosti. Od poloviny 14. století můžeme konstatovat naprostou konstrukční odlišnost hvězdových kleneb pomořských od kleneb slezských.⁵⁸² Teorie o uměleckém sjednocení stojí na špatné klasifikaci kleneb a jejich posuzování pouze na základě půdorysů.

Užití obkročných kleneb v halových kostelech slezské architektonické školy je specifické svým uplatněním v bočních lodích, v kombinaci s hvězdovou klenbou. Toto uplatnění je

⁵⁷⁸ KUTZNER 1965, 98; TINTELNOT 1951, 114 sqq.

⁵⁷⁹ HANULANKA 1971, 70.

⁵⁸⁰ MENCL 1974, 76sq, 80. Tento typ klenby se v Čechách uplatnil v druhé polovině 14. století na klenbách menších prostorů, jako podvěžní kaple v Nymburku, věžovitá brána v Lipnici, presbytář kostela sv. Apolináře v Salské.

⁵⁸¹ CLASEN 1958; NUßBAUM / LEPSKY 1999.

⁵⁸² HANULANKA 1971, 68-71; KUTZNER 1965, 100sq.

inovačním prvkem, který byl takto užít v docílení jedinečného estetického účinku obkročné klenby v dlouhém, úzkém a vysokém prostoru. Základní vzorec schématu, tedy pseudovázaný systém klenebních polí a kombinace obkročné klenby s klenbou hvězdovou, nacházíme nejdříve v kostele bazilikálním, a to v tzv. pseudotranseptu katedrály sv. Jana Křtitele.⁵⁸³ Skutečně plně se však tento typ klenby rozvinul až ve stavbě kostela PM na Písku. V samotné Vratislavi nacházíme obkročnou klenbu v (1) katedrále sv. Jana Křtitele v tzv. pseudotranseptu a v tzv. malém chóru – kapli Panny Marie, (2) bočních lodích chóru farního kostela sv. Máří Magdaleny, (3) dvoře opolských knížet, (4) jižní kruchtě kostela sv. Alžběty, (5) bočních lodích horního kostela sv. Kříže, (6) bočních lodích kostela PM na Písku (7) bočních lodích kostela sv. Doroty, kde se již uplatňuje v redukované formě.

V ostatních oblastech, Čechách, Moravě a Rakousku, se tento typ klenby uplatňoval v mnohem menším měřítku a spíše za účelem (1) zaklenutí vstupních síní, (2) uzavření dvoulodního prostoru, (3) uzavření bočních kaplí kostelů, (4) zaklenutí přímého závěru, nebo (5) zaklenutí celého presbytáře.

⁵⁸³ datace zaklenutí tohoto prostoru se pohybuje od 40. let 14. století do první poloviny 60. let 14. století. Do 40. let klenbu pseudotranseptu datuje J. T. Frazik, D. Hanulanka, P. Crossley zpravidla s odvoláním na předlohu spatřovanou ve wawelské katedrále v Krakově. Do 60. let datují klenbu K. Bimler, M. Morelowski, jež ji připisují mistru Peškovi, a T. Jurkowlaniec. Józef Tomasz FRAZIK, Sklepenie tak zwane Piastowske w katedrze wawelskiej, in: *Studia z Dziejów Wawelu III*, 1968, 127–47; HANULANKA 1971, 46; CROSSLEY 1985, 67, 85, 129, 393; Tadeusz JURKOWLANIEC, Wystrój rzeźbiarski pseudotranseptu katedry we Wrocławiu, in: *Roczniki Muzeum Narodowego w Warszawie XXXVI*, 1992, 137–55; Szczęśny SKIBIŃSKI, Polskie katedry gotyckie, Poznań 1996, 89sq; KACZMAREK 2007, 118sq.

IV. Závěr

Předložená diplomová práce si, tak jak je řečeno v jejím názvu, kladla základní otázku po podobě Vratislavi, její architektury, v době vlády Karla IV. a Václava IV. Jak již bylo řečeno v *Kapitole 7.*, shrnující první část práce, dobu panování obou lucemburských vládců můžeme hodnotit veskrze kladně, tedy jako období rostoucí prosperity města i jeho rostoucího politického a kulturního významu.

Cílem práce však nebyla snaha podat jen souhrn informací historických, ale také pokus o zodpovězení otázky možné souvislosti mezi panovnickým rodem a vývojem vratislavské architektury. V centru pozornosti stál kostel sv. Doroty, pro svou nezpochybnitelnou spojitost s osobou Karla IV. Od tohoto bodu se následně odvíjel výběr dalších dvou vratislavských kostelů, které jsou architektonickou formou kostelu sv. Doroty nejbližší. Kostel sv. Kříže, považovaný za iniciační stavbu vývojové linie halových kostelů tzv. vratislavské architektonické školy navíc splňuje další důležité kritérium, a to jeho úzké, R. Kaczmarkem prosazované propojení, s osobou Karla IV. Naopak kostel PM na Písku je přímo s Karlem IV. a Václavem IV. nespojitelný, o to zajímavější je však jeho architektonická podobnost s kostelem sv. Doroty, jehož je vlastně předstupněm.

Relativně samostatný a svébytný vývoj tzv. vratislavské architektonické školy dokládá, že v něm nové politické uspořádání v oblasti nesehrálo klíčovou roli. Je nutné konstatovat, že již před příchodem Lucemburků do Vratislavi existoval ve městě vlivný mecenát církevní, představovaný osobou biskupa Nankera, ale i světský, jehož největší rozkvět můžeme spojit s osobou vratislavského knížete Jindřicha IV.

Je možné konstatovat, že ve vývoji tzv. vratislavské architektonické školy sehrály významnější roli jiné faktory než politická příslušnost daného území. Na základě rozboru kostela sv. Doroty je nutné konstatovat, že o vývoji a podobě stavby nerozhoduje pouze osoba jejího zakladatele, ale v mnohem větší míře místní podmínky a umělecká situace. Pro zachování co největší míry objektivity je nutné konstatovat, že osoba fundátora je v důsledku poněkud nejistou proměnnou, neboť je nutné vzít v potaz míru jeho osobní zaangažovanosti na výsledné stavbě. U kostela sv. Doroty můžeme konstatovat přítomnost těch prvků, které k politickému uspořádání odkazují, ale rozhodně jim není podřízena architektura kostela.

Toto ovšem nijak nesnižuje význam samotného kostela a akt jeho založení. Je tedy nutné konstatovat, že kostel sv. Doroty plně odpovídá vývoji vratislavské architektonické školy, není výsledkem z vnějšku importovaných vlivů a s osobou panovníka jej výrazně spojují přidané znaky. Zde je možné položit si otázku, nemůžeme-li tento závěr vztánout i na další vratislavské stavby, jimž jsou umístěny erbovní sestavy demonstrující politickou příslušnost města.

Velmi problematická je otázka osobní panovníkovy zaangažovanosti při dostavbě kostela sv. Kříže. Jak bylo v textu vysvětleno, spojování s osobou panovníka Karla IV. není jasně verifikovatelné a chybí jasný argument, např. v podobě dochované listiny. Pravděpodobnější by tedy spíše mohl být výklad, kladoucí dostavbu kostela do souvislosti s činností a následně patronátem biskupů sídlících v blízké katedrále.

Poměrně široce vymezené téma této práce již od počátku nedávalo šanci jejímu absolutnímu vyčerpání. Proto byl zájem věnován relativně úzké oblasti, tedy vratislavským halovým kostelům, a bylo upuštěno od snahy podat co nejširší výčet staveb, v námi sledované době vznikajících.

V. Seznam literatury

RI VIII — Johann Friedrich BÖHMER: Regesta imperii VIII. Die Regesten des Kaiserreichs unter Kaiser Karl IV. 1346-1378. Aus dem Nachlasse Johann Friedrich Böhmer's herausgegeben und ergänzt von Alfons HUBER. Innsbruck 1877

SUB V — Schlesisches Urkundenbuch. Bd. 5, 1822–1290. Bearbeitet von Winfried IRGANG. Köln / Böhlau 1993

BIMLER 1941 — Kurt BIMLER: Quellen zur Schlesischen Kunstgeschichten. Heft 1. Breslau 1941

BOBKOVÁ / FUKALA 2007 — Lenka BOBKOVÁ / Radek FUKALA: Slezsko jako součást zemí České koruny. In: KAPUSTKA Mateusz / KLÍPA Jan / KOZIEŁ Andrzej / OSZCZANOWSKI Piotr / VLNAS Vít (ed.): Slezsko – Perla v česká koruně. Historie – Kultura – Umění. Praha 2007, 23–79

BOBKOVÁ 2003a — Lenka BOBKOVÁ: Velké dějiny zemí Koruny české IV.a, 1310–1402. Praha / Litomyšl 2003

BOBKOVÁ 2003b — Lenka BOBKOVÁ / Milena BARTLOVÁ: Velké dějiny zemí Koruny české IV.b, 1310–1402. Praha / Litomyšl 2003

BOBKOVÁ 2009 — Lenka BOBKOVÁ: Diecezální správa na území Koruny království českého a její úloha v politice Karla IV. In: BOBKOVÁ Lenka / KONVIČNÁ Jana (ed): Korunní země v dějinách českého státu IV. Náboženský život a církevní poměry v zemích Koruny české ve 14.–17. století. Praha 2009, 60–75

BRONNER 1931 — Joseph BRONNER: Zur konstruktische Entwicklung der Dachstühle auf Breslauer Kirchen. Breslau 1931

BUKOWSKI 1947 — Marcin BUKOWSKI: Odbudowa zniszczonych zabytków architektury we Wrocławiu. Wrocław 1947

BUKOWSKI 1985 — Marcin BUKOWSKI: Wrocław z lat 1945–1952. Zniszczenie i dzieło odbudowy. Warszawa 1985

BURGEMEISTER / GRUNDMANN 1934 — Ludwig BURGEMEISTER / Günter GRUNDMANN: Die Kunstdenkmäler der Provinz Niederschlesien Bd. 3. (=Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau). Breslau 1934

BURGEMEISTER 1930 — Ludwig BURGEMEISTER: Die Kunstdenkmäler der Provinz Niederschlesien Bd. 1. (=Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau). Breslau 1930

- BURGEMEISTER 1933 — Ludwig BURGEMEISTER: Die Kunstdenkmäler der Provinz Niederschlesien Bd. 2. (=Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau). Breslau 1933
- CLASEN 1958 — Karl Heinz CLASEN: Deutsche Gewölbe der Spätgotik. Berlin 1958
- CZECHOWICZ 2008 — Bogusław CZECHOWICZ: Między katedrą a ratuszem, Polityczne uwarunkowania sztuki Wrocławia u schyłku średniowiecza. Warszawa 2008
- CZERNER 1960 — Olgierd CZERNER: Studia nad romańską i gotycką architekturą kościoła NMP na Piasku we Wrocławiu. In: Biuletyn historii sztuki XXIV, 1960, 360-376
- CZERNER 1968 — Olgierd CZERNER: Lektorium Kościoła augustiniańskiego we Wrocławiu (skrót). In: Zeszyty naukowe politechniki wrocławskiej, Nr. 199, Wrocław 1968, 3-17
- DAVIES / MOORHOUSE 2006 — Norman DAVIES / Roger MOORHOUSE: Mikrokosmos, Portrét jednoho středoevropského města. Praha 2006
- DOBROWOLSKI 1948 — Tadeusz DOBROWOLSKI: Sztuka na Śląsku. Katowice / Wrocław 1948
- DUBOWY 1922 — Ernst DUBOWY: Breslauer Kirchen. Breslau 1922
- EBERHARD 1978 — Winfried EBERHARD: Herrschaft und Raum, Zum Itinerar Karls IV. In: Ferdinand SEIBT (ed.): Kaiser Karl IV. Staatsman und Mäzen., München 1978, 101-108
- FRAZIK 1967 — Józef Tomasz FRAZIK: Zagadnienia sklepień o przęsłach trójpodporowych w architekturze średniowiecznej. In: Folia historiae artium IV, 1967, 5-92
- FREY 2000 — Dagobert FREY: Die Kunst im Mittelalter. In: Ludwig PETRY / Josef Joachim MENZEL / Winfried ORGANY: Geschichte Schlesiens Bd. 1. von der Urzeit bis zum Jahre 1526, Stuttgart 2000²
- GĘBAROWICZ 1936 — Mieczysław GĘBAROWICZ: Architektura i rzeźba na Śląsku do schyłku XIV w., in: Historia Śląska. Kraków 1936, 1-84
- GOLIŃSKI 2001 — Cezary BUŚKO / Mateusz GOLIŃSKI / Michał KACZMAREK / Leszek ZIĄTKOWSKI: Historia Wrocławia, Od pradziejów do końca czasów habsburskich. Wrocław 2001
- GRUNDMANN 1941 — Günter GRUNDMANN: Dom und Sandinsel in Breslau. Berlin 1941
- GRUNDMANN 1963 — Günter GRUNDMANN: Dome, Kirchen und Klöstern in Schlesien. Frankfurt am Main 1963
- GRÜNHAGEN 1864 — Colmar GRÜNHAGEN: König Johann von Böhmen und Bischof Nanker von Breslau. In: Stiftungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, philo-histor. Classe 47/1, 1864, 4-102

GRÜNHAGEN 1883 — Colmar GRÜNHAGEN: Schlesien unter Kaiser Karl IV. In: Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens, Bd. 17, 1883, 1–43

GRÜNHAGEN 1884 — Colmar GRÜNHAGEN: Geschichte Schlesiens. 1. Band. Bis zum Eintritt der habsburgischen Herrschaft 1527. Gotha 1884

GRZYBKOWSKI 1988 — Andrzej GRZYBKOWSKI: Die Kreuzkirche in Breslau – Stiftung und Funktion. In: Zeitschrift für Kunstgeschichte LI/4, 1988, 461–478

GRZYBKOWSKI 1996 — Andrzej GRZYBKOWSKI: Ikonografia rzeźby architektonicznej wrocławskiego kościoła NPMarii na Piasku. In: HRANOWSKA Teresa: Sztuka około 1400, tom. 2. Warszawa 1996, 99–137

GRZYBKOWSKI 1997 — Andrzej GRZYBKOWSKI: Fundacja i funkcja kościoła św. Krzyża we Wrocławiu, in: Andrzej GRZYBKOWSKI: Między formą a znaczeniem. Studia z ikonografii architektury i rzeźby gotyckiej. Warszawa 1997, 39–70

GRZYBKOWSKI 1997 — Andrzej GRZYBKOWSKI: Ikonografia rzeźby architektonicznej wrocławskiego kościoła Panny Marie na Piasku. In: GRZYBKOWSKI Andrzej: Między formą a znaczeniem. Studia z ikonografii architektury i rzeźby gotyckiej. Warszawa 1997, 212–245

HANULANKA 1971 — Danuta HANULANKA: Sklepienia późnogotyckie na Śląsku, Wrocławskie towarzystwo naukowe. Rozprawy komisji historii sztuki. Wrocław 1971

HEYNE 1860 — Johann HEYNE: Dokumentierte Geschichte des Bistums und Hochstiftes Breslau, t. 1. Breslau 1860

HLEDÍKOVÁ 1982 — Zdeňka HLEDÍKOVÁ: Fundace českých králů ve 14. století. In: Sborník historický 38, 1982

HOLÁ 2006 — Mlada HOLÁ: Pobyty Karla IV. a jeho dvora ve Vratislavi v letech 1348–1372. In: Dana DVOŘÁKOVÁ-MALÁ (red.): Dvory a rezidence ve středověku (= Medievalia historice bohemiae supplementum 1.). Praha 2006, 163–189

HOLÁ 2009 — Mlada HOLÁ: Vztahy českých králů a vratislavských biskupů v letech 1327–1378. In: Lenka BOBKOVÁ / Jana KONVIČNÁ: Náboženský život a církevní poměry v zemích Koruny české ve 14.–17. století. Korunní země v dějinách českého státu IV. Praha 2009, 76–91

JUREK 1994 — Tomasz JUREK: Testament Henryka probusa. In: Studia Źródłoznawcze 35, 1994, 79–98

JURKOWLANIEC 1992 — Tadeusz JURKOWLANIEC: Wystrój rzeźbiarski pseudotranseptu katedry we Wrocławiu. In: Roczniki Muzeum Narodowego w Warszawie XXXVI, 1992, 137–155

KACZMAREK 2000 — Romuald KACZMAREK (rec.): Ewa ŁUŻYŃIECKA: Gotyskie świątynie Wrocławia. Kościół Bożego Ciała. Kościół świętych Wacława, Stanisława i Doroty. Wrocław 1999. In: *Dzieła i Interpretacje*, 6, 2000, 177–182

KACZMAREK / WITKOWSKI 1997 — Romuald KACZMAREK / Jacek WITKOWSKI: *St. Matthias Churh. Guidebook*. Wrocław 1997

KACZMAREK 1997 — Romuald KACZMAREK: Uwagi na temat warsztatów kamieniarskich w architekturze sakralnej Wrocławia w XIV wieku. In: Jerzy ROZPĘDOWSKI (ed.): *Architektura Wrocławia t. III*. Wrocław 1997

KACZMAREK 1998 — Romuald KACZMAREK: Portal z tympanonu w fasadzie wschodniej ratusza we Wrocławiu. Przyczynek do ikonografii lwa w helmie. In: *Nobile claret opus. Studia z dziejów sztuki dedykowane Mieczysławu Zlatowi*. Wrocław 1998, 95–105

KACZMAREK 1999 — Romuald KACZMAREK: Gotycka rzeźba architektoniczna presbiterium kościoła Św. Elżbiety we Wrocławiu. In: Mieczysław ZLAT (red.): *Z dziejów wielkomiejskiej fary, Wrocławski kościół Św. Elżbiety w świetle historii i zabytków sztuki*. Wrocław 1996, 53–73

KACZMAREK 1999 — Romuald KACZMAREK: Rzeźba architektoniczna XIV. wieku we Wrocławiu. Wrocław 1999

KACZMAREK 2003 — Romuald KACZMAREK: Znaki czeskiego panowania w średniowiecznym Wrocławiu. In: Zofia TARAJŁO-LIPOWSKA / Jarosław MALICKI (red.): *Wrocław w Czechach, Czesi we Wrocławiu: literatura – język – kultura*. Wrocław 2003, 207–220

KACZMAREK 2005 — Romuald KACZMAREK: Kolegiata Krzyża Świętego we Wrocławiu jako fundacja Henryka IV Probusa. Impuls i następstwa – świadectwa ikonograficzne. In: Krzysztof WACHOWSKI (red.): *Śląsk w czasach Henryka IV Prawego (=Wrocławia antiqua 8)*. Wrocław 2005, 85–100

KACZMAREK 2007 — Romuald KACZMAREK: Umění ve Slezsku, umění v českých zemích a lucemburský mecenát: mezi svízelným sousedstvím a bezvýhradným přijetím? In: Mateusz KAPUSTKA / Jan KLÍPA / Andrzej KOZIEŁ / Piotr OSZCZANOWSKI / Vít VLAS (ed.): *Slezsko – Perla v české koruně. Historie – Kultura – Umění*. Praha 2007, 115–147

KACZMAREK 2008 — Romuald KACZMAREK: Prawdopodobna siedziba królów czeskich na rynku we Wrocławiu. In: *Quart, Quartalnik historii sztuki*, nr. 4 (10)/2008, 27–43

KAVKA 1993a — František KAVKA: *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378), I. díl (1355 – 1364)*. Praha 1993

KAVKA 1993b — František KAVKA: *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355 – 1378), II. díl (1364–1378)*. Praha 1993

KAVKA 1998 — František KAVKA: *Karel IV. Historie života velkého vladaře*. Praha 1998

KĘBŁOWSKI 1976 — Janusz KĘBŁOWSKI: Polska sztuka goticka. Warszawa 1976

KÖNIG 1866 — Artur KÖNIG: Das Kalendarium des Breslauer Kreuzstiftes verbunden mit einem Cisionianus. In: Zeitschrift des Veriens für geschichte und Altertum Schlesiens, Bd. 7., 1866, 303–343

KONWIARZ / STEPHAN 1926 — Richard KONWIARZ / Bernhard STEPHAN: Die Baukunst Breslaus. Ein architektonischer Führer. Breslau 1926

KOPIETZ 1907 — Johannes KOPIETZ: Die böhmische Landeshauptmannschaft in Breslau unter dem Könige Johann und dem Kaiser Karl IV. Breslau 1907

KORTA 2003 — Wacław KORTA: Historia Śląska do 1763 roku. Warszawa 2003

KOZACZEWSKA-GOLASZ 1997 — Hanna KOZACZEWSKA-GOLASZ: Średniowieczne kościoły halowe Wrocławia. In: ROZPĘNDOWSKI Jerzy (ed.): Architektura Wrocławia t. III. Wrocław 1997

KOZACZEWSKI 1957 — Tadeusz KOZACZEWSKI: Kościół N. Marii Panny na Piaku we Wrocławiu. In: Zeszyty naukowe Politechniki Wrocławskiej. Nr. 16. Wrocław 1957, 67–69

KUCHENDORF 1937 — Cäcilie KUCHENDORF: Das Breslauer Kreuzstift in seiner persönlichen Zusammensetzung von der Gründung (1288) bis 1456. Breslau 1937

KUTHAN 2010 — Jiří KUTHAN: K šíření kultu svatého Václava za hranice Čech a Moravy v době Přemyslovců a Lucemburků. In: Petr KUBÍN (ed.): Svatý Václav, Na památku 1100. výročí narození knížete Václava Svatého (=Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis Historia et historia atrium vol. XI). Praha 2010, 221–230

KUTZNER 1965 — Marian KUTZNER: Gotycka architektura kościoła sw. Krzyża we Wrocławiu (nepublikovaná disertační práce, Katedra Historii sztuki, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu). Poznań 1965

KUTZNER 1974 — Marian KUTZNER: Społeczne uwarunkowania rozwoju śląskiej architektury w latach 1200-1330. In: SKUBISZEWSKI Piotr (ed.): Sztuka i ideologia XIII wieku. Wrocław / Warszawa / Kraków / Gdańsk 1974, 205–279

KUTZNER 1975 — Marian KUTZNER: Kościoły bazylikowe w miastach śląskich XIV wieku. In: Piort SKUBISZEWSKI (ed.): Sztuka i ideologia XIV wieku. Warszawa 1975, 275–316

KUTZNER 1995a — Marian KUTZNER: Śląsk. Okres 1200-1350 roku. In: Teresa MROCZKO / Marian ARSZYŃSKI (ed.): Architektura gotycka w Polsce, cz.1, Dzieje Sztuki Polskiej, t. II. Warszawa 1995, 125–131

KUTZNER 1995b — Marian KUTZNER: Wie wurden schlesische Pfarrkirchen im 14. Jahrhundert erbaut? Ein Beitrag zur Erforschung der Finanzierung und arbeitweise an städtischen sakralbauten im Spätmittelalter. In: Ute REUPERT / Thomas TRAJKOVITS / Winfried WERNER (ed.): Denkmalkunde und Denkmalpflege, Festschrift Heinrich Magirius, wissen und Werken. Dresden 1995, 177–195

KUTZNER 1996 — Marian KUTZNER: Kościół św. Elżbiety we Wrocławiu na tle śląskiej szkoły architektonicznej XIV. wieku. In: Mieczysław ZLAT (ed.): Z dziejów wielkomiejskiej fary. Wrocławski kościół św. Elżbiety w świetle historii i zabytków sztuki. Wrocław 1996, 19–52

KUTZNER 1998 — Marian KUTZNER: Schlesische Sakralarchitektur aus der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts: zwischen allgemeinem Stil und regionalem Modus. In: Klára BENEŠOVSKÁ (ed.): King John of Luxembourg (1296-1346) and the Art of His Era. Prague 1998

KUTZNER 2008 — Marian KUTZNER: Zur Geschichte und Legende der Kapitelkirche zu hl. Kreuz (Kreuzkirche) in Breslau. In: Markéta JAROŠOVÁ / Jiří KUTHAN / Stefan SCHOLZ (ed.): Prag und die grossen Kulturzentren Europas in der Zeit der Luxemburger (1310–1427): Internationale Konferenz aus Anlaß des 660. Jubiläums der Gründung der Karlsuniversität in Prag, 31. März–5. April 2008 (=Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis Historia et historia atrium). Praha 2008, 543–559

KWADE 1980 — Kazimierz KWADE: Maswerki budowli gotyckich Wrocławia (nepublikovaná diplomová práce, Katedra historii sztuki, Uniwersytet Wrocławski). Wrocław 1980

LANDSBERGER 1926 — Franz LANDSBERGER. Breslau. Leipzig 1926

LEPPIN 1999 — Eberhard LEPPIN: Die Elisabeth kirche in Marburg an der Lahn (4. überarbeitete und umgestaltete Auflag). Königstein 1999

LÍBAL 1984 — Dobroslav LÍBAL: Architektura doby Karlovy v českých zemích, in: Karolus Quartus. Praha 1984

LUCHS 1856 — Hermann LUCHS: Stilbezeichnung und Datierung einiger Kirchen Schlesiens, preusischen und österreichischen Antheiln. In: Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens, Bd. 1, 1856, 298–303

LUCHS 1863 — Hermann LUCHS: Bildende Künstler in Schlesien, nach Namen und Monogrammen. In: Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertums Schlesiene, Bd. 5, 1863, 1–28

LUTSCH 1886 — Hans LUTSCH: Verzeichnis der Kunstdenkmaler der Provinz Schlesien, t. 1. Breslau 1886

ŁUŻYŃIECKA 1999 — Ewa ŁUŻYŃIECKA: Gotyskie świątynie Wrocławia. Kościół Bożego Ciała. Kościół świętych Wacława, Stanisława i Doroty. Wrocław 1999

MAŁACHOWICZ 1961 — Edmund MAŁACHOWICZ: Projekt techn-roboczy odbudowy sklepień i dachów na część wieżową kościoła N.M. Panny „Na Piasku“ we Wrocławiu, archiw Miejskeho konserwatora zabytków, č. 113/113/75, Proj.: mgr. Inż. Arch. Edmund MAŁACHOWICZ, Wrocław, maj 1961 (nepublikovaná archivní zpráva)

MAŁACHOWICZ 1974 — Edmund MAŁACHOWICZ: Gotycki zamek na Ostrowiu we Wrocławiu. In: Kwartalnik architektury i urbanistyki 19, z. 2, 1974

- MAŁACHOWICZ 1976 — Edmund MAŁACHOWICZ: Stare miasto we Wrocławiu, zniszczenie, odbudowa, program. Warszawa / Wrocław 1976
- MAŁACHOWICZ 1981 — Edmund MAŁACHOWICZ: Wrocław na wyspach. Rozwój urbanistyczny i architektoniczny. Wrocław / Warszawa / Kraków / Gdańsk / Łódź 1981
- MAŁACHOWICZ 1994a — Edmund MAŁACHOWICZ, Wrocławski zamek książęcy i kolegiata św. Krzyża na Ostrowie, Wrocław 1994
- MAŁACHOWICZ 1994b — Edmund MAŁACHOWICZ: Książęce rezydencje, fundacje i mauzolea w lewobrzeżnym Wrocławiu. Wrocław 1994
- MAŁACHOWICZ 2000 — Edmund MAŁACHOWICZ: Katedra wrocławska, dzieje i architektura. Wrocław 2000
- MALKOWSKY 1913 — Georg MALKOWSKY: Schlesien im Wort und Bild. Kultur und Kunstströmungen in deutschen Landen. Berlin 1913
- MARSHALL 1980 — Werner MARSHALL: Geschichte des Bistums Breslau. Stuttgart 1980
- MENCL 1948 — Václav MENCL: Česká architektura doby Lucemburské. Praha 1948
- MENCL 1974 — Václav MENCL: České středověké klenby. Praha 1974
- MENZL 1805–1809 — Karol Adolf MENZL: Topographische Chronik von Breslau, Bd. 1–9. Breslau 1805–1809
- MIŁOBEDZKI 1978 — Adam MIŁOBEDZKI: Schlesien. In: Anton LEGNER (ed.): Die Parler und der schöne stil 1350-1400 : europäische Kunst unter den Luxemburgern, Bd. 2, , Köln 1978, 491sq
- MŁYNARSKA-KALETYNOWA (ed.) 2001 — Marta MŁYNARSKA-KALETYNOWA: Atlas Historyczny Miast Polskich, t. IV, Śląsk, z. 1. Wrocław 2001
- MŁYNARSKA-KALETYNOWA 1986 — Marta MŁYNARSKA-KALETYNOWA: Wrocław w XII-XIII wieku. Przemiany społeczna i osadnicze. Wrocław / Warszawa / Kraków / Gdańsk / Łódź 1986
- MŁYNARSKA-KALETYNOWA 1995 — Marta MŁYNARSKA-KALETYNOWA: Przemiany przestrzenne Wrocławia w wiekach XI-XII w. In: Architektura Wrocławia, t. 2, Urbanistyki. Wrocław 1995, 9-27
- MORELOWSKI 1963 — Marian MORELOWSKI: Dalemir i Pieszko. Dwaj polscy budowniczowie na Śląsku w XIII i XIV w. In: Prace Komisji Historii Sztuki III. Wrocław 1963, 51–132
- MUK 1977 — Jan MUK: Konstrukce a tvar středověkých kleneb. In: Umění XXV, 1977, 1–23

NOWACKI 1987 — Bronisław NOWACKI: Czeskie roszczenia do Korony v Polsce w latach 1290–1335. Poznań 1987

NUßBAUM / LEPSKY 1999 — Norbert NUßBAUM / Sabine LEPSKY: Das gotische Gewölbe. Eine Geschichte seiner Form und Konstruktion. Darmstadt 1999

PIEKALSKI 1999 — Jerzy PIEKALSKI: Od Kolonii do Krakowa. Przemiana topografii wczesnych miast. Wrocław 1999

PIEKALSKI 2005 — Jerzy PIEKALSKI: Wrocław – miasto Henryka IV. In: Krzysztof WACHOWSKI (ed.), Śląsk w czasach Henryka IV Prawego (= Wratislavia antiqua 8). Wrocław 2005, 39–48

POL 1813 — Nikolaus POL: Jahrbucher der Stadt Breslau zum ersten Male aus dessen einiger Handschriften, J.G. BUSCHING, J.G. KUNISCH (ed.), Bd. 1. Breslau 1813

PUSTEJOVSKY 1975 — Otfried PUSTEJOVSKY: Schlesiens Übergang an die böhmische Krone (= Forschungen und Quellen zur Kirchen- und Kulturgeschichte Ostdeutschlands 13). Köln-Wien 1975

PUSTEJOVSKY 1978 — Otfried PUSTEJOVSKY: Schlesien und Polen – Ausgleich und Gleichgewicht. In: Ferdinand SEIBT (ed.): Kaiser Karl IV. Staatsman und Mäzen. München 1978, 173–182

RÁCZ 2009 — György Rác (ed.): Visegrád 1335. Visegrád 2009

RANDT 2000² — Erich RANDT: Politische Geschichte bis zum Jahre 1327. In: Ludwig PETRY / Josef Joachim MENZEL / Winfried IRGANG (ed.): Geschichte Schlesiens I, Von der Urzeit bis zum Jahre 1526. Stuttgart 2000², 73–156

REISCH 1908 — Chrysogonus REISCH: Geschichte und Beschreibung des Klosters und der Kirche St. Dorothea zu Breslau. Breslau 1908

ROMANOW 1987 — Jerzy ROMANOW: PP Pracownie konserwacji zabytków oddziel we Wrocławiu, Pracownia archeologiczno-konserwatorski, KLASZTOR NMP NA PIASKU we Wrocławiu, Badania archeologiczne w latach 1982-86, archiw Miejskeho konserwatora zabytków č. 2048/91. Wrocław 1987 (nepublikovaná archivní zpráva)

ROZPĘDOWSKI 1978 — Jerzy ROZPĘDOWSKI: Architektura świecka od polo XIII do początku XVI. wieku. In: Zygmunt ŚWIECHOWSKI: Wrocław, jego dzieje i kultura. Warszawa 1978. 131–153

RŮŽEK 1988 — Vladimír RŮŽEK: Česká znaková galerie na hradě Laufu u Norimberku z roku 1361. In: Sborník archivních prací 1, XXXVIII 1988

SCHIECHE 2000² — Emil SCHIECHE: Politische Geschichte von 1327-1526. In: Ludwig PETRY / Josef Joachim MENZEL / Winfried IRGANG (ed.): Geschichte Schlesiens I. Von der Urzeit bis zum Jahre 1526. Stuttgart 2000², 157–237

- SCHMUGGE 1978 — Ludwig SCHMUGGE: Kurie und Kirche in der Politik Karls IV. In: Ferdinand SEIBT (ed.): Kaiser Karl IV. Staatsman und Mäzen. München 1978, 73–76
- SCHOCK-WERNER 1978 — Barbara SCHOCK-WERNER: Die Parler. In: Anton LEGNER (ed.): Die Parler und der Schöne Stil 1350-1400. Europäische Kunst unter den Luxemburgern. Ein Handbuch zur Ausstellung des Schütgen Museums in der Kunsthalle Köln. Köln 1978, t.3
- SCHULZ 1867 — Alwin SCHULZ: Dokumente zur Baugeschichte der Nikolai-Kirche zur Brieg. In: Zeitschrift des vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens, Bd. 8, 1867, 167–179
- SCHULZ 1870 — Alwin SCHULZ: Analecten zur schlesischen Kunstgeschichten. In: Zeitschrift des Vereins für Geschichte und altertums Schlesiens, Bd. 10, 1870, 131–157
- SKIBIŃSKI 1996 — Szczęśny SKIBIŃSKI: Polskie katedry gotyckie. Poznań 1996
- SŁOŃ 2000 — Marek SŁOŃ: Szpitale średniowiecznego Wrocławia. Warszawa 2000
- SPĚVÁČEK 1979 — Jiří SPĚVÁČEK: Karel IV., Život a dílo [1316–1378]. Praha 1979
- SPĚVÁČEK 1986 — Jiří SPĚVÁČEK: Václav IV. 1361–1419, K předpokladům husitské revoluce. Praha 1986
- STULIN 1995 — Stanisław STULIN: Kolegiata P.W. Świętego Krzyża i św. Bartłomieja, in: MROCZKO Teresa / ARSYŃSKI Marian (ed.): Architektura gotycka w Polsce, cz. 2, Dzieje Sztuki Polskiej, t. II, Warszawa, 264sq
- STULIN / WŁODAREK 1995 — Stanisław STULIN / Andrzej WŁODAREK: Kościół P.W. św. Doroty i Stanisława, augustinianów. In: Teresa MROCZKO / Marian ARSYŃSKI (ed.): Architektura gotycka w Polsce, cz. 2, Dzieje Sztuki Polskiej, t. II: Warszawa, 267-268
- ŚWIECHOWSKI 1978 — Zigmund ŚWIECHOWSKI: Architektura sakralna XIII-XV wieku. In: Zygmont ŚWIECHOWSKI (ed): Wrocław, jego dzieje i kultura. Warszawa 1978, 91–13
- ŠUSTA 1939 — Josef ŠUSTA: Král cizinec. Praha 1939
- ŠUSTA 1946 — Josef ŠUSTA: Karel IV., Otec a syn 1333–1346. Praha 1946
- ŠUSTA 1948 — Josef ŠUSTA: Karel IV., Za císařskou korunou. Praha 1948
- THURM 1935 — Sigrid THURM, Norddeutscher Backsteinbau, Gotische Backsteinhallenkirchen mit dreipsidialen Chorschluss, Berlin 1935
- TINTELNOT 1951 — Hans TINTELNOT: Die Mittelalterliche Baukunst Schlesiens, Quellen und Darstellungen zur schlesischen Geschichte. Kitzingen 1951
- URBAN 1970 — Wincenty URBAN: Katalog dokumentów archiwum archidiecezjalnego we Wrocławiu, cz. I.: Dokumenty oznaczone sygnaturami alfabetycznymi. Roma 1970

WĘCLEWSKI 1878 — Zygmunt WĘCLEWSKI (ed.): *Chronica principum poloniae*, MPH, III, Lemberg 1878

WRZESIŃSKA 1978 — Janina WRZESIŃSKA: Problematyka heraldyczna w gotyckiej architekturze Wrocławia. In: Zygmunt ŚWIECHOWSKI (ed.): *Z dziejów sztuki śląskiej*. Warszawa 1978, 203–243

WYROZUMSKI 2004³ — Jerzy WYROZUMSKI: *Kazimierz Wielki*. Wrocław 2004³

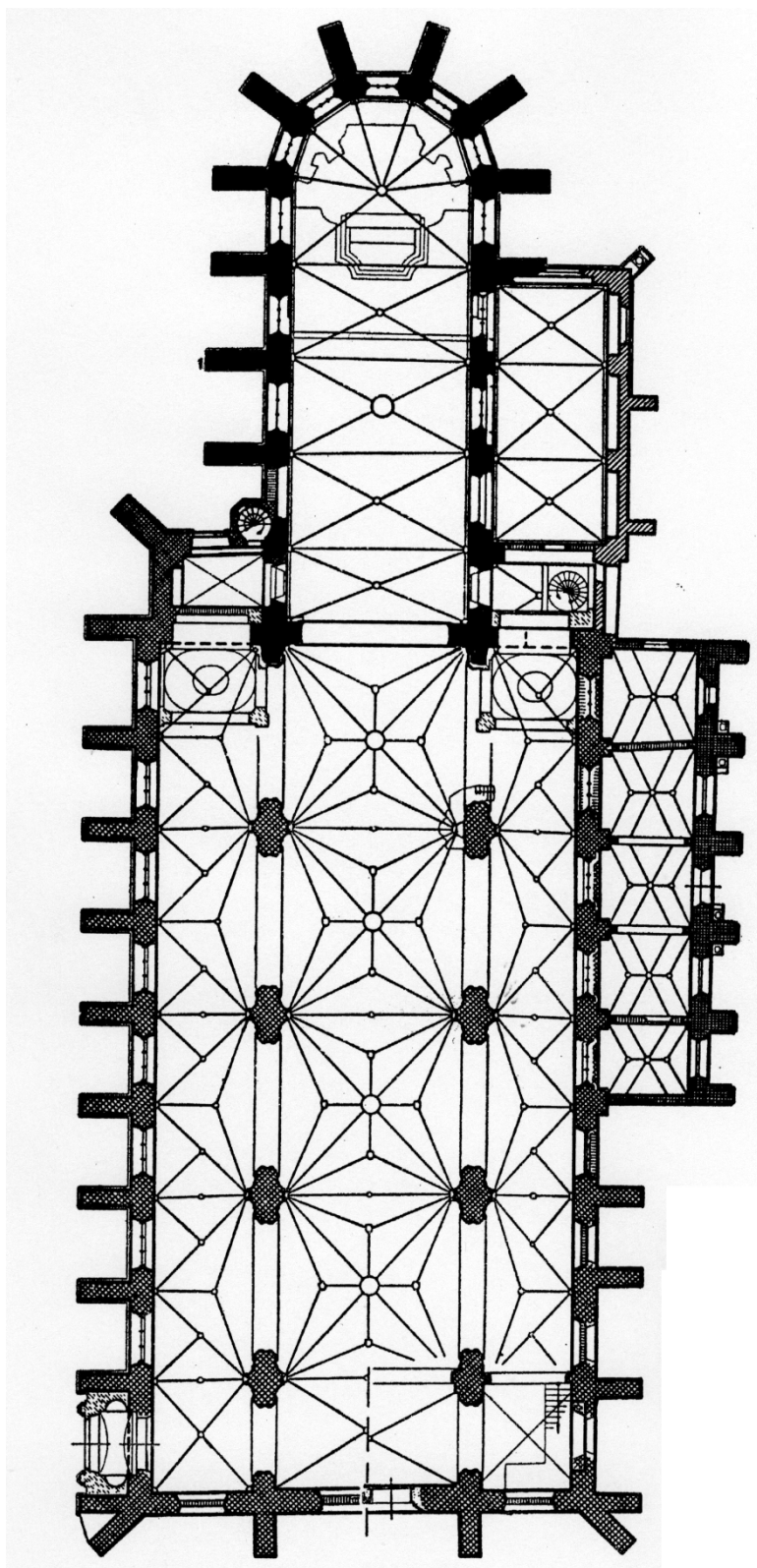
WYSOCKA 1975 — Barbara WYSOCKA: Rzeźba wsporników anielskich z kościoła NMP na Piasku we Wrocławiu (nepublikovaná diplomová práce Katedra Historii Sztuki, Uniwersytet wrocławski), Wrocław 1975

ZIMMERMANN 1783 — Friedrich Albert ZIMMERMANN: *Beiträge zur Beschreibung von Schlesien*, Bd. 1–13. Brieg 1783

ZLAT 1995 — Mieczysław ZLAT: Śląsk. Okres 1350-1550 roku, in: MROCZKO Teresa / ARSYŃSKI Marian (ed.): *Architektura gotycka w Polsce*, cz.1, *Dzieje Sztuki Polskiej*, t. II Warszawa 1995, 131–152

VI. Seznam vyobrazení

1. **kostel sv. Doroty**, půdorys, reprodukce z: TINTELNOT 1951, 125
2. **kostel sv. Doroty**, západní průčelí, foto autor
3. **kostel sv. Doroty**, chór, foto autor
4. **kostel sv. Doroty**, interiér, foto autor
5. **kostel sv. Doroty**, erbovní štíty východního závěru chóru, foto autor
6. **kostel sv. Doroty**, krov, rýsováno podle BRONNER 1931, 53
7. **kostel sv. Kříže**, půdorys, reprodukce z: TINTELNOT 1951, 67
8. **kostel sv. Kříže**, exteriér, foto autor
9. **kostel sv. Kříže**, interiér, reprodukce z: KUTZNER 1967, 79, obr. 36
10. **kostel sv. Kříže**, heraldické svorníky, reprodukce z: KACZMAREK 1999, obr. 103–106
11. **kostel sv. Kříže**, sochařský detail hlav, reprodukce z: KACZMAREK 1999, obr. 123, 124
12. **kostel sv. Kříže**, jižní předsíň, foto autor
13. **kostel PM na Písku**, půdorys, reprodukce z: TINTELNOT 1951, 117
14. **kostel PM na Písku**, exteriér, foto autor
15. **kostel PM na Písku**, interiér, foto autor
16. **kostel PM na Písku**, půdorys umístění románského kostela, kresby autor dle nepublikovaného výzkumu J. Romanowa (se svolením archivu)
17. **kostel PM na Písku**, kostel první gotické fáze
18. **kostely sv. Jana Křtitele, sv. Kříže, PM na Písku, sv. Doroty, sv. Alžběty a sv. Máří Magdaleny**, komparace na základě půdorysů z Tintelnot 1951, 37, 67, 117, 125, 90, 83. (provedena v měřítku 1:250)

1. kostel sv. Doroty, půdorys

2. kostel sv. Doroty, západní průčelí

3. kostel sv. Doroty, chór

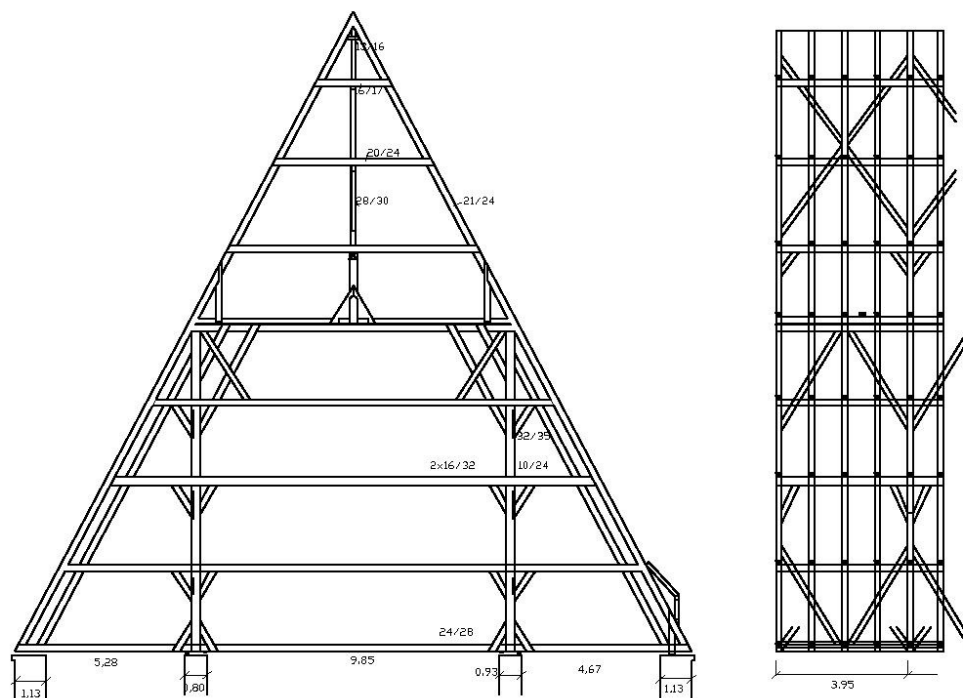

4. kostel sv. Doroty, interiér

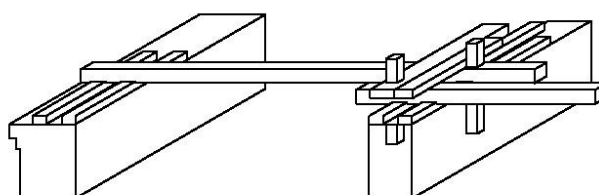

5. kostel sv. Doroty, erbovní sestava

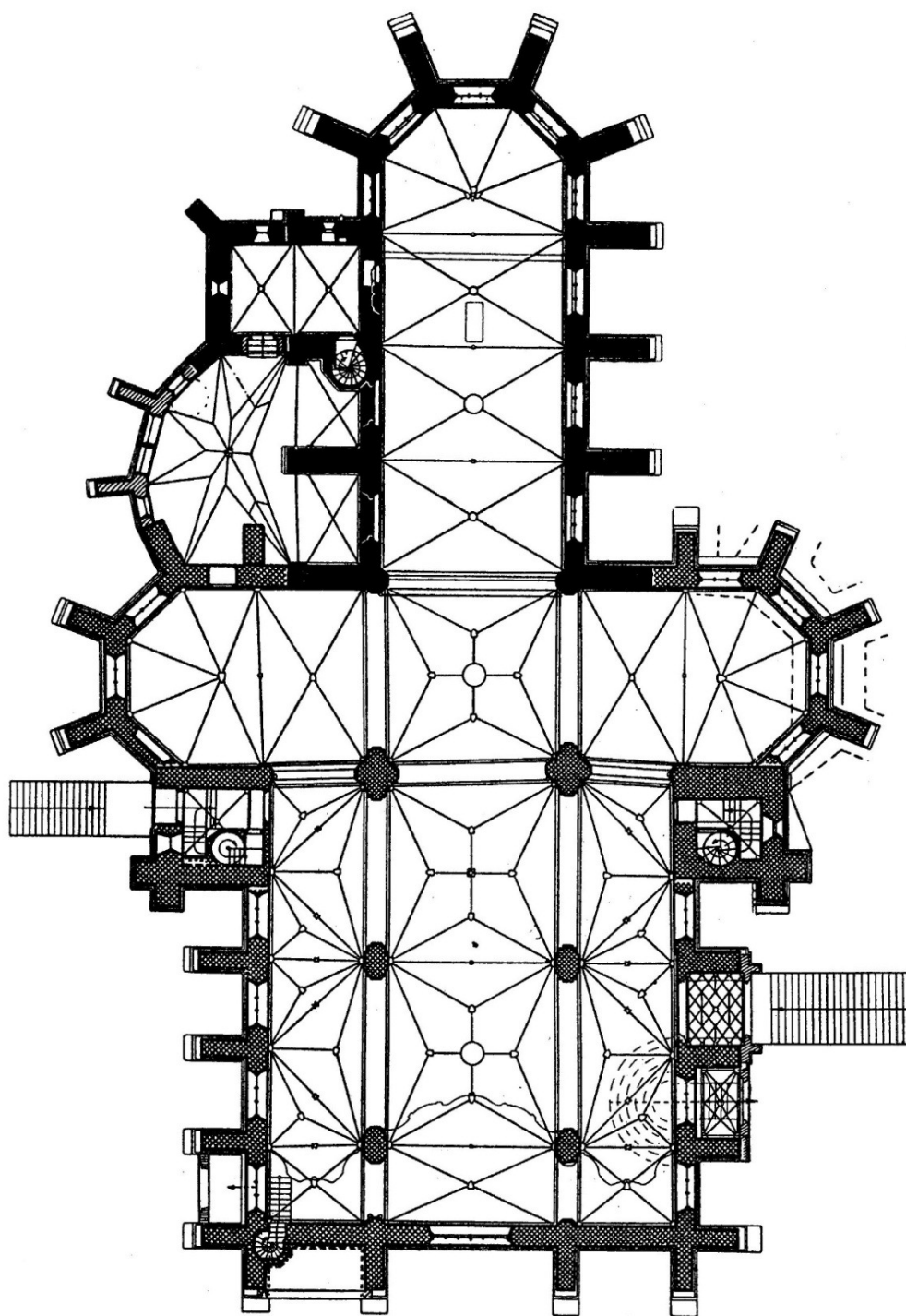
M 1:200

M 1:100

7. kostel sv. Doroty, konstrukce středověkého krovu

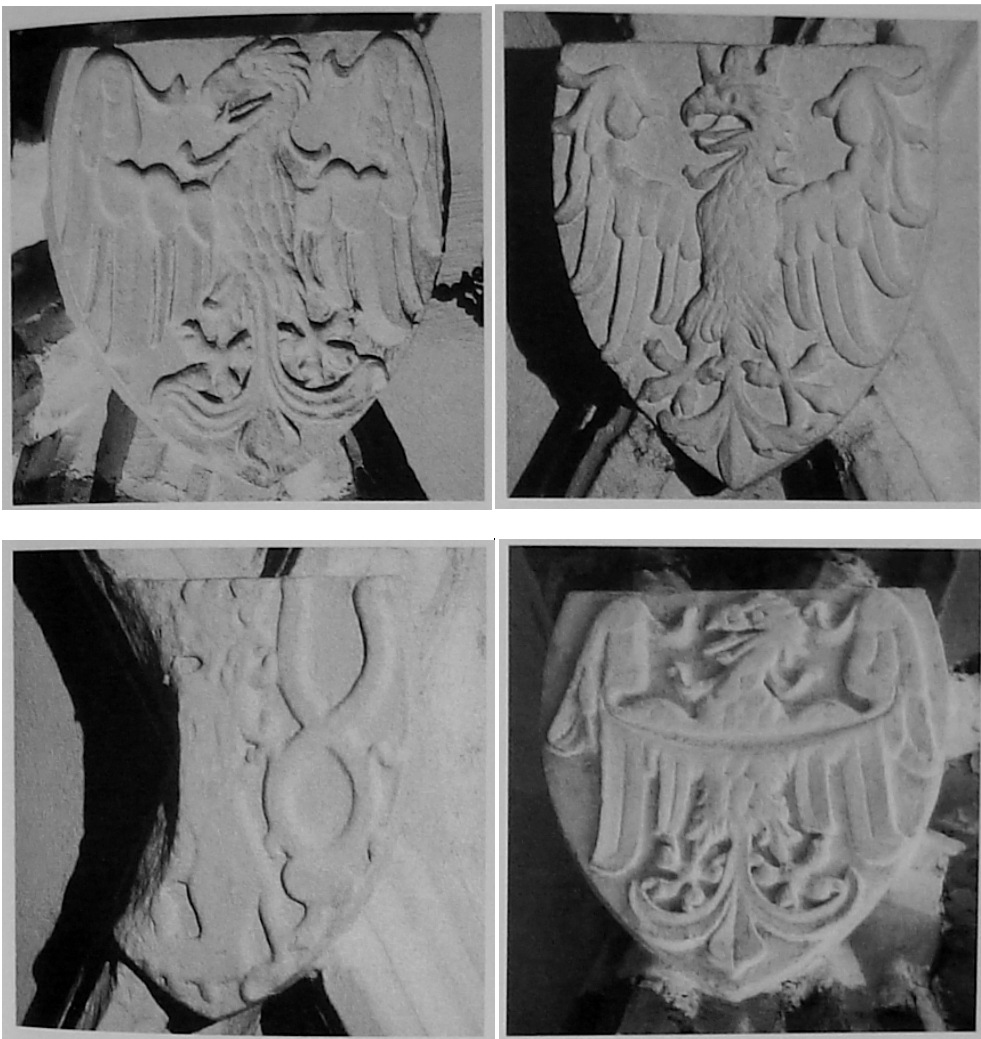
8. kostel sv. Kříže, půdorys

9. kostel sv Kříže, exteriér pohled od jihozápadu

10. kostel sv. Kříže, interiér horního kostela, pohled k východu

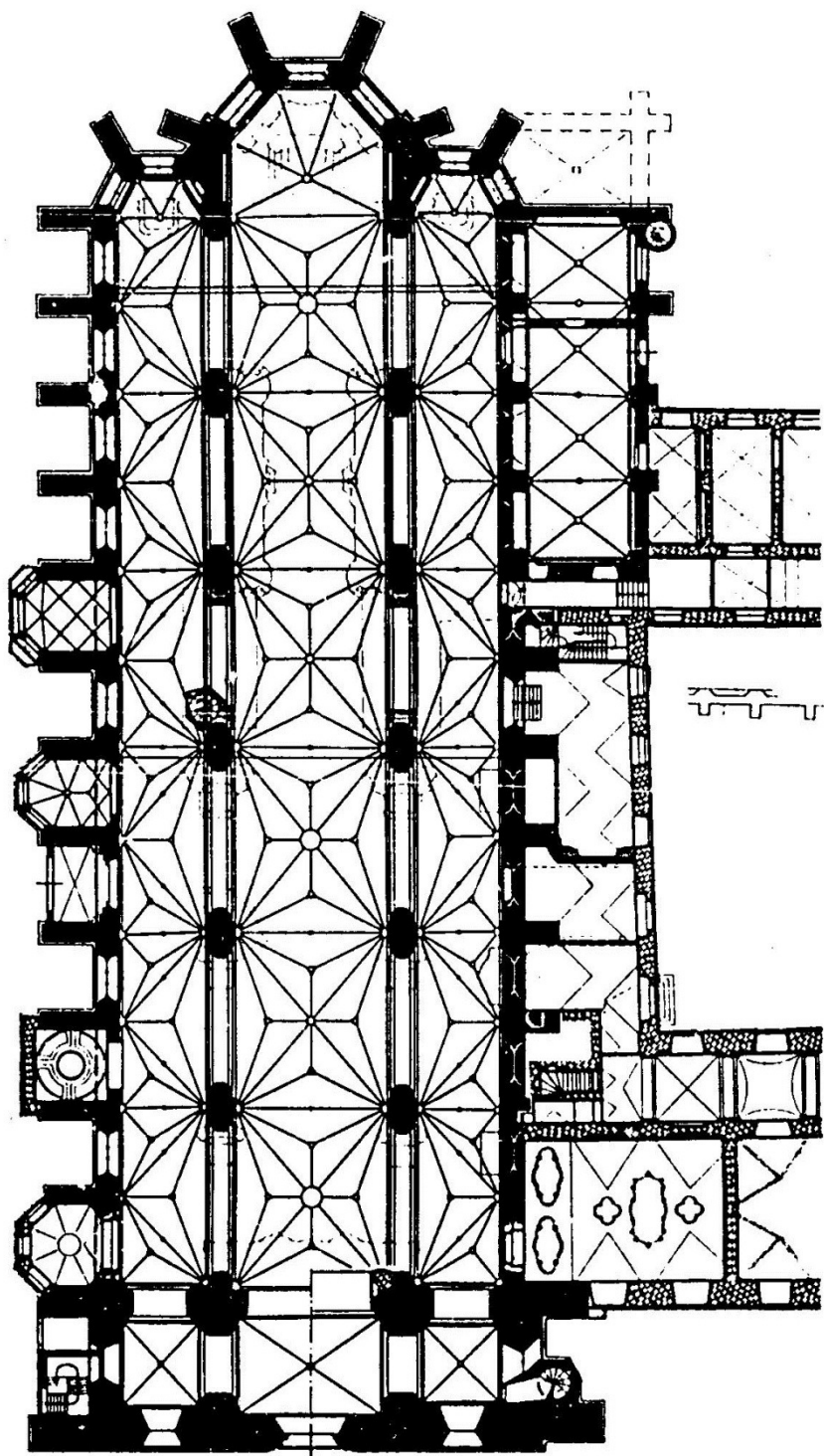
11. kostel sv. Kříže, heraldické svorníky dolního transeptu

10. kostel sv. Kříže, hlavy západního polopilíře hlavní lodi

13. kostel sv. Kříže, jižní předsíň

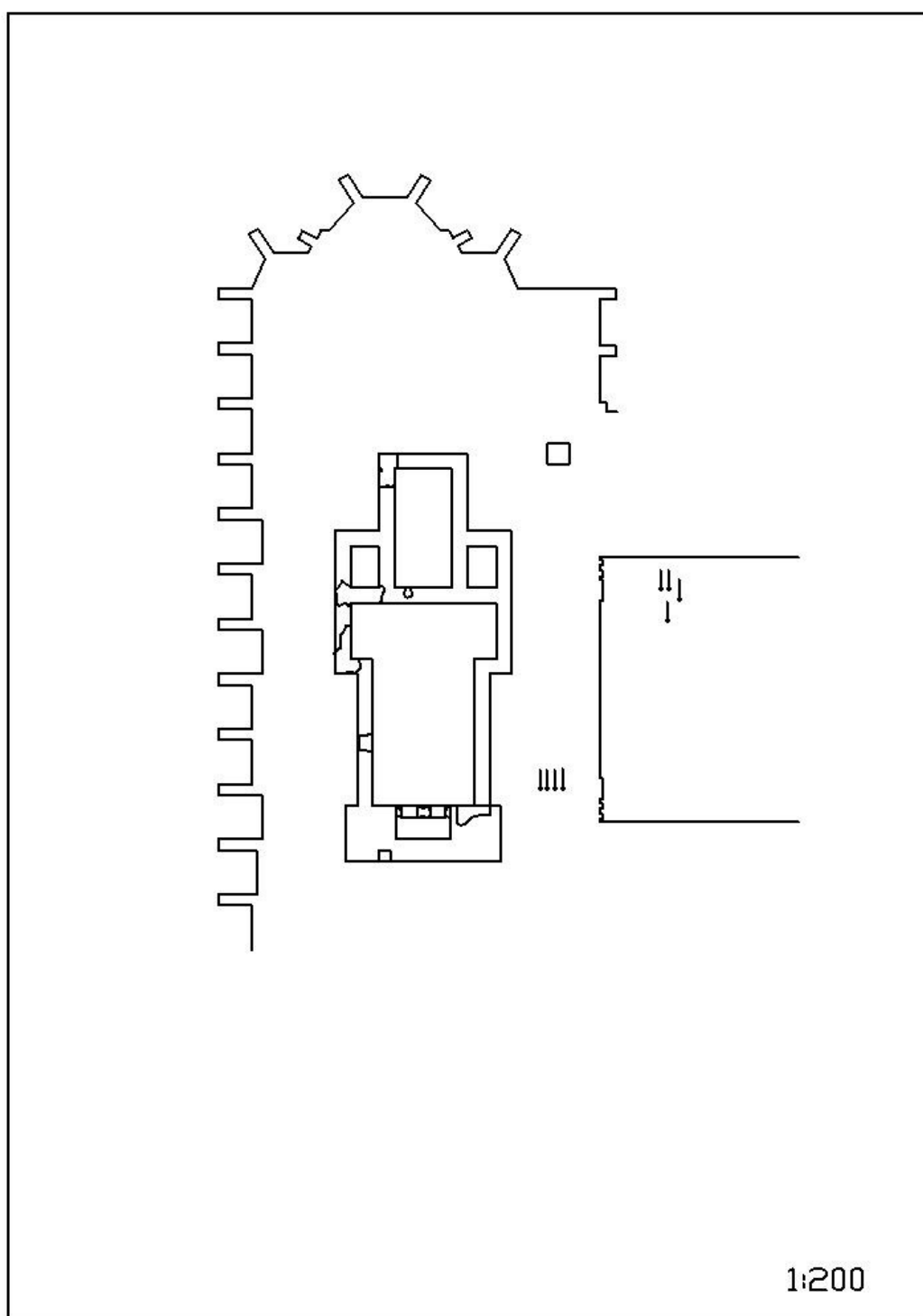
14. kostel PM na Písku, půdorys

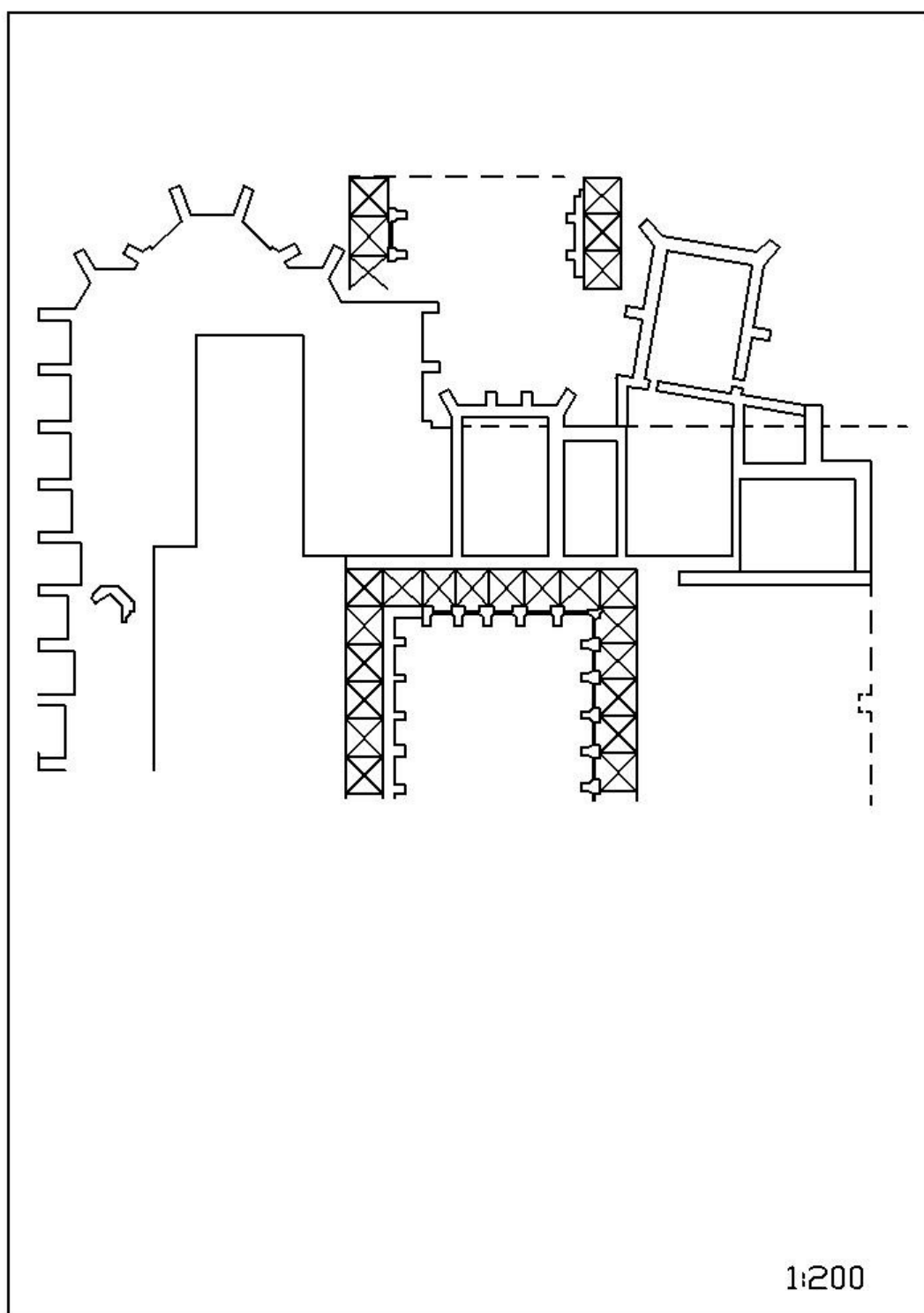
15. kostel PM na Písku, exteriér, závěr, pohled o jihovýchodu

16. kostel PM na Písku, interiér, hlavní loď směrem k východu

17. kostel PM na Písku, rekonstrukce umístění románského kostela

18. kostel PM na Písku, rekonstrukce půdorysu kostela první gotické fáze